

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIV. KÖTET. XI. SZÁM.

EUHEMERI RELIQUIÆ.

COLLEGIT, PROLEGOMENIS ET ADNOTATIONIBUS INSTRUXIT

GEYZA NÉMETHY

PHIL. D.

Ára 60 kr.

BUDAPEST.

1889.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Telfy Ivántól*. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Telfy Ivántól*. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Bélától*. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól*. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől*. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól*. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól*. 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltől*. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kéziratai- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codextről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Telfy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szénássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defterekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóitán. *Brassai Samuél* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. *Sarna Ferdinand* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuél* r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám Bálinth Gábor jelentése Oroszországról és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinand* l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban

EUHEMERI RELIQUIÆ.

COLLEGIT, PROLEGOMENIS ET ADNOTATIONIBUS INSTRUXIT

GEYZA NÉMETHY

PHIL. D.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEÉMIA.

1889.

Euhemeri reliquiæ.

(Felolvastatott a M. Tud. Akadémia 1888. október 22-én tartott ülésében.)

Quæstiones Euhemereæ.

CAPUT I.

De vita Euhemeri.

1. De patria Euhemeri diversa veteres tradiderunt. Ii tamen, qui vel paulo post Euhemerum vixerunt vel librum eius legerunt totamque doctrinam accuratius cognovisse videntur, Eratosthenes et Polybius apud Strabonem l. I. c. 3. et l. II. c. 4. (t. III. IV.)¹⁾, Ennius apud Lactantium²⁾ in Div. Inst. l. I. c. 11. (fr. XXIII.), Diodorus apud Eusebium³⁾, in Præpar. Evang. II. 2. (t. XVI.), quibuscum Plutarchus in l. De Is. et Osir. c. 23. (t. VII.), Aelianus Var. Hist. II. 31. (t. XII.) et Etymologicum Magnum s. v. Ἐρὸς consentiunt, *Messenium* eum fuisse testantur.

Pæne nulla est auctoritas Pseudo-Plutarchi in l. I. De placit. philos. c. 7. (t. VIII.) *Tegeaten* eum facientis, quem Eusebius Præpar. Evang. XIV. 16., Pseudo-Galenus Phil. Hist. c. 35, (t. XI.) et Theodoretus Græc. affect. cur. p. 758. 760. (t. XXI. XXII.) sequuntur. Nam cum ille Aëtium sine ullo iudicio expilaverit, Aëtii autem testimonium ex communi fonte fluxerit cum Sexti

¹⁾ *T* littera testimonia de Euhemero a nobis collecta, *fr.* autem fragmenta significat.

²⁾ Confer, quæ ad fr. XXIII. adnotavimus.

³⁾ Nam Eusebius hoc loco Euhemerum Messenium appellans certe Diodorum secutus est. Alibi enim, in Præpar. Evang. XIV. 16., Pseudo-Plutarchi testimonio usus Tegeaten eum fecit.

Empirici Adv. math. l. IX. 50. (t. X.) et cum Theophili ad Autolycum l. III. c. 5. (t. XIX. XX.), qui nomen scriptoris nostri sine patriæ commemoratione afferunt, vitiatam esse errore quodam, ut sæpius, libri Pseudo-Plutarchei memoriam iure suspiceris.¹⁾

Agragantinum appellat eum Clemens Alexandrinus in Protrep. c. II. 24. (t. XIII), quem Arnobius Adv. nat. l. IV. 29. (t. XIV.) secutus est, Coum autem Athenæus l. XIV. p. 658. (fr. XL.), quorum tamen testimonia de Euhemero libroque eius nullo modo opponi possunt supra laudatis.²⁾ Quæ cum ita sint, equidem reiiciens *Steinharti*³⁾ suspicionem, qui plures has patrias Euhemero tributas longa eius peregrinatione explicare temptavit, in auctoritate eorum, qui eum Messenium appellant, acquiescendum puto.

2. Unde nova exoritur quæstio difficilis sane atque lubrica, quam solvere adhuc nemini contigit neque sperandum est fore, ut aliquando contingat: scilicet utrum Μεσσήνιος ἀπὸ Πελοποννήσου an Μεσσήνιος ἀπὸ Σικελίας Euhemerus fuerit. De quo iam antiqui dubitasse videntur: quid enim verisimilius est, quam Tegeaten appellatum esse nostrum ab iis, qui patriæ eius urbis obliti Peloponnesium, Agragantinum autem, qui Siculum eum fuisse meminissent? Ex iis certe, quæ de nostro antiquitus tradita sunt, utra præferenda sit opinio, nemo colliget; nam argumenta illa, quibus multi viri docti Siculum, nonnulli Peloponnesium fuisse eum demonstrare voluerunt, futilia sunt neque digna, quæ commorentur.⁴⁾

3. Aetas eius definitur Diodori apud Euseb. Præpar. Evang. II. 2. (fr. II.) testimonio, qui argumentum libri Euhemerei enarraturus procul dubio ex ipsa Sacra Historia hæc profert: Εὐδήμερος μὲν οὖν φίλος γεγονώς Κασσάνδρου τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τοῦτον ἰναγκασμένος τελεῖν βασιλικὰς τινὰς χρεῖας καὶ μεγάλας ἀποδημίας, unde eum Cassandro in Macedonia regnante, 316—297. a. Chr. n., floruisse apparet. Quibus accedunt Callimachi versus Messenii

¹⁾ Vide, quæ exposuimus. c. II. §. 12.

²⁾ Confer, quæ de Clemente c. II. §. 11. et de Athenæo c. II. §. 13. diximus.

³⁾ In Encycl. Ersch-Gruber. ser. I. vol. 39. s. v. Euhemerus.

⁴⁾ Quibus disputationes legere sine ullo fructu subtiles in deliciis est, adeant libros Gerlachii (Historische Studien, I. p. 142), Ganssii (Qnæstt. Euhem. p. 4.) et Blumii (Einleitung in Rom's alte Geschichte, p. 101.).

nostri doctrinam oblique perstringentes apud Pseudo-Plutarchum in l. I. De placit. philos. c. 7. (t. I.):

Εἰς τὸ πρὸ τείχευς ἱερὸν ἀλῆες δεῦτε,
οὗ τὸν πάλαι γάλαξινον ὁ πλάσσα Ζῆνα
γέρων ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία ψύχει.¹⁾

unde eum diu vixisse Historiamque Sacram in senectute scripsisse pro certo colligitur. Quæ si vera sunt, paulo etiam longius in hac quæstione progredi licet: nam eum Cassandri tempore, quo magnas illas susciperet maritimas expeditiones, in ipso ætatis flore, et, cum Callimachus versus laudatos scriberet, adhuc inter vivos fuisse probabile est. Itaque non multum fallimur, si eum exeunte quarto et ineunte tertio a. Chr. n. sæc., circiter ab anno 340. usque ad 260. vixisse statuimus.

4. Multa et magna eum itinera fecisse et Diodori verba supra allata et ipsæ Historiæ Sacræ reliquiæ docent neque ita difficile est in descriptione Panchaiæ (fr. III.) ubertatem terrarum orientalium expeditione Alexandri Magni patefactarum et mores institutaque populorum ibi habitantium artificiose adumbrata agnoscere.²⁾ Quare, cum in senectute otium nactus se doctrinæ de diis exponendæ causa ad scribendum conferret, vera fictis præsertim in operis introductione³⁾ ita miscere potuit, ut apud lectores plurimos commentis suis fidem faceret.

5. De moribus eius quid statuendum sit, e testimoniis veterum non elucet. Neque enim Callimacho, adversario acerrimo, quem audacissima hominis impietas offendit, temere credere licet eum *senem mendacem* (γέρων ἀλαζῶν) in fragmento supra laudato appellanti, quæ verba potius ad Historiæ Sacræ argumentum e veris fictisque commixtum, quam ad mores auctoris referenda esse videntur, neque Clementis Alexandrini auctoritatem, qui in Protrept. c. II. 24. (t. XIII.) Euhemerum, Nicanorem, Diagoram, Hipponem, Theodorum aliosque atheos *probe vixisse* (σωφρόνως βεβιω-

¹⁾ De textu constituendo confer, quæ ad t. I. adnotavimus.

²⁾ De qua re vide præstantissimum Rohdii librum: *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, p. 220—224.

³⁾ Qui de hac re plura legere volunt, consulant Blockii librum: *Échénaire, son livre et sa doctrine*, p. 138—141.

λότας) affirmat, sequi possumus: laudibus enim efferre voluit polytheismi impugnatores, de quorum vita nihil fere sciebat.

6. Effugere denique debemus errorem illum pæne inveteratum, quo permulti, præsertim qui de historia philosophiæ Græcæ scripserunt, eum Theodori Cyrenensis discipulum vel saltem sectæ Cyrenensium addictum fuisse crediderunt. Neque enim ulla intercedit inter Theodori et Euhemeri doctrinas cognatio neque, quod noster apud Pseudo-Plut. De placit. philos. l. I. c. 7. (t. VIII.) et apud Sextum Empiricum. Adv. math. l. IX. 50. (t. X.) una cum Theodoro commemoratur, nos decipere potest, cum ibidem et Prodicus et Diagoras propter atheismum nominentur, quos non e Cyrenensium secta fuisse inter omnes constat.¹⁾ Nihilominus erraret, si quis Pseudo-Plutarchi inter philosophos eum adferentis testimonio confisus Euhemerum re vera philosophum fuisse putaret: doxographi enim propter doctrinam de diis in Historia Sacra expositam, quæ referri potuit ad theologiam, philosophiæ partem, philosophis eum adnumerarunt. Contra, qui inventa eius ad illustrandam antiquitatem aliquid valere putarunt, ut Diodorus apud Euseb. Præpar. Evang. II. 2. (t. XVI.), historicis adscribere nostrum non dubitarunt. Quo factum est, ut, cum re vera neque philosophus rerum naturam sanctissimo cognitionis amore scrutans neque historicus antiquitatis peritus fuisset, utroque a posteritate nomine ornaretur.

CAPUT II.

De Euhemeri apud veteres præter Ennium memoria.

1. Euhemerus nihil præter illum librum edidisse videtur, qui inscribebatur Ἱερὰ ἀναγραφή, ut Diodorus apud Euseb. Præ-

¹⁾ Quo magis miror *Nietzschii* temeritatem, qui in Mus. Rhen. t. XXV. p. 231. apud Diogenem Laertium l. II. c. 97: Ἦν δ' ὁ Θεόδωρος παντάπασιν ἀναιρῶν τὰς περὶ θεῶν δόξας. καὶ αὐτοῦ περιετύχονεν βιβλίῳ ἐπιγραφόμενῳ Περὶ θεῶν οὐκ εὐκαταφρονήτω. Ἐξ οὗ φασιν Ἐπίκουρον λαβόντα τὰ πλείστα εἰπεῖν, pro *Epicuri* nomine *Euhemerum* scribendum esse censuit. Nam, ut e tota eius ratiocinatione elucet, recentiorum libris confisus Euhemerum sectæ Cyrenensium fuisse addictum, quod nullo comprobatur veterum testimonio, pro certo accipere non dubitavit!

par. Evang. II. 2, 3. (t. XVI.) et Athenæus l. XIV. 658. (fr. XL.) testantur. Omnia certe, quæ ex Euhemero veteres sine indice libri adferunt, commode ad Historiam Sacram referri possunt. Nam ex eo, quod sub nomine Messenii nostri Ἱερὸς λόγος in Proverbiorum codice Bodleiano (fr. XLII.) laudatur, plura eum scripsisse non consequitur, cum titulum istum pro Ἱερῷ ἀναγραφῇ paulo negligentius positum esse nemo non videat ipsumque proverbium ibidem allatum ad Euhemeri doctrinam in Historia Sacra expositam prorsus accommodatum sit.*)

2. Librum nova fabularum explicandarum ratione commendatum neque recondita doctrina ab intellectu imperitiæ multitudinis remotum initio plurimi legerunt, quo factum est, ut mox et sectatores haberet in verba magistri iurare addictos et obtrectatores diversis de causis acerrimos. Nempe offendit homines opinionum a maioribus traditarum tenaces, qui religionis metum nondum abiecerunt, audacia illa, qua noster deos maximos homines fuisse non optimos confidentissime contendit. Quorum in numero erat Callimachus, qui non in fragmento solum supra (c. I. §. 3.) laudato, ubi Euhemerum *senem mendacem* appellavit, sed etiam in Hymno in Jovem vss. 8—9:

ἡρώτες ἀεὶ ψεύσται· καὶ γὰρ τάφον, ὃ ἄνα, σείου
ἡρώτες ἐτεκτίναντο· τὸ δ' οὐ θάνατος, ἐστὶ γὰρ αἰεὶ

hanc doctrinam oblique perstrinxisse videtur. Neminem enim offenderunt ineptæ Cretensium fabulæ, antequam Euhemerus eas callidissime in impiorum usum detorsit.

3. Sed ne iis quidem Historia Sacra placere potuit, qui veritatem nulla opinione præiudicata ducti via ac ratione scrutantes hanc in quæstionibus gravissimis levitatem a dignitate scientiarum alienam, vulgo autem imperito noxiam putarunt. Hinc adeo exarsit Eratosthenis ira, ut nostrum cum Antiphane Bergæo, scriptore mendacissimo, comparaverit (Strab. I. c. 3. p. 47; t. III. apud nos) suo certe iure: oderat enim vir doctissimus in orbe terrarum describendo occupatus homines veritatis minime diligentes, qui ne iis quidem temporibus, cum post clarissimam Alexandri Magni in Asia expeditionem terræ remotissimæ maximo ardore pervestiga-

*) Vide c. IV. §. 7.

rentur, fictis insulis, montibus et oppidis libros complere destiterunt.

4. Similiter etiam Polybius (apud Strab. l. II. c. 4. p. 104.; t. III. apud nos) de Euhemero iudicavit, quippe qui hominem fabulosa congerentem historicis adnumerari *) ægre ferret.

5. Neque tamen multos auctoritas eius deterruit, ne doctrinæ de diis novitate capti etiam in iis, quæ noster de terris incognitis narrasset, Historiæ Sacræ fidem tribuerent. Quorum e cohorte unus nobis exstat Diodorus Siculus, qui non Euhemeri solum, sed etiam Euhemeristarum plurimorum commenta in Historiis suis exposuit. Ille enim in l. V. c. 41—46. Panchaiam insulam copiose describit, auctoris nomen hic reticens, quod tamen in fragmento l. VI. (fr. II.) diserte commemorat Panchaiamque breviter iterum describit adiiciens: περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφασιν; deinde in eodem fragmento l. VI. apud Eusebium Præpar. Evang. II. 2. doctrinam nostri fabulasque eius ad deos pertinentes inde ab ætate Urani usque ad Jovem paucis exponit (t. XVI.; fr. II. VI. IX. XXI. XXIV. XXVI.). Qui, qua erat eruditione, tam accuratam præbet Historiæ Sacræ notionem, ut equidem nullam videam subesse causam, cur ei ipsum Euhemeri librum notum fuisse negemus, præsertim cum primi sex libri, quo studio huic fabularum explicandarum rationi addictus fuerit, ubique luculenter doceant neque alium inveniamus auctorem, quem tam religiose exscripserit. Certe nemo eorum, qui huc usque de fontibus Diodori tam multa exposuerunt, ut ab eo non ipsos auctores in libris commemoratos lectos esse demonstrarent, alium auctorem eruere potuit, cui Euhemerea in l. V. et VI. probabiliter tribuenda essent. Ceterum, quoquo modo res se habet, hoc unum, quod ad nostram quæstionem maximi est momenti, fidem Diodori in his rebus esse integram, pro certo accipere licet.

6. Primum, quod ad l. V. c. 41—46. (fr. III.) attinet, descriptio Panchaiæ est epitome satis ampla e libro primo Euhemeri, quamquam insunt nonnulla, quæ ipsa Messenii nostri verba referre videntur. Cum enim in tota descriptione Diodorus præsentī verborum tempore, ut geographum decet, uteretur, interdum paulo negligentius excerpens imperfectum tempus ab auctore suo usurpa-

*) Vide c. I. §. 6.

tum retinuit, velut in fr. III. 43, 3.: Ἦν δὲ καὶ τῶν φοινίκων στελέχη μεγάλα καὶ καρποφόρα διαφερόντως καὶ καρύα: πολλαὶ ἀκροδρόων δαψιλεστάτην τοῖς ἐγγχωρίοις ἀπόλαυσιν παρεχόμεναι. Χωρὶς δὲ τούτων ὑπῆρχον ἄμπελοι πολλαὶ καὶ παντοδαπαί, αἱ πρὸς ὕψος ἀνηγμέναι καὶ διαπεπλεγμέναι ποικίλως ἡδεῖαν τὴν πρόσοψιν ἐποίουν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ὥρας ἐτοιμοσάτην παρέχοντο; et ibid. 44, 1—2.: Ὁ δὲ ναὸς ὑπῆρχεν ἀξιόλογος ἐκ λίθου λευκοῦ, τὸ μῆκος ἔχων δυοῖν πλέθρων... Κύκλῳ δὲ τοῦ ναοῦ τὰς οἰκίας εἶχον οἱ θεραπεύοντες τοὺς θεοὺς ἱερεῖς, δι' ὧν ἅπαντα τὰ περὶ τὸ τέμενος διεκείτο. Nonne manifestum est, Euhemerum, quippe qui se in Panchaia fuisse fingeret, velut præterita, quæ ibi vidisset, rettulisse, Diodorum autem geographorum more insulas Oceani meridiani describere volentem præsentī tempore minus constanter esse usum?

Præterea nonnulla, quæ in Euhemero legit, omisit. Exempli gratia Euhemerus circa templum Jovis Triphylii regionem planam fuisse, sed ipsum fanum in tumulo quodam exstructum longe eminuisse narravit, Diodorus autem fr. III. 42, 6. hæc tantum dicit: ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου κείμενον ἐν χώρῃ πεδιάδι, ut descriptionis explendæ gratia ad fragmentum l. VI. (fr. II. 6.) confugiendum sit, ubi legimus: κατὰ τινὰ λόφον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου.* In fine autem eiusdem particulæ (fr. III. 46, 7.): Κατὰ δὲ μέσσην τὴν κλίνην ἔσττικε στήλῃ χρυσοῇ μεγάλῃ, γράμματα ἔχουσα τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλούμενα, δι' ὧν ἴσαν αἱ πράξεις Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμέναι, non dicit, quod maximi est momenti, gesta illa ab ipso Jove esse perscripta, ut Lactantius docet (fr. XXIII.): «Ubi auream columnam positam esse ab ipso Jove titulus indicabat, in qua columna gesta sua perscripsit.»

In fragmento l. VI. theologiam Euhemeri summatim tantum attingit; nam reliquiæ versionis Ennianæ apud Lactantium servatæ multo plura ad Saturnum, Uranum et Jovem pertinentia præbent. Dolendum tamen est, non totam hanc l. VI. particulam ab Eusebio esse servatam, de qua re vide, quæ ad fr. XXIV. adnotavimus. Inerant fortasse nonnulla de diis post Jovis ætatem regnantibus.

7. His Euhemeri apud Diodorum reliquiis contenti esse debemus neque audiendus est Heyne, qui etiam l. I. c. 27. nostro

*) Vide adnot. ad fr. II.

vindicandum esse censet. Sermo est autem ibi de Iside et Osiride necnon de sepulcris eorum. Sed, quamquam Minucius Felix in Oct. c. 21. etiam Isidis sepulcrum ab Euhemero monstratum esse testatur, narratio Diodori ad Historiam Sacram referri nullo modo potest, si ea consideramus, quæ Isis in titulo monumenti de se dicit: ἐγὼ εἰμι ἡ τοῦ νεωτάτου Κρόνου θεοῦ θυγάτηρ, quibus addenda sunt Osiridis verba: πατήρ μὲν ἐστὶ μοι Κρόνος νεώτατος θεῶν πάντων. Iam hoc a doctrina scriptoris nostri, qui Saturnum ante Jovem regem et deum fuisse narravit, alienissimum est.

Plura etiam apud Diodorum Euhemero tribuit *Ganss*, argumentis usus levissimis aut omnino nullis. Nam ea, quæ Diodorus in l. II. c. 9. de Jovis Beli templo dicit: Ἐν μέσῃ τῇ πόλει κατέσκαψεν ἱερὸν Διός, ὃν καλοῦσιν οἱ Βαβυλώνιοι, καθάπερ εἰρήκαμεν, Βῆλον, frustra comparantur cum fr. XXIV, ubi Belus, hospes Jovis, commemoratur. Certe aliter res se haberet, si Diodorus Jovem hoc loco fanum hospitis sui Beli nomine sibi creavisse narraret, quod esset, ut e fr. XXVII. elucet, vere Euhemereum. Quæ cum ita non sint, totam narrationem Ctesiae potius, quem Diodorus auctorem in rebus Assyriis nominat, tribuendam esse censeo.

In l. II. c. 20., ubi de Semiramide sermo est, ipse Diodorus commemorat auctores suos: Κτησίᾱς μὲν οὖν ὁ Κνίδιος περὶ Σεμιράμιδος τοιαῦθ' ἱστοροῖκεν. Ἀθήναιος δὲ καὶ τινες τῶν ἄλλων συγγραφέων φασὶν αὐτὴν ἑταίραν γεγονέναι ἐνπρεπῇ καὶ διὰ τὸ κάλλος ἐρωτικῶς ἔχειν αὐτῆς τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων. Deinde, quomodo Semiramis regno potita sit, enarratur, sed apotheosis eius, e qua sola Euhemerea loci origo enucleari possit, omittitur.

In l. II. c. 38., 39., ubi de Baccho et Hercule multa legimus, nullum apparet doctrinae Euhemereæ vestigium. Locum *Megastheni* esse probabiliter tribuendum omnes fere viri docti consentiunt.

In l. III. c. 52—56., 60. narrationes occurrunt de Amazonibus Libyæ, de Cælo Atlantiorum rege, de Atlante et Saturno. Hæc omnia Dionysio, — Mitylenensi, ut viri docti non sine iure suspicantur — tribuit ipse Diodorus neque ego *Ganssio* potius quam ei ipsi credo.

In l. III. c. 61. sermo est de Jove et Curetibus neque tamen Curetes, ut doctrina Euhemeri postulat, filii Jovis appellantur.

In l. III. c. 71—72. Bacchi expeditio contra Saturnum et

Titanes describitur. Sed Titanes secundum Historiam Sacram filii fuerunt Titanis (fr. XV.), fratris Saturni, quod hoc loco longe aliter est.

«In l. V. c. 64—80. — ait demum Ganss — totam perstringit insulae Cretae historiam; hanc totam farraginem ex Euhemero fluxisse tantam mihi habere videtur probabilitatis speciem, ut ne audiam quidem Diodorum ad Epimenidem, Disiadam, Sosieratem, Leosthenidem (c. 80) provocantem auctores». Vides iam hominis levitatem, qui, praeterquam quod Diodoro auctores laudanti credere non vult, non considerat, diversissimas, quae nullo modo cohaerent, fabulas hoc loco commisceri, quod maxime abhorret a libro Euhemeri, qui non fabularum collectionem, sed cohaerentem de diis ab initio usque ad finem narrationem instituit. Similes ineptias profert de l. I. cc. 27., 28., 44., 47., 53., et de l. IV. c. 1—39., quae simpliciter commemorare sufficiat; nam tædet pigetque tempus conterere in coniecturis ab auctore ipso nullis argumentis confirmatis et refutandi labore minime dignis.

8. Inter Romanos accuratam doctrinae Euhemereae notionem habuisse videntur viri doctissimi *Varro* et *Hyginus*. Nam, quod Festus s. v. *Sus Minervam* dicit: «Quam rem in medio, quod aiunt, positam *Varro* et *Euhemerus* ineptis mythis involvere maluerunt», intellegendum est, ut omnes consentiunt, de fabula Euhemerea a Varrone relata, qui etiam versionem Ennii maxima cum cura perlegit, ut e libro *De re rust.* l. c. 48. (fr. XLVII.) elucet. Graecum enim proverbium, Ὅς πρὸς Ἀθήνας Messenius noster more suo fabula quadam dea Minerva parum digna explicasse videtur.

Hyginus autem in Astronomicis praeter Eratosthenem etiam Euhemerum interdum consuluit, quem ter commemorat, in l. II. cc. 12., 13., 42. (fr. XXII., XXX., XXXIX.). Quod de Jove dicit, eum amicae Aegis et filii sui Aegipanidis gratia inter astra caprae figuram collocasse (fr. XXII.), certe non de Aege in caelum evecta, sed de stella a Jove caprae nomine nobilitata intellegendum est. Maior est difficultas in iis, quae de Venere dicit: «Hæc autem Mercurio data existimatur, quod primus *menses instituerit* et perviderit siderum cursus. Euhemerus autem Venerem *primam* ait *sidera constituisse* et Mercurio demonstrasse». Quibus repugnare videtur Diodorus apud Eusebium *Præpar. Evang.* II. 2. (fr. VI.): Ὁὐρανὸν

γεγονέναι βασιλέα, ἐπεικῇ τινα ἄνδρα καὶ εὐεργετικὸν καὶ τῆς τῶν ἄστρον
 κινήσεως ἐπιστήμονα. Sed si ea, quæ de Mercurio Hyginus dixit,
 respicies, intelleges *menses ex astrorum cursu Venerem constituisse*
primam, qua ratione Messenius noster fortasse cognomen Veneris
 Uraniæ explicare voluit. Si ita res se habet, ut recte vidit *Sieroka*,
 Hyginus non dissonat a Diodoro.

9. Inter auctores suos in indice l. XXXVI. Nat. Hist. nominat
 Euhemerum Plinius, deinde in c. 12. libri eiusdem in eorum nu-
 mero ponit, qui de pyramidibus scripserint. Quod noster fecisse
 videtur, cum tractaret deos Aegyptiorum (fr. XLIV.). Ad eundem
 referenda sunt, quæ l. VII. 56. de Aeaco quodam, qui in Panchaia
 auri metalla et flaturam invenisse perhibetur, legimus. De Pan-
 chaia enim Diodorus in l. V. c. 46, 4. dicit: Ἐχσε δὲ ἡ χώρα μέταλλα
 δαψιλῇ χρουσοῦ τε καὶ ἀργύρου (fr. III.), Lactantius autem (fr. XXVIII.)
 e versione Ennii, si quis quid novi invenisset, id in monte Olym-
 po, qui secundum Euhemerum in Panchaia erat, Jovi ostendisse nar-
 rat, ex quo iam in Historia Sacra etiam fabulam de metallorum
 inventione infuisse probabiliter colligitur. Quo magis miror, hunc
 Plinii locum a nemine adhuc eorum, qui in Euhemero operam
 collocarunt, commemoratum esse. Nam scriptor Romanus, qui, si
 non ipsum Euhemerum, certe versionem Ennii legit, in his rebus
 fide maxime dignus est.

10. Inter scriptores, qui Judæorum antiquitatem suo testi-
 monio confirmaverint, etiam Euhemeri mentionem facit Josephus
contra Apionem l. I. c. 23. (fr. XLIII.), cui, cum Historiæ Sacræ
 auctor deorum patrias et sepulcra *per provincias* monstrans,*) ut
 Aegyptum, ita et Palæstinam describere potuerit, non est cur fidem
 abrogemus. Locum exscripsit Eusebius in Præpar. Evang. IX. 42.

Strabonis de doctrina Euhemerea et notio et iudicium a Po-
 lybio et Eratosthene pendere videntur (t. V. VI.).

Plutarchus in l. de Iside et Osiride c. 23. eodem, quo Calli-
 machus, impiorum odio ductus acerrime in nostrum invehitur,
 sed ipsam Historiam Sacram sibi notam non fuisse invitus prodit;
 nam ne nomina quidem a nostro ficta recte profert, Πάχχοντα pro
 Παχχαία, Παχχόους pro Παχχαῖος, Τριφύλλους pro Τριφυλῶος scri-

*) Confer Minucii Felicis verba in Oct. c. 21. (t. IX.)

bens, quod nemini veterum præter eum accidit (t. VII.). Ceterum confer, quæ ad t. VII. adnotavimus.

Aelianus Var. Hist. l. II. 31. (t. XII.) Euhemerum simpliciter nominat inter ceteros atheos, Diogenem, Hipponem, Diagoram, Sosiam et Epicurum, quæ nomina eo tempore quivis, ut ita dicam, de trivio petere poterat.

11. Novum splendorem Euhemeris nomen accepit a scriptoribus ecclesiasticis, qui gentilium errores ex ipsorum scriptis refutare voluerunt. Eius doctrinam perstrinxisse videtur iam Athenagoras in Legat. pro Christian. p. 35.: οἱ δὲ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκοντες θεοὶ καὶ τοῖς εἰκόσι ἐπωνομαζόμενοι, ὡς ἔστιν ἐκ τῆς κατ' αὐτοὺς ἱστορίας εἰδέναι, ἄνθρωποι γεγονέναι. Honoris causa nominat eum, Nicanorem Cyprium, Hipponem et Diagoram Melios, Theodorum Cyrenensem *Clemens Alexandrinus* in Protrept. c. II. 24. (t. XIII.), quos et probe vixisse et vulgi errores refutasse affirmat. Neque tamen scripta Messenii nostri cognovisse, sed, ut eius mos erat, ab aliis auctoribus nomina eorum, quos ipse auctores profert, sumpsisse videtur, in eo certe vehementer errans, quod Euhemerum Agragantinum appellavit, quem Messenium fuisse testes locupletissimi, Eratosthenes, Polybius, Diodorus et Ennius docent. A Clemente totus perdet Arnobius, qui Adv. nat. l. IV. c. 29. (t. XIV.) eosdem atheos Euhemerumque *Agragantinum*, in auctoris sui errorem incidens, diserte commemorat.*) Sed plura etiam in Clementis libro inunt, quæ non sine iure ad Euhemerum referenda esse videntur, de quibus ut recte instituatur quæstio, proficiscendum est a L. tantii loco de Venere in Div. Inst. l. I. c. 17. (fr. XXXII.): «Quæ (sc. Venus) prima, ut historia sacra continetur, artem meretriciam instituit auctorque mulieribus in *Cypro* fuit, uti vulgato corpore quæstum facerent, ne sola præter alias mulieres impudica et virorum appetens videretur». Vides iam secundum Euhemerum, quod præter eum inter ethnicos nemo ausus est affirmare, meretricem fuisse Venerem, de qua consulendi sunt duo Clementis Alexandrini loci in Protrept. c. II. 13. et 14. (fr. XXXIII., XXXV.), ubi Venus meretrix a Cinyra, rege Cyprio, consecrata et in eius honorem mysteria condita esse narrantur, quam fabulam a Clemente sumpserunt Arnobius Adv. Nat. l. IV. c. 24. et l. V. c. 19.

*) Vide adnot. ad t. XIV.

(fr. XXXIV., XXXVI.) et Firmicus Maternus De err. prof. relig. c. 10. (fr. XXXVII.). Nam præterquam quod uterque etiam in aliis multis a Clemente pendet, eadem fere verba, quibus Clemens narrationem finit: καὶ φαλλὸς τοῖς μωρομένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται· νόμισμα δ' εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μωρούμενοι, ὡς ἐταῖρα ἐρῶσαι, occurrunt apud Arnobium: «certas stipes inferunt ut meretrici et referunt *phallos*» et apud Firmicum: «consecratæ Veneri a sacerdotibus suis stipem dari iussit ut scorto». Plura de eadem re, quam Clemens præbet, legisse videtur Theodoretus Græc. affect. cur. c. III. (fr. XXXVIII.), qui, præterquam quod Venerem meretricem et Cinyræ amicam fuisse narrat, hæc quoque dicit: «Τὴν γὰρ Ἀφροδίτην οὐδὲ εὐεργεσίας τινὸς ἤρξασαν, ἀλλὰ καὶ ἀπολασίας γεγενῆσθαι διδάσκαλον», ubi eandem rem, quam Lactantius loco supra laudato, scilicet artem meretriciam a Venere primum institutam attingere videtur. Quæ cum ita sint, has omnes fabulas inter se arctissime cohærere atque Euhemero vindicandas esse, præsertim cum et artis inventio Veneri tributa et mysteriorum explicatio ad totam doctrinam prorsus aptæ sint, facile colligitur. Quodsi eiusdem Clementis locum in Protrept. c. II. p. 29.: Ἀφροδίτη δὲ ἐπ' Ἄρει κατηγορουμένη μετέλθεν ἐπὶ Κινόραν, ex Euhemero fluxisse aliquando demonstrari posset, haberemus fabulam apte expletam: Venerem in Martis adulterio deprehensam meretricem in Cypro et amicam regis esse factam.

12. Etiam Euhemeream rationem inter doctrinas philosophorum a doxographis receptam esse testatur Pseudo-Plutarchus De placit. philos. I. I. c. 7. (t. VIII.), ubi præter Euhemerum, qui *Tegeates* appellatur, Diagoras Melius et Theodorus Cyrenensis commemorantur. Cuius testimonium maiore cum cura, quam antea factum est, in quæstionem vocare debemus, ex quo *Diels*, vir ingenii sagacitate præclarus, in *Doxographis Graecis* libro De placit. philos. cum Stobæo et Theodoro comparato, velut ex inferis excitavit nobis Pseudo-Plutarchi auctorem, collectorem Placitorum, Aëtium. Totus autem locus in I. De placit. I. c. 7, 1—10., ubi contra Anaxagoram et Platonem divina providentia vehementissime impugnatur, ut *Zeller* in *Hist. phil. Græc.* (t. I. p. 895. ed. IV.) argumentis gravissimis docuit, pendet ab Epicureo quodam, quem Philodemo aliquanto inferiorem fuisse *Diels* (Doxogr. Græc. p. 59.) suspicatur. Ergo iam apud eum nostri nomen occur-

rit, quod sine ulla doctrinæ Euhemereæ notione ab eo¹⁾ sumpsit Aëtius, ab Aëtio deinde Pseudo-Plutarchus, a Pseudo-Plutarcho denique Pseudo-Galenus Hist.-phil. c. 35. (t. XI.), qui similiter Euhemerum Tegeaten, Diagoram Melium et Theodorum Cyrenensem commemorat maximamque libelli sui partem a c. 25. usque ad finem ex ipso Pseudo-Plutarcho excerpfit.

Præterea exscripsit Pseudo-Plutarchi locum Eusebius in Prepar. Evang. XIV. 16., a quo Theodoretus in Græc. affect. cur. p. 750. 760. (t. XXI. XXII.) pendet. Quamquam enim ipse ad Plutarchum provocat, tamen, ut Diels in Doxogr. Græc. p. 45. sqq. exposuit, in excerptis suis ampliore Aëtii libro, non Pseudo-Plutarchi epitome, quam fama tantum noverat, usus est. Deinde, quod Diagoram *Milesium* nominat consentiens cum Eusebio, furtum reddit manifestum.

Atheorum autem nomina et sententias Epicureus ille, ut *Hirzel* (Untersuch. zu Cicero's phil. Schriften, t. I. p. 39.) argumentis probabilibus demonstrare studuit, ex Clitomacho hausisse videtur, unde Sexti Empirici in l. Adv. math. IX. 50. (t. X.) excerpta pendere verisimile est. Ceterum quoquo modo res se habet, hoc unum pro certo accipere licet, Aëtii et Sexti Empirici locos ex communi fonte diversis rivulis fluxisse. Apud utrumque enim Euhemerus, Diagoras et Theodorus commemorantur, Callimachi de Euhemero et Critiæ versus occurrunt, nisi quod in libro De placit. phil. versus Critiæ perperam Euripidi tribuuntur, quem errorem commutato lemmate florilegii, quo Aëtius usus sit, ortum esse censet *Diels* in *Doxogr. Græc.* p. 59.

Denique locus de impiis in florilegio illo,²⁾ quo Theophilus, episcopus Antiochiæ, qui Critiæ, Protagoræ et Euhemero atheis Pythagoram, Clitomachum et Epicurum addere non dubitat, et postea Stobæus usi sunt, certe communem cum Sexto Empirico et Aëtio fontem habuit. Quare ea, quæ Theophilus ad Autolycum l. III. c. 5. (t. XIX.) de Euhemero hariolatur: Τὰ περὶ Εὐημέρου

¹⁾ Quamquam Aëtium non ex ipso Epicurei libro, sed e florilegio quodam, ubi etiam Epicureus ille expilatus esset, eclogas de diis hausisse argumentis probabilibus evincere temptavit *Diels* (*Doxogr.* p. 59.).

²⁾ Confer, quæ de communi Theophili et Stobæi fonte *Diels* exposuit in Mus. Rhen. t. XXX. p. 172.--181.

τοῦ ἀθεωτάτου περίσσειον ἡμῖν καὶ λέγειν· πολλὰ γὰρ περὶ θεῶν τολμήσας φθέγγεσθαι ἔσχατον καὶ τὸ ἐξόλον μὴ εἶναι θεοῦς *) ἀλλὰ τὰ πάντα αὐτοματισμῷ διοικεῖσθαι βούλεται, *Diels* (Doxogr. p. 59.) lemmate correcto potius ad Diagoram referenda esse censet, de quo Sextus l. l. dicit: Διαγόρας δὲ ὁ Μήλιος διδυραμβοποιός, ὥς φασι, τὸ πρῶτον γενόμενος ὥς εἴ τις καὶ ἄλλος δεισιδαίμων ὅς γε καὶ τῆς ποιήσεως ἑαυτοῦ κατήρξατο τὸν τρόπον τοῦτον· κατὰ θαύματα καὶ τὴν πάντα τελεῖται, ἀδικηθεὶς δὲ ὑπὸ τινος ἐπιτορκήσαντος καὶ μηδὲν ἔνεκα τούτου παθόντος μετηρμόσατο εἰς τὸ λέγειν μὴ εἶναι θεόν. Quam suspicionem confirmat Theophili incuria, qua sæpius florilegii sui lemmata aut corrupta esse non sensit aut inter se permutavit. Accedit, quod ita facillime, cur Theophilus Diagoram inter atheos neglexerit, explicari potest. Tamen, si confers, quæ scriptor ecclesiasticus ibidem de Pythagora non sine ridiculis erroribus dicit: Πυθαγόρας δὲ τσαῦτα μοχθήσας περὶ θεῶν καὶ τὴν ἄνω κάτω πορείαν ποιησάμενος ἔσχατον ὀρίζει φύσιν καὶ αὐτοματισμὸν εἶναι φησι τῶν πάντων καὶ θεοῦς ἀνθρώπων μηδὲν φροντίζειν, iure suspiceris fieri potuisse, ut homo alienis pennis nitens omnes divinæ providentiæ impugnatores, quibus etiam Euhemerum ibidem (t. XX.) adnumeravit, αὐτοματισμῷ in explicando rerum ordine usos esse crederet eaque de causa atheismo Euhemerī condemnato de suo adderet: ἀλλὰ τὰ πάντα αὐτοματισμῷ διοικεῖσθαι βούλεται. Ceterum, quoquo modo res se habet, si quis Theophili, scriptoris in his rebus fide minime digni errorumque plurimorum convicti, verba ad explendam doctrinæ Euhemeræ cognitionem apta esse putaret, erraret vehementissime.

Perlustratis igitur qui ex communi fonte atheorum indicem hausisse videntur, scriptoribus hoc unum addere licet, Euhemerum *Tegeaten* tantum apud Pseudo-Plutarchum sectatoresque eius nominari, apud Sextum Empiricum et Theophilum omissa patria urbe commemorari, ut suspicio, errorem Aëtio vel Pseudo-Plutarcho potius, quam Epicureo illi vel, si diis placet, Clitomacho esse tribuendum, maxima commendetur probabilitatis specie.

13. Quibus ita expositis facilius iam erit, unde Sextus Empiricus Adv. math. l. IX. 17. (fr. I.) locum Euhemerī ad verbum

*) Eisdem fere verbis dicit Pseudo-Plutarchus l. l. de atheis: κατέλογον ὡσαυτὸ μὴ εἶναι θεοῦς.

exscriptum sumpserit, probabili assequi coniectura. Nam si ea, quæ de Euhemeri apud doxographos et in florilegiis memoria exposuimus, moremque illius ætatis in auctoribus laudandis consideramus, verba eius hoc uno loco integre servata e tali potissimum fonte fluxisse non sine iure nobis videmur suspicari. Accedit, quod Sextus Adv. math. l. IX. 34. Euhemerum sectatoresque refutaturus talem committit errorem, ut doctrinam scriptoris nostri ei parum accurate fuisse notam statim appareat. Dicit enim l. l. hæc: «Οἱ δὲ λέγοντες τοὺς πρῶτους τῶν ἀνθρώπων ἡγεμονεύσαντας καὶ διοικητάς τῶν κοινῶν πραγμάτων γενομένους πλείονα δύναμιν αὐτοῖς περιθέντας καὶ τιμὴν πρὸς τὸ ὑπακούειν τὰ πλῆθι, τούτους χρόνῳ τελευτήσαντας θεοὺς ὑποληφθῆναι, πάλιν οὐ συνιάσι τὸ ζητούμενον. Αὐτοὶ γὰρ οἱ εἰς θεοὺς ἀνάγοντες αὐτοὺς πῶς ἔννοϊαν ἔλαβον θεῶν εἰς ἣν αὐτοὺς ἐνέταξαν; τοῦτο γὰρ δεόμενον ἀποδείξεως παρεῖται. Quibus refutari non potest Messenius noster, qui non reges priscae ætatis, Uranum, Saturnum et Jovem fuisse primos deos, sed iam ab Urano, qui siderum cursus pervidisset, numina cælestia culta esse (fr. VI.) narravit, unde secundum doctrinam eius e siderum contemplatione ortam esse in hominibus primam divinitatis notionem probabiliter colligitur.

Idem fere, quod ad fontem attinet, statuendum esse videtur de Athenæo, qui l. IX. p. 658. (fr. XL.) ineptam de Cadmo et Harmonia e libro tertio Sacrae Historiæ narrat fabulam.

14. Ad paroemiographos antiquiores redit, quod de Euhemero in Proverbiorum codice Bodleiano (fr. XLII.) legimus. Cum enim noster in Historia Sacra, ut ex hoc loco et e fr. XXI. apud Festum servato elucet, variis fabulis explicasset proverbia ad deos pertinentia, fieri non potuit, quin paroemiographi librum eius interdum in suum usum converterent.

A mythographis sumpta esse videntur, quæ in Etymologico Magno s. v. Βροτός (fr. XLI.) de Euhemero leguntur.

Fontes Laurentii Lydi in fragmento de mensibus (fr. X.) scrutari plane otiosum est: nihil enim certi e verbis eius miserrime dilaceratis colligitur.

15. Per multas igitur ambages persecuti iam sumus Euhemeri inde ab ætate Callimachi usque ad Byzantinos memoriam. Ut breviter omnia complectar, ipsam Historiam Sacram legisse videntur Callimachus, Eratosthenes, Polybius, Diodorus, Varro,

Hyginus et fortasse Plinius; ab Eratosthene et Polybio pendet Strabo; liber fama tantum notus erat Plutarcho et Aeliano; satis multa neque tamen ab Euhemero ipso sumpta præbet Clemens, quem Arnobius et Firmicus Maternus sequuntur. Ex communi fonte diversis rivulis fluxerunt Aëtii et Sexti Empirici de impiis loci; florilegio his similia continente usus est Theophilus. Aëtium expilavit Pseudo-Plutarchus, Pseudo-Plutarchum Pseudo-Galenus et Eusebius, Eusebium Theodoretus.

Quod autem præcipue ad Theodoretum et Theophilum attinet, qui in Euhemerum inepte sæviunt, iis certe nihil præter solum atheismi nomen e doctrina Euhemerea notum erat; alii enim scriptores ecclesiastici, qui, ut Clemens, Arnobius, Lactantius, Minucius et Augustinus, Historiæ Sacræ argumentum accuratius cognoscentes, quantum id ad refutandos gentilium errores valeret, intellexerunt, satis honorifice Messenium nostrum nominant.

CAPUT III.

De versione Ennii.

1. Euhemeri librum in Latinum vertit Ennius. Cuius rei testes habemus locupletissimos, qui procul dubio ipsam antiqui poetæ versionem legerunt, Varronem De re rust. l. III. c. 48., ubi de obsoleto vocabulo *gluma* disserens hæc addit: «Itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris versis», et Ciceronem, qui l. I. De natura deor. c. 42., 119. dicit: «Quæ ratio maxime tractata ab Euhemero est, quem noster et interpretatus et secutus est Ennius».

2. Qui utrum versibus an oratione soluta Euhemerum verterit, magna inter viros doctos quæstio est. Contra eos, qui versionem metro compositam fuisse contenderunt, breviter rem conficere posse sibi visus est Ganss. «Mihi vero — ait — comparanti Varronis locum et Ciceronis verba constat nihil esse, cur prosa Ennium scripsisse negem, ad cuius Sacram Historiam Lactantius (Div. Inst. l. I. c. 14.) provocat, ne *poetarum* ineptias sequi ac probare videatur». De Lactantio quid statuendum sit, infra videbimus; attamen, ne Ganssium temere sequamur, scrupulum iniicit

primum nobis, quod de Ennio librorum oratione soluta scriptorum auctore nihil traditum est, quamquam, si pater poeseos Romanæ etiam hoc litterarum genus attigisset, certe magna cum cura investigassent grammatici, qualem se in insolito opere præstitisset quantumque ab æquali suo Catone differret. Deinde sciendum est, versibus composuisse eum etiam physicam de diis doctrinam in Epicharmo, cui humanam deorum originem, utramque fabularum explicandarum rationem Romanis notam facere cupiens, in Euhemero ita opposuit, ut arcto vinculo hæc duo opera inter se coniuncta fuisse facile appareat. Quid? nonne mirum esset, transisse in poesin Romanam Panchaiam, Terram turiferam, quam Lucret. II. 417, Verg. Georg. III. 139, IV. 379, Tibull. III. 23 et præcipue Ovidius Met. X. 307—310. (fr. IV.) commemorant,*) nisi poetæ illi descriptionem Panchaiæ in opere quodam poetico, unde colores sumere possent, legissent? Nam apud poetas Græcos, quippe qui librum Euhemeri oratione soluta scriptum imitandum sibi non proposuerint, Panchaiæ nulla est mentio. Accedit, quod Columella De re rust. l. IX. c. 2. (fr. XII.) Euhemerum ipsum, quem ceteri ut historicum aut philosophum mendacibus poetis opponere solent, *poetam* appellat, quod intelligere nullo modo possemus, nisi ei Græcum Historiæ Sacræ exemplar ignoranti tantum Ennii librum versibus compositum fuisse notum adsumeremus.

3. Habemus denique versum inter reliquias Ennii, quem iam *Krahner* iure Historiæ Sacræ vindicavit, apud Nonium l. VII. p. 216. corrupte servatum :

Cum suo obsidio magnus *Titanum* premebat

ubi Junius pro suo et *Titanum* coniecit *saervo* et *Titana*, *Krahner* sis pro suo, Merula *Titanu'* pro *Titanum*, nos autem genuinam formam sic restituere conabamur :

Cum *sos* obsidio magnus *Titanus* premebat.

Hunc versum *Vahlen*, quem Luc. Mueller et Bæhrens sequuntur, Annalibus inseruit, Ennium, cum Italiam, *terram Saturniam* (fr. XXIII. Annal.) describeret, per episodii occasionem fabulas exprompsisse, *Saturni Titanumque* certamina perstrinxisse con-

*) Confer adnot. ad fr. IV.

tendens. Quæ argumentatio quam futilis sit, facile perspicies, si considerabis primum ea, quæ ad Italiam (*late Saturnia terra*: fr. XXIII. Ann.) et ad Saturnum (*Saturnus quem Caelus genuit*: fr. XXIV. Ann.) pertinent, sine indice libri ad auctoribus laudari, deinde Ennium in descriptione Italiæ certe non Titanum certamina, sed Jovis cum patre bellum fuisse expositurum. Adde, quæ Vergilius de Jove patrem persequente, de Italia et Latio dicit Aen. VIII. 319—323:

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens et regnis exsul adeptis.
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Composuit legesque dedit Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris

ubi ita luculenter apparet Euhemeri Enniani (cf. fr. XIII. apud nos) imitatio, quam præterea Augustinus De civ. dei l. VII. c. 27. (fr. XX. apud nos) diserte commemorat ipsos Vergilii versus laudans, ut etiam duo illa fragmenta de Saturno Historiæ Sacræ potius quam Annalibus vindicaremus, nisi tutius esset ea in incertis ponere reliquiis.

Sed, missis iam his quamvis magni momenti rebus, num verba *obsidio magnus Titanus premebat* ad Titanum cum diis pugnas commode referri possunt? *Titanes* certe contra deos pugnarunt, non *Titanus* vel *Titan*. Nam, ut Romanus per synecdochen exercitum Romanorum significat, ita Titan pro turba Titanum accipi nullo modo potest. Titan autem numero singulari, quantum ex tot poetarum veterum reliquiis colligere licet, nonnisi quattuor deos significare potest, scilicet Solem, filium Hyperionis, qui sæpe, præsertim apud Romanos, hoc nomine appellatur, fratrem Solis apud Pausaniam in l. II. c. 11, 3., avum eiusdem in Schol. ad Apoll. Rhod. IV. 59; denique ipsa nominis forma, *Titanus*, occurrit in Etym. Magno s. v. Τιτανίδα γῆν, sed significat eum, qui *solus Titanum* non pugnavit contra deos, ut verba hic allata docent: ἀπὸ Τιτάνου ἑνὸς τῶν Τιτάνων, ὃς μόνος οὐκ ἐστράτευσεν ἐπὶ τοῖς θεοῖς. Ceterum, ubi Titan singulari numero ponitur, additur et nomen eius, de quo sermo est, ut Aesch. Prom. 427: Τιτᾶνα . . . θεὸν Ἄτλαντα; Sophocl. Oed. vs. 56: Τιτᾶν Προμηθεύς, Eurip. Jon vs. 455: Προμαθεῖ Τιτᾶνι.

Vides iam, quantæ oriantur difficultates, si versum Annalibus inserimus. Contra omnia plana sunt, si eum ad Euhemerum Ennianum refers. Nam, ut e fr. XI. elucet, Titan secundum Euhemerum frater erat Saturni, de quo in fr. XV. legimus: «Deinde Titan, postquam rescivit Saturno filios procreatos atque educatos esse clam, seducit secum filios suos, qui Titani vocantur, fratremque suum Saturnum atque Opem comprehendit eosque muro circumegit et custodiam iis apponit», quæ manifesto eodem pertinent, quo versus noster: «Cum sos (sc. Saturnum atque Opem) obsidio magnus Titauus premebat». Quæ cum ita sint, versionem Ennii hexametris compositam fuisse non sine iure mihi videor affirmare.

4. Neque enim me movet, quod Ilberg tetrametrorum trochaicorum particulas sub Lactantii verbis delitescere putavit inventumque suum adeo adamavit, ut etiam versum, de quo supra quaesivimus quemque hexametrum esse ceteri omnes consentiunt, trochaeorum effingendorum gratia miserrime detorqueret, aut quod *ten Brink* omnes apud Lactantium reliquias in huius metri formam redegit. Nam hoc metro adeo libere usi sunt veteres poetae, ut, si quis carmina Enniano sermone pangere in deliciis habeat, facillime orationem solutam in versus quadratos mutare possit, data praesertim ea verba transponendi inserendi atque eiiciendi licentia, quam *Ilberg* et *ten Brink* sibi sumere non dubitarunt. An mihi ita difficile esset, integros apud Lactantium resuscitare hexametros Ennio patre non indignos, velut in fr. XIV:

Ut de regno non concedat fratri: ibi Titan

et paulo post

Posterior nati gemini sunt: Juppiter atque

aut verbis audacius commutatis propria arte effingere plures, si cum iis in carminibus antiquo colore pangendis certare totamque quaestionem in ludibrium vertere vellem?

5. Ennianam Euhemeri versionem perstringit Columella De re rust. l. IX. c. 2. (fr. XII.), ubi Euhemerum cur poetam appellaverit, supra exposuimus. Ibidem affert fabulas, quas viri docti «*Historia Sacra* prorsus alienas putantes aut totum Columellae testimonium reiecerunt aut coniecturis nomen Euhemeri eliminare temptarunt. Hæc enim apud eum legimus: «Ut Euhemerus poeta

dicat, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educaverunt; mox Dictæo specu Jovis exstitisse nutrices easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsæ parvum educaverant alumnum». Ubi fabulosa apium origo cur ab Euhemero aliena sit, præsertim cum talia de animalibus etiam naturalis historiæ scriptores illa ætate narraverint, non video neque scrupulum mihi iniicit, quod nymphæ Phryxonides commemorantur, quas noster certe mortales feminas fuisse affirmavit. An id maxime offensioni est, quod apes Jovis nutrices exstitisse narrantur? Sed neque Euhemerus, qui alibi (fr. XVII.) aquilam in Jovis capite consedissee atque ei regnum portendisse scripsit, omnia, quæ mira esse viderentur, e libro suo exclusit neque apud veteres adeo novum et incredibile erat hoc portenti genus, ut vitarum scriptores docent, qui de multis viris præsertim arte poetica illustribus apes in labris modo natorum consedissee narrant. Ultima autem verba, quæ affert, pertinent procul dubio ad rem apiariam a Jove primum institutam, quam Euhemerus eo facilius commemorare potuit, quod Cretenses, ut e Diod. l. V. 65. elucet, apud se hanc artem inventam esse dictitabant. Qua autem calliditate huiusmodi fabulas in ore populi volitantes noster in suum usum convertere atque ad doctrinam de diis comprobendam immutare solitus sit, non est quod moneam. Quæ cum ita sint, Columellæ locum fide dignum iudicare et in fragmentis Euhemeri collocare non dubitavimus.

6. Multo difficilius est de reliquiis in Lactantii Div. Inst. l. I. servatis recte iudicare. Nam ipsa Ennii verba se laudare sæpius dicit (fr. VII., XI., XV., XXIII., XXV., XXVIII., XXIX.), fragmenta tamen, quæ affert, oratione soluta scripta sunt et sermonem minus antiquum exhibent. Quare *Krahner* Lactantium non ex ipsa Ennii versione, sed e Diodori libris, quæ de Sacra Historia dicit, sumpsisse contendit; fuisse enim in deperdito sexto Diodori libro de Euhemero multo plura, quam, quæ Eusebius in Præpar. Evang. II. 2. exscriberet, itaque omnia, quæ Lactantius solus servasse videretur, ex illo fonte manare potuisse. In quo vir doctus vehementer erravit. Nam, ut cetera mittam, hoc unum afferre sufficit, quod Eusebius *ad verbum* (κατὰ λέξιν, t. XVI.) exscripsit, quæ Diodorus in l. VI. de Urano, Saturno et regno Jovis dixit (fr. VI., IX., XXI., XXIV., XXVI.), quibuscum si confers reliquias de iisdem

rebus apud Lactantium servatas (fr. VII., VIII., XI., XIII., XXIII., XXV., XXVII., XXVIII., XXIX.), multo plura in iis narrari statim apparet.

Neque omnia hercle evanuerunt in iis particulis, ubi Lactantius antiqui poetæ verba oratione recta laudat, Ennianæ elocutionis vestigia, quæ diligentissime a Vahleno et Ganssio collecta nonnullisque a me additamentis aucta hoc loco afferam. Nam adverbium *ibi* temporali sensu occurrit in fr. XI. apud nos: «*Ibi* Vesta mater eorum et sorores Ceres atque Ops suadent Saturno, uti de regno non concedat fratri. *Ibi* Titan» etc. (cf. et fr. XIII.), quibuscum comparari possunt in Annalibus *):

60. Hæc ecfatus: *ibi* latrones dicta facessunt;
261. Dum censent terrere minis, hortantur *ibi* sos;
344. Sicut si quando vinclis venatica velox
Apta solet canis forte feram sei nare sagaci
Sensit, voce sua nictit ululatque *ibi* acute.

Nihilo minus Enniana est pronominum repetitio ab elegantia recentiorum maxime abhorrens, velut apud Lactantium: *Is id* regnum una cum fratribus *suis sibi* instituit atque paravit (fr. VII.); Concessit *ei* ut *is* regnaret (fr. XI.); *Eosque* muro circumegit et custodiam *iis* apponit (fr. XV.); *Eumque* Curetes filii sui curaverunt decoraveruntque *eum* et sepulchrum *eius* est in Creta (fr. XXIX.), quibus similia sunt *Epicharmi* vs. 7: *Istic* est de sole sumptus; *isque* totus mentis est; vs. 8: *Istic* est *is* Iuppiter quem dico; vs. 11: *Hæce* propter Iuppiter sunt *ista*; Trag. vs. 204: Quid hoc *hic* clamoris, quid hoc *hic* tumulti est. Illa etiam familiaris est Ennii, ut Vahlen ait, consuetudo Latine explicandi, si quid Græce dixerit, velut Ann. vs. 2: *Musas* quas Grai memorant, nos *Casmenarum*; vs. 227: *sophiam sapientia* quæ perhibetur; vs. 149: *vento* quem perhibent Graium genus *aëra* lingua. Quibus persimilia in Euhemero sunt: *Pluton* Latine est *Iuspiter*: alii *Orcum* vocant (fr. XIII.); *Zân Kρόνον* id est Latine Iuppiter Saturni (fr. XXIX.). Necnon adliterationis Ennianæ restant exempla, velut: *seducit secum* filios suos (fr. XV.); *Curetes* filii sui *curaverunt* (fr. XXIX.), quocum comparari potest Ann. vs. 80: Curantes ma-

*) Editione utimur Vahleniana.

gna cum cura tum cupientes. Adde etiam in fr. XI: Tum Junonem Saturno *in conspectum dedere*, et in fr. XXV: de sui avi nomine *caelo nomen indidit*, quibus respondent Ann. vs. 49: Nec sese dedit in conspectum corde cupitus; Trag. 100: Andromachæ nomen qui indidit, recte indidit.

Antiquitatem deinde redolent: *secus mare* (fr. XXIII.), ut apud Catonem De re rust. 21, 2: foramina utrimque *secus* laminas; *aetate pessum acta* (fr. XXIX.), ut apud Plaut. Mostell. V. 2, 49: Ego istum pro suis factis pessimis pessum premam; etiam *clanculum* (fr. XIII.) obsolevit iam Ciceronis ætate. Adde singulares locutiones: *muro circumagere* (fr. XV.) pro *circumdare*; *seminare* pro *divulgare* (fr. XXVII.); *vitam commutare* (fr. XXIX.) pro *mori*. Quæ omnia si consideramus, locos apud Lactantium laudatos non ab eo confictos esse pro certo accipere licet.

Neque tamen hoc concesso omnis tollitur difficultas. Quamquam enim in reliquiis illis apparent nonnulla Ennianæ elocutionis vestigia, sermo eorum etiam ibi multum abest a genuina antiquitate, ubi Lactantius ipsa Ennii verba se laudare affirmat. Accedit, quod Sacram Historiam ineptiis poetarum ægre opposuisset (fr. XI.), si Ennii librum versibus conscriptum fuisse, ut supra docuimus, scivisset. Inde nata est suspicio Euhemerum Ennianum posterius a nescio quo in orationem solutam conversum in suum usum vocatum esse a Lactantio. Quæ quam probabilis sit, vel ex eo elucet, quod Euhemeri doctrina adeo accepta erat Romanis præsertim inde ab Augusti temporibus,¹⁾ ut, si quis Ennii versus obsoletis locutionibus refertos in formam minus duram et insolitam redigere temptaverit,²⁾ gratissimum fecerit lectoribus in litteris mediocriter versatis.

7. Duo tituli versionis Ennianæ apud Lactantium occurrunt, semel *Euhemerus* (fr. VII.), ut etiam libellus eiusdem poetæ, Epi-

¹⁾ Cf., quæ Boissier exposuit in libro: *La religion romaine d'Auguste aux Antonins*, t. II. p. 139. sqq.

²⁾ Confer Blockii librum: *Évhémère, son livre et sa doctrine*, p. 136: «L'interprétation historique des mythes étant en assez grande faveur chez les Romains, surtout d'Auguste, l'ouvrage d'Évhémère continuait à présenter un certain intérêt et l'on dut songer tout naturellement à la mettre à la portée du public en le dépouillant de ce qu'il avait de trop dur et de trop insolite dans la langue de l'ancien poète latin.

charmī doctrinam continens, *Epicharmus* inscriptus est, sæpissime autem, ut etiam apud Augustinum (fr. XIX.) *Historia Sacra*, quæ Ἱστορίᾳ ἀναγκραφῇ optime respondet. Unde librum *Euhemerum sive Historiam Sacram* inscriptum fuisse iure suspiceris.

Quod denique ad quæstionem haud levissimam attinet, qua fide Ennius interpretis munere functus sit, quamquam reliquiæ apud Lactantium servatæ, ut e collatione cum Diodoro elucet, satis amplam atque accuratam doctrinæ Euhemereæ expositionem continent, tamen librum poetæ Romani non fuisse meram versionem cum e forma metrica et communi antiquitatis consuetudine tum ex ipsis fragmentis facile colligitur. Nam Ennium a levioribus quibusdam mutationibus non omnino abstinuisse fr. XXV. docemur, ubi Juppiter ætherem de avo suo, Urano, primus Cælum nominasse narratur, cui repugnat Diodorus ex ipso Euhemero talia referens: Οὐρανὸν γεγονέναι βασιλέα . . . ὃν καὶ πρῶτον θεοίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεούς· διὸ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι (fr. VI.). Cuius fidem frustra in dubium vocavit Sieroka (De Euhemero, p. 10.): nam ex eo, quod Euhemeristæ quidam elementa mundi a hominibus consecratis nomina accepisse affirmarunt, Euhemerum idem fecisse nondum sequitur. Videntur enim posteriores Euhemeri sectatores physicam mythologiæ explicandæ rationem a philosophis quibusdam adamatam, quæ Euhemeri temporibus nondum ita innotuerat, cum humana deorum origine hunc in modum conciliare voluisse. Ennium autem, quippe qui in Epicharmo Jovem ærem, Cererem terram esse aliasque huiuscemodi res exposuisset, etiam Euhemeri libris conversis tale quid immiscuisse non est quod miremur.

Sed hoc non contentus, plura de suo addidit. Nam verbis eius apud Lactantium (fr. XVIII.): «vix in Italia locum, in quo *lateret*, invenit (sc. Saturnus)», etymologiam Latii contineri, quam secuti sunt Verg. Aen. VIII. 321—323, Ovid. Fast. I. 238, Arnob. IV. 143, Minuc. Fel. Oct. c. 22., manifestum est. Idem fere consequitur ex Augustini De civ. dei l. VII. c. 27 (fr. XX.): «Nam, quod Vergilius ait:

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo
Arma Jovis fugiens et regnis exsul adeptis

et quæ ad hanc rem pertinentia consequuntur, totam de hoc Eue-

merus pandit historiam, quam Ennius in Latinum vertit eloquium.» Sequuntur enim apud Vergilium hæc :

Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit legesque dedit *Latiumque* vocari
Maluit, his quoniam *latusset* tutus in oris

(Aen. VIII. 321—323.)

ex quibus Vergilium etiam hoc loco Ennii vestigia legisse et in versione Historiæ Sacræ præter etymologiam Latii de Saturno Italorum rege et legislatore nonnulla a poeta Romano addita in-fuisse probabiliter colligitur. Haud longe igitur a vero aberrare videmur, si ab Ennio fabulas quasdam Italicas secundum Euhemeri rationem tractatas esse suspicamur, etiam Ciceronis verbis (De nat. deor. l. I. c. 42, 119) hoc suadentibus: «quem (sc. Euhemerum) et interpretatus *et secutus* est præter ceteros Ennius» (t. II.), unde eum non interpretis tantum munere functum luculenter apparet.

8. Sicut Lactantius, ita plures scriptores ecclesiastici Romani e versione Ennii, aut, si diis placet, ab aliis auctoribus Ennium laudantibus, quæ de Euhemero proferunt, sumpsisse videntur. Quorum in numero est Minucius Felix, qui in Octav. c. 21. dicit: «Ob merita virtutis aut muneris deos habitos Euhemerus exsequitur et eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat et *per provincias* monstrat, Dictæi Jovis, Apollinis Delphici et Phariæ Isidis et Cereris Eleusinæ». Cuius fidem frustra imminuere temptavit Sieroka; hæc enim deorum nomina Iside excepta occurrunt in ceteris Euhemeri fragmentis, de Iside autem, sicut etiam de ceteris Aegyptiorum diis, certe loqui debuit noster, quem Aegyptiorum pyramides descripsisse Plinius Nat. Hist. l. XXXVI. 12. (fr. XLIV.) testatur. Neque illud *per provincias* sine consilio Minucius inse-ruisse videtur: attigit enim Euhemerus præter Panchaiam et Cre-tam etiam Aegyptum (fr. XLIV.), Judæam (fr. XLIII.), Ciliciam, Syriam (fr. XXVI.), Babyloniam (fr. XXIV.) et multas alias terras, præsertim cum Jovis peregrinationes enarraret.

9. Sæpius Euhemerum et Ennium commemorat Augustinus (t. XVII., XVIII.; fr. XIX., XX.). Ad eosdem pertinere videntur, quæ in Sermon. 273, 3. dicit: «Neque enim tales esse debemus, quales esse paganos dolemus. Et quidem illi mortuos homines

colunt. Illi quippe omnes, quorum nomina auditis, quibus templa constructa sunt, homines fuerunt et in rebus humanis habuerunt plerique eorum et pæne omnes regiam potestatem. Auditis Jovem, auditis Herculem, auditis Neptunum, auditis Plutonium Mercurium Liberum et cæteros: homines fuerunt. Non ista solum in fabulis poetarum, sed etiam in historia gentium declarantur. Qui *legerunt*, noverunt, qui non legerunt, credant iis, qui legerunt.¹⁾ Neque tamen ei versio Ennii nisi per Ciceronem nota erat, ut elucet c. l. i. c. 23. De consens. Evang.: «Quamvis et ipsum Euhemerum ab Ennio poeta in Latinam linguam esse conversum Cicero commemorat». (fr. XVIII.) Quæ autem in Epist. 44. inesse in Historia Sacra dicit, Jovem scilicet in monte Olympo castra posuisse, cum adversus patrem bellum gereret (fr. XIX.), aliunde nota non sunt; deinde ex eo, quod Vergilii locum (Aen. VIII. 319—323.) cum Euhemeri historia comparat De civ. dei l. VII. c. 27. (fr. XX.), plura eum de Saturno Euhemereo vel potius Enniano legisse, quam Lactantius (fr. XVIII.) præbet, probabiliter colligitur.²⁾ Usus est igitur libro nobis ignoto, cuius auctor versionem Ennii, non Euhemerum ipsum expilavit; nam Augustinus, præterquam quod *Historiam Sacram*, Enniani libri titulum, commemorat (fr. XIX.), etiam Saturni in Italia regnum etymologiamque Latii (fr. XX.) attingere videtur.

10. Ad Euhemerum esse referendas narrationes de Libera et Libero, quæ aliunde notæ non essent, in libro Firmici Materni *De errore profanarum religionum*, recte coniecisse videtur Munter in præfatione ad huius auctoris editionem a se curatam (Hauniæ, 1826). Sed viri doctissimi commentationem nemo legit eorum, qui huc usque in Euhemero illustrando elaborarunt, quo factum est, ut Firmici librum omnes neglegerent. Liceat igitur mihi præstantissimam Munteri suspensionem meis comprobare argumentis. Sciendum est enim, totam Firmici in explicandis de diis fabulis rationem a doctrina Euhemerea pendere: nusquam scilicet deos gentilium malos dæmones esse affirmat, ut alii scriptores ecclesiastici solent, sed homines fuisse flagitiosos probare studet. Ita in

¹⁾ Tom. XXXVIII. p. 1249. in Patrologia Mignii.

²⁾ Confer, quæ supra, c. III. §. 7., de hoc Augustini loco exposuimus.

c. 7. Proserpinam, Cereris filiam in Sicilia a Plutone, divite quodam rustico, raptam, amatorem armatos persequentes timentem una cum puella in lacu Perco demersum, Cererem filiam quærentem in Atticam devectam, in oppido Eleusine mortuam, sepultam atque consecratam esse narrat (fr. XLVI.). Cereris autem mortem et sepulturam nullus alius scriptor commemorat, præterquam quod Minucius Felix Oct. c. 21. (t. IX.) ab Euhemero etiam Cereris Eleusiniæ sepulcrum monstratum esse testatur. Habes ergo, quod Euhemero cum Firmico solo procul dubio commune est. Neque abhorret a Messenii nostri doctrina, quod Pluton dives rusticus appellatur: Lactantius enim, ubi Ennii vestigia legens a Jove imperium maris Neptuno datum esse narrat, Plutonium non commemorat neque is, cui humanam deorum originem demonstrare propositum erat, fratrem Jovis inferorum regnum sortitum narrare potuit. Quod autem Firmicus e Triptolemo vilicum Cereris facit, nonne dignum est Euhemero nostro, qui Cadmum coquum regis Sidonii fuisse (fr. XL.) rettulit? Deinde prorsus accommodatum est ad Historiæ Sacræ argumentum, quod Ceres non, ut vulgo fabulæ ferunt, prima frumentorum usum invenisse, quod iam a Jove factum esse fr. XXIX. docemur, sed in Attica tantum incognitum ibi eo usque triticum ex Sicilia advectum divisisse perhibetur.

Fontem fabulæ versionem Ennii esse et aliorum scriptorum ecclesiasticorum Romanorum exemplum et poetica lacus Perci descriptio docent. Quin etiam initium narrationis: «Unicam Cereris filiam, quam Græci Persefonam, nostri immutato sermone Proserpinam dicunt», Ennianam consuetudinem, si quid Græce protulerit, Latine explicandi referre videtur, de qua re supra §. 6. disputavimus. Quo tamen auctore intercedente hæc ab Ennio ad Firmicum venerint, quærere inutile est; hoc unum pro verisimili accipere licet, paraphrasin Euhemeri Enniani oratione soluta scriptam fuisse communem fontem, unde doctrinæ huius notio variis rivulis ad Romanos Christianæ religionis defensores fluxit.

Quod ad reliquas duas de Libero fabulas (fr. XLVIII. et XLIX.) attinet, et eae fortasse Messenio nostro tribuendæ sunt. Prima enim c. 6. verba: «Sed adhuc supersunt aliæ superstitiones, quarum secreta pandenda sunt: *Liberi et Liberae*, quæ omnia

sacris sensibus vestris specialiter intimanda sunt, ut et in istis profanis religionibus sciatis mortes esse hominum consecratas», necnon initium narrationis de raptu Proserpinæ post expositam Liberi consecrationem: «Sequitur hanc sacri contagionem et imitatur ordinem funeris mors filiæ consecrata» has fabulas arctissime inter se cohærere docent, ut eas e communi fonte petitas esse iure suspiceris. Deinde in fr. XLVIII. Juppiter rex Creticus appellatur, quod cum Historia Sacra optime congruit; Titanes inducuntur Junonis satellites, quos a Jove devictos esse fr. XVIII. docemur. Neque Liberum Thebanum, de quo vide fr. XLIX., neglectum esse ab Euhemero e fr. XL. suspicari licet, ubi de Cadmo, avo eius, sermo est, a quo fabulæ Thebanæ separari non potuerunt. Procul dubio etiam harum fabularum indoles, qua deorum miracula in flagitiosa vilissimorum hominum facta detorquentur, prorsus Euhemerea est neque alium invenire possumus auctorem, cui eas aliqua probabilitatis specie tribuamus. Contra, quo auctore Lactantius, Minucius et Augustinus in similibus narrationibus usi sunt, eidem Firmicum c. 6. suas debere verisimile est.

11. Persecuti sumus versionis Ennianæ memoriam inde ab ætate Varronis et Ciceronis usque ad Augustinum. Varronem, Ciceronem, aureæ ætatis poetas, Columellam versionem ipsam legisse, Lactantium paraphrasi quadam oratione soluta scripta, a qua etiam Minucius Felix, Firmicus Maternus et Augustinus pendunt, usum esse vidimus. Apud ceteros apologetas Romanos, Arnobio excepto, de quo c. II. §. 11. quæсивimus, Euhemeri ne nomen quidem occurrit. Eius tamen doctrinam perstringere videtur *Cyprianus* in libro *De idolorum vanitate* c. 1: «Deos non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud nos etiam in morte cœperunt». Quæ autem in c. 2. ad hanc sententiam confirmandam affert de antro Jovis in Creta, de Saturno, de Alexandri Magni insigni volumine ad matrem, Minucio Felici debet. Contra *Tertullianus* de humana deorum origine disserens, Diodorum, Thallum, Cassium Severum et Cornelium Nepotem nominat auctores. Confer Apologet. c. 10: «Appellamus et provocamus a vobis ipsis ad conscientiam vestram, illa nos iudicet, illa nos condemnet, si poterit negare omnes istos deos vestros homines fuisse. Sed et ipsa infitias si ierit, de suis antiquitatum instrumentis revincetur, de quibus eos didicit, testi-

monium perhibentibus ad hodiernum et civitatibus, in quibus nati sunt, et regionibus, in quibus etiam sepulti demonstrantur *Ante Saturnum deos penes vos nemo est*, ab illo census totius vel potioris vel notioris divinitatis. Itaque quod de origine constiterit, id de posteritate conveniet. Saturnum itaque, si quantum litteræ docent, neque *Diodorus Græcus* aut *Thallus*, neque *Cassius Severus* aut *Cornelius Nepos* neque ullus commentator eiusmodi antiquitatis aliud quam hominem promulgaverunt»; Ad nationes, l. II. c. 12: «Cum autem Saturnum constet vixisse, frustra demutatis, non conceditur vobis, quem non negabitis hominem, qui neque deus neque tempus defendi potest. Exstat apud litteras vestras usquequaque Saturni census, legimus apud *Cassium Severum*, apud *Cornelium Nepotem* et *Tacitum*, apud Græcos quoque, *Diodorum*». Jam ex eo, quod Saturnum primum deum facit, Euhemeri doctrinam non fuisse ei notam sponte consequitur. Ceterum plura eum de humana deorum origine in libris deperditis exposuisse docemur fragmento libri *De exsecr. gent. diis* (in ed. Oehler t. II. p. 767.), ubi legimus: «Nec enim possunt dicere actum illorum et bella in cælo esse facta: hæc enim in monte Olympo fiebant in Græcia. Sed nec cælum Olympus vocatur, cælum enim cælum est; de quibus ergo actibus eorum primum *tractabimus*, de nativitate, de latitatione, de ignorantia, de parricidio, de adulteriis, de obscenis artibus, de rebus non a deo, sed *ab hominibus immundissimis et truculentissimis* commissis, qui si essent in his temporibus, omnibus legibus rei subiacerent, quæ multo iustiores et severiores quam actus illorum.»

CAPUT IV.

Historiae Sacrae argumentum.

1. *Praefatio*. Auctor suam de diis doctrinam exponit; deos, quos gentes colunt, apud priscos populos potentes viros, reges et imperatores fuisse contendit (fr. I.).

2. *Introductio. Descriptio Panchaiae* (fr. II—V.). Quomodo hanc sententiam veram esse cognoverit, enarrat. Nam iussu Cassandri regis magna itinera faciens pervenit in Arabiam Felicem (fr. II. 1.), quam copiose describit (fr. III. 41, 2.).

Inde meridiem versus navigans in plures insulas incidit, e quibus tres sunt præcipue memorabiles, *Insula Sacra*, ubi mortuos sepelire non licet, *insula altera* sepulcris defunctorum destinata et *Panchaia* (fr. III. 41, 4; 42, 3.).

Insula Sacra abundat ture et murra, quæ incolæ, *Panchaei*, in Phœnice, Cœlesyria et Aegypto venditant (fr. III. 41, 4—6; 42, 1—2.).

Panchaiam incolunt indigenæ *Panchaei*, advenæ autem *Oceanitæ*, *Indi*, *Scythæ*, *Cretenses*. *Doi*, qui prius in eadem insula habitaverunt, expulsi sunt ab Ammone, qui etiam urbes eorum, *Doiam* et *Asterusiam*, diruit (fr. III. 43, 6—7.) Urbes autem sunt memorabiles *Panara* (fr. III. 42, 5.), *Hyracia*, *Dalis* et *Oceanis* (fr. III. 44, 2.). Diis sacer est mons, qui vocatur *Caeli sella* vel *Olympus Triphylius* (fr. III. 44, 5—7.). Tota insula fertilis est omnibusque frugibus abundat (fr. III. 43.).

Populus in tres divisus est classes. Prima classis est sacerdotum, altera agricolarum, tertia militum (fr. III. 44.).

Maiores sacerdotum Cretenses erant, quos Juppiter, cum fanum in honorem sui ipsius conderet, in *Panchaiam* traduxit, ut cultui suo præessent (fr. III. 46, 3—4.). In hoc autem fano *Triphylii Jovis* aurea columna exstructa est, in qua litteris, quæ apud Aegyptios sacræ vocantur, Juppiter perscripsit, quæ ipse, Uranus et Saturnus gessissent (cf. fr. XXIII.); postea autem Mercurius adscripsit facta Apollinis et Dianæ.

3. *De Urano* (fr. VI—VIII.). Ab his igitur inscriptionibus sacris incipiens Euhemerus facta deorum enarrat. Uranus scilicet primus cum fratribus suis, quorum nomina in reliquiis non occurrunt, in terris imperio summo potitus est (fr. VII.), qui ubi regiam sedem habuerit, in fragmentis non commemoratur. Attamen in *Panchaia* eum habitasse pro certo accipere licet; ibi enim in monte *Olympo* libenter commoratus est (fr. III. 44, 6.), ibidem et filius eius, Saturnus regnavit et Juppiter aram ei erexit (fr. XXV.). Idem primus diis cælestibus sacrificavit, unde et nomen accepit (fr. VI.).

Hoc loco fortasse Euhemerus descripsit priscarum gentium mores originemque generis humani. Huc enim pertinere videntur, quæ leguntur in Etymologico Magno s. v. Βροτός· ὥς μὲν Εὐήμερος ὁ Μετρίμιος ἀπὸ Βροτοῦ τινὸς αὐτόχθονος, unde Brotum primum

hominem secundum Historiam Sacram fuisse terraque esse genitum non sine iure suspicatur *Sieroka*.

Uranus uxorem duxit Vestam, liberos genuit Titanem, Saturnum, Rheam et Cererem (fr. VI.). Mortuus est in *Oceania*, regione Panchaiae, sepultus in oppido *Huracia*¹⁾ (fr. VIII.).

4. *De Saturno*. Post mortem Urani Saturnus regnavit, cui Titan, frater maior natus, ea condicione imperium concessit, ne virilis sexus liberos, si qui ei nati essent, educaret. Ita enim sperabat regnum ad filios suos esse rediturum. Saturnus autem uxorem duxit Opem (Rheam), quæ clam viro peperit et in tuto collocavit filios, Jovem Neptunum Plutonium, contra filias, Junonem et Glaucom, quæ brevi mortua est, ei ostendit (fr. XI. XIII.). Ita Juppiter in insula Creta educabatur, quem infantem apes nutriebant (fr. XII.).

Saturno rege ita feri adhuc erant hominum mores, ut ne a humana quidem carne abstinerent, qua vesci Juppiter primus prohibuit (fr. XIV.). Hac fortasse ratione Euhemerus etiam fabulam illam explicare temptavit, quæ a Saturno filios devoratos esse ferebat.

Deinde Titan, postquam Saturno filios clam educatos esse rescivit, una cum filiis suis Saturnum et Opem comprehendit et in vincula coniecit (fr. XV.). Interea Juppiter e pueris excessit, aquila ei in capite considens regnum portendit (fr. XVII.). Postquam igitur parentes custodiis circumseptos esse audivit, cum Cretensibus suis in Panchaiam venit, Titanem devicit, deinde in Cretam rediit. Post hæc autem Saturno sors data est, ut caveret, ne filius eum regno expelleret. Quare Jovem timens insidiatus ei est. Tunc Juppiter cognitis insidiis bellum patri intulit, in Olympo²⁾ monte castra posuit (fr. XIX.), Saturnum³⁾ fugavit, qui in Italiam postea se recepit (fr. XVIII—XX.).

5. Juppiter imperio summo potitus uxores duxit Junonem, Cererem et Themis, quarum prima Curetes, altera Proserpinam,

¹⁾ Vide, quæ ad fr. VIII. adnotavimus.

²⁾ Scilicet in Olympo Euhemerico, qui Triphylus vocabatur, unde Saturnum in Panchaia regiam sedem habuisse apparet.

³⁾ Saturnum in Italiam confugisse ipse Euhemerus narrare potuit. Nam ea tantum, quæ in versione Enniana de Latio sequuntur, sunt necessario poetæ Romano tribuenda.

tertia Minervam ei peperit (fr. XXI.). Neque tamen ab alienis abstinuit uxoribus: ita cum Aege, Panis uxore, Aegipana genuit (fr. XXII.). Hunc in modum certe enarravit Messenius noster etiam cetera Jovis adulteria; neque enim homo levissimus, qui e Harmonia tibicinam, e Cadmo coquum, e Venere meretricem fecit, talem lasciva effingendi occasionem neglegere potuit.

Imperium maris Juppiter Neptuno dedit (fr. XXIII.). Ipse terras circuiens cum exercitu suo Babylonem pervenit, ubi Beli usus est hospitio (fr. XXIV.). Etiam hoc loco fortasse idem, quod de ceteris Jovis hospitii auctor narravit: iussisse scilicet Jovem fanum sibi hospitii Beli nomine creari. Facile enim erat, quod communis Græcorum ferebat opinio, Jovem Babylone Beli nomine coli, tali fabula explicare. Nam e fr. XXVI. et XXVII. in Historia Sacra, quomodo cultus Jovis toto orbe terrarum divulgatus esset, enarratum fuisse apparet.

E Babylonia in Panchaiam profectus est Juppiter, ubi Cælo avo in monte, qui vocatur *Cæli sella*, aram erexit et ipse primus in ea ara sacrificavit (fr. XXV.), ex quo sacerdotes Panchæi ibidem quotannis hostias immolant (fr. II, 43, 7.).

Inde in Syriam iter fecit, ubi Casii regis, hospitii sui nomine fanum sibi creari iussit, ut ita et amicitiae memoria conservaretur et sibi divinum honorem acquireret. Sic constituta sunt templa Jovi Atabyrio, Labrandeo, Laprio, Molioni et quæ sunt in eundem modum. In Cilicia autem principem regionis Cilicem devicit multosque alios peragrans populos ubique, ut deus, colebatur (fr. XXVI. XXVII.).

Deinde diu in monte Olympo — in Panchaia scilicet — habitans hominibus ius dicebat. Eodem, si quis quid novi invenerat, veniebat, ut inventum ei ostenderet (fr. XXVIII.). Quo pertinere videtur etiam fr. XLV., ubi auri metalla et flaturam ab Aeaco quodam in Panchaia inventa esse legimus.

Postquam autem terras quinquies circuiit, hominibus leges reliquit, frumenta paravit multaque alia bona fecit, mortuus est in Creta, ubi sepulcrum eius ostenditur in oppido Gnosso (fr. XXIX.).

6. Sed hæc hactenus; neque enim longius cohærentis narrationis quasi filum sequi possumus. Quamquam ex eo, quod Euhe-
merus in maxima operis parte procul dubio inscriptionem sacram

in templo Jovis Triphylii explicavit, de qua apud Diodorum l. V. c. 46. (fr. III.) legimus: δι' ὧν ἴσαν αἱ πράξεις Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμέναι καὶ μετὰ ταύτας αἱ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλωνος ὅς' Ἑρμῶν προσαναγεγραμμέναι, suspicari licet post mortem Jovis facta Apollinis et Dianæ esse enarrata. Qua tamen suspicione non ita multum adiuvamur; nam quod ad Apollinem attinet, Minucius Felix Oct. c. 21. solus commemorat etiam Apollinis Delphici sepulcrum ab Euhemero esse monstratum (t. IX.), de Diana autem nihil præter Diodori locum traditum est. Ceterum verba Diodori supra allata, et, quod Athenæus l. XIV. p. 658. (fr. XL.) de Cadmo et Harmonia loquens *tertium* Euhemeri librum laudat, probabilem reddunt *Boettigeri* coniecturam, in primo libro facta Urani, Saturni et Jovis, in altero gesta Apollinis et Dianæ, in tertio fabulas de Cadmo, de nepote eius, Baccho aliisque heroibus infuisse. Tres igitur saltem libros scriptos esse a nostro satis constat: utrum plures ediderit an non, aut, si re vera plures conscripsit, quid ii continuerint, ne coniectura quidem assequi licet.

7. Itaque incerta est sedes fragmentorum ad Minervam et Venerem pertinentium. Legimus autem apud Hyginum Gorgonam secundum Euhemerum a Minerva esse interfectam (fr. XXX.). Adfertur deinde a Festo proverbium *Sus Minervam* a Varrone et Euhemero ineptis mythis involutum, sed de ipsis mythis nihil traditum est (fr. XXXI.).

Amplior servata est de Venere narratio (fr. XXXII—XXXIX.). Legimus enim Venerem siderum cursus pervidisse, quam fabulam cognominis *Uraniae* explicandi gratia ab Euhemero effectam putamus: vidimus enim, qua versatus sit calliditate in cognominibus Jovis explicandis (fr. XXII—XXVII.), nec multum fallimur, si magnam partem fabularum ab eo aut effectarum aut in peius detortarum ad deorum pertinuisse cognomina putamus. Nam, quæ præterea de Venere noster narravit, meretricem eam in Cypro fuisse et adduxisse mulieres, ut vulgato corpore quæstum facerent, mortuam deinde a Cinyra consecratam mysteriaque condita esse ab eodem, in quibus initiati stipem Veneri ut scorto darent, ea omnia commodè referri possunt ad parum honorificum cognomen deæ, quæ scilicet non solum ut Πάνδημος, sed etiam ut Πόρνη apud Abydenos colebatur.

Ubi narratio de Cerere et Proserpina (fr. XLVI.) steterit,

querere inutile est. Fabulam autem de Baccho Cretensi (fr. XLVIII.) suspicor una cum Jovis factis esse enarratam; contra Bacchi Thebani et Lycurgi contentio (fr. XLIX.) eodem, ubi de Cadmo, avo Bacchi sermo erat (fr. XL.), pertinere videtur.

Incertæ denique sedis est fragmentum de Atlante (fr. XLII.), quod tamen collatum cum fr. XXI. fabulas nonnullas proverbiorum ad deos pertinentium explicandorum causa a nostro confictas esse luculenter docet.

8. Sed attigit Euhemerus præter Græcorum deos etiam aliarum gentium superstitiones, quod perstrinxisse videtur Minucius Felix in Oct. c. 21: «eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat et per provincias monstrat» (t. IX.). De magna peregrinorum deorum parte narravit in eo libro, ubi Jovis res gestas exposuit: Babyloniam enim (fr. XXIV.), Syriam et Ciliciam (fr. XXVI.), Cariam¹⁾ (fr. XXVII.) de Jovis peregrinationibus loquens describere debuit.

Accuratius autem descripsit — incertum in qua operis parte — Aegyptum, cum loqueretur de Iside (t. IX.), de Ammone, cuius res gestas supra §. 2. commemoravimus, de ceteris Aegyptiorum diis et de pyramidibus, regum consecratorum sepulcris (fr. XLIV.), quibus aptissime comprobare potuit doctrinam suam. Deinde etiam Phœnicen attigisse videtur; provocat enim in fr. XL. ad Sidoniorum testimonium, quocum optime coniungere potuit Judææ mentionem, quare Josephus eum inter locupletissimos de antiquitate Judæorum testes nominare non dubitavit.

9. Hæc fere sunt, quæ e paucis Historiæ Sacræ reliquiis ad restituendum totius operis argumentum eruere licet. Elucet ex istis Euhemerii librum non fuisse simplicem fabularum collectionem, sed narrationem ab initio usque ad finem coherentem complexamque deos omnium fere gentium, quæ illis temporibus Græcis accuratius notæ erant. Auctor profectus est a notissimis Græcorum mythis, quos in hominum facta commutavit; deinde in suum usum convertit fabulas in singulis tantum provinciis, ut in Creta de Jovis pueritia et sepulcro, a vulgo narratas; tum elegit e sacrorum et mysteriorum cerimoniis, ut e Venereis in Cypro celebratis,

*) Nam Jupiter Labrandeus in Caria colebatur.

quæ aliquid valerent ad doctrinam eius confirmandam; callidissime denique versatus est in cognominibus deorum et in proverbiiis ad deos pertinentibus explicandis, id semper agens, ut vera falsis immiscendo facilius commentis suis fidem faceret, quod ei aliqua ex parte contigisse magna et imitatorum et doctrinæ eius addictorum apud veteres turba satis demonstrat.

Testimonia veterum.

I.

Callimachus apud Pseudo-Plutarchum, De placitis philosophorum I. 7. p. 880:

Εἰς τὸ πρὸ τείχευς ἱερὸν ἀλλέες δεῦτε,
οὗ τὸν πάλαι χάλκειον ¹⁾ ὁ πλάσας Ζῆνα
γέρον ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία φύγει. ²⁾

II.

Cicero De deorum natura l. I. c. 42. 119. [ed. Baiter]:

Qui aut fortis aut claros aut potentis viros tradunt post mortem ad deos pervenisse eosque esse ipsos, quos nos colere, precari venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab Euhemero est, quem noster et interpretatus et secutus est præter ceteros Ennius; ab Euhemero autem et mortes et sepulturæ demonstrantur deorum. Utrum igitur hic confirmasse videtur religionem an penitus totam sustulisse?

III.

Strabo I. c. 3. p. 47 [ed. Meineke] Eratosthenem Damastæ testimonio usum reprehendens:

Ὁ δὲ Δαμάστη γρώμενος μάρτυρι οὐδὲν διαφέρει τοῦ καλοῦντος

¹⁾ Παγγαῖον: correxit Bentley, quem sequuntur recentiores omnes; χάλκειον: codices, γάλκειον: scripsi.

²⁾ φύγει: cod. Mosquensis 339; Marcianus 521; habet etiam Schol. ad Clem. Alex. Protrept. c. II. 24; φύγε: Paris. 1672; φύγει: correxit Bentley; φῆγε: Duebner in ed. Plutarchi; φύγων: Schneider in Callimacheis e Sext. Empir. IX. 50. p. 561. ubi φύγων legitur.

μαρτύρα τὸν Βεργαῖον ἢ τὸν Μεσσήγιον *Εὐήμερον* καὶ τοὺς ἄλλους, οὓς αὐτὸς (sc. Eratosthenes) εἵρηκε διαβάλλων τὴν φλυαρίαν.

IV.

Strabo l. II. c. 4. p. 104. de Polybio loquens :

Πολὺ δέ φησι (sc. Polybius) βέλτιον τῷ Μεσσηνίῳ πιστεύειν ἢ τούτῳ (sc. Pythæ). 'Ο μέντοι γε εἰς μίαν χώραν τὴν Παγγαίαν λέγει πλεῖσαι· ὁ δὲ καὶ μέχρι τῶν τοῦ κόσμου περάτων καταπτυνκέναι τὴν προσάρκτιον τῆς *Εὐρώπης* πᾶσαν, ἣν οὐδ' ἂν τῷ Ἑρμῇ πιστεύσαι τις λέγοντι. Ἑρατοσθένης δὲ τὸν μὲν *Εὐήμερον* Βεργαῖον καλεῖν Πυθῆα δὲ πιστεύειν, καὶ ταῦτα μὴδὲ Δικαιάρχου πιστεύσαντος.

V.

Strabo l. II. c. 3. p. 102. Posidonium reprehendens :

Οὐ πολὺ οὖν ἀπολείπεται ταῦτα τοῦ Πυθῆον καὶ *Εὐήμερον* καὶ Ἀντιφάνους ψευσμάτων. Ἄλλ' ἐκείνοις μὲν συγγνώμη, τοῦτ' αὐτὸ ἐπιτηδεύουσιν, ὥσπερ τοῖς θναυματοποιοῖς· τῷ δ' ἀποδεικτικῶ καὶ φιλοσόφῳ σχεδὸν δὲ τε καὶ περὶ πρωτείων ἀγωνιζομένῳ (sc. Posidonio) τίς ἂν συγγνώη;

VI.

Strabo l. VII. c. 3. p. 299. de fictis locorum nominibus :

Ἀπὸ δὲ τούτων ἐπὶ τοὺς συγγραφέας βαδίζει Ῥιπαῖα ὄρη λέγοντας καὶ τὸ Ὠρόγιον ὄρος καὶ τὴν τῶν Γοργόνων καὶ Ἑσπερίδων κατοικίαν καὶ τὴν παρὰ Θεοπόμπῳ Μεροπίδα γῆν, παρ' Ἑκαταίῳ δὲ Κιμμερίδα πόλιν, παρ' *Εὐήμερον* δὲ τὴν Παγγαίαν γῆν.

VII.

Plutarchus De Iside et Osiride c. 23 (ed. Duebner) :

Μεγάλας μὲν τῷ ἁθέρῳ λεῖψ κλισιάδας ἀνοίγοντας καὶ ἐξανθρωπίζοντι τὰ θεῖα, λαμπρὰν δὲ τοῖς *Εὐήμερον* τοῦ Μεσσηνίου φενακισμοῖς παρῆρησιν διδόντας, ὃς αὐτὸς ἀντίγραφα συνθεῖς ἀπίστον καὶ ἀνυπάρχου μυθολογίας, πᾶσαν ἀθεότητα κατασκευδάννυσσι τῆς οἰκουμένης, τοὺς νομιζομένους θεοὺς πάντας ὁμαλῶς διαγράφων εἰς ὀνόματα στρατηγῶν καὶ ναυάρχων καὶ βασιλέων, ὡς δὴ πάλαι γεγονότων, ἐν δὲ Πάγχροντι γράμμασι χρυσοῖς ἀναγεγραμμένων, οἷς οὔτε βάρβαρος οὐδὲ οὔτε

Ἐλλην, ἀλλὰ μόνος Εὐδήμερος, ὡς ἔοικε, πλεύσας εἰς τοὺς μηδαμόθι γῆς γεγονότας μηδὲ ὄντας Παγχώους καὶ Τριφύλλους ¹⁾ ἐντετύχηκε.

VIII.

Pseudo-Plutarchus, De placitis philosophorum I. c. 7, I. [ed. Diels in Doxogr. Græc. p. 297]:

Ἐνιοὶ τῶν φιλοσόφων καθάπερ Διαγόρας ὁ Μήλιος ²⁾ καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος καὶ Εὐδήμερος ὁ Τεγεάτης, καθόλου φασὶ μὴ εἶναι θεούς. Τὸν δὲ Εὐδήμερον καὶ Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος αἰνίττεται ἐν τοῖς ἱάμβοις γράφων (sequitur Callimachi fragmentum supra t. I. allatum).

Hæc verba exscripsit Eusebius in Præpar. Evang. XIV. 16.

IX.

Minucius Felix, Octav. c. 21. [ed. Halm]:

Lege historicorum ³⁾ scripta vel scripta sapientium: eadem mecum recognoscēs. Ob merita virtutis aut muneris deos habitos Euhemerus ⁴⁾ exsequitur et eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat et per provincias monstrat, Dictæi Jovis, ⁵⁾ Apollinis Delphici et Phariæ ⁶⁾ Isis et Cereris Eleusiniae.

X.

Sextus Empiricus Adv. math. IX. 50. p. 561 [ed. Bekker]:

Τῶν οὖν περὶ ὑπάρξεως θεοῦ σκεψαμένων οἱ μὲν εἶναι φασὶ θεόν,

¹⁾ Τριφύλλους: codices et editiones omnes; Τριφυλίους: debebat auctor scribere secundum Diod. Sic. I. V. c. 44: Τριφυλίον Ὀλυμπον κληθεῖναι διὰ τὸ τοὺς κατοικοῦντας ὑπάρχειν ἐκ τριῶν ἔθνων. Sed vide adnotationem ad hunc locum.

²⁾ Μήλιος: cod. Parisinus 1672. et Pseudo-Galenus, Περὶ φιλοσόφου ἱστορίας c. 35., qui hunc locum procul dubio respexit; Μελήσιος: cod. Mosquensis 339; Marcianus 521; Eusebius in Præp. Evang. XIV. 16., qui locum iam corruptum legit; Theodoretus Græc. affect. cur. p. 758. 760., qui Eusebium secutus est.

³⁾ Stoicorum; cod. Parisinus 1661; ed. pr.

⁴⁾ Euhemerus: Gelenius; erueret: Par.

⁵⁾ dicta citioris (ei corr. in et): Par.

⁶⁾ delphice fariæ (corr. m. 2. delphi et pariae): Par.

οί δὲ μὴ εἶναι, οἱ δὲ μὴ μάλλον εἶναι ἢ μὴ εἶναι. Καὶ εἶναι μὲν οἱ πλείους τῶν δογματικῶν καὶ ἡ κοινὴ τοῦ βίου πρόληψις, μὴ εἶναι δὲ οἱ ἐπικληθέντες ἄθεοι, καθάπερ Εὐήμερος

γέρων ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία ψύχων¹⁾

καὶ Διαγόρας ὁ Μήλιος καὶ Πρόδικος ὁ Κεῖος²⁾ καὶ Θεόδωρος καὶ ἄλλοι παμπληθεῖς· ὧν Εὐήμερος μὲν ἔλεγε τοὺς νομιζομένους θεοὺς δυνατοὺς τινὰς γεγονέναι ἀνθρώπους καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἄλλων θεοποιηθέντας δόξαι θεοὺς.

XI.

Pseudo-Galenus *Περὶ φιλοσόφου ἱστορίας* c. 35 [in Dielsii *Doxogr. Græc.* p. 617. 618.]:

Ὅσα κατ' ἀρχάς περὶ θεοῦ λέγοντες παραλελοίπαμεν ταῦτα νῦν ἐροῦμεν. Τοὺς μὲν τῶν πρότερον πεφιλοσοφηκότων εὗρομεν³⁾ (ἄν) θεοὺς ἠγνοηκότας, ὥσπερ Διαγόραν τὸν Μήλιον⁴⁾ καὶ Θεόδωρον τὸν Κυρηναῖον καὶ Εὐήμερον τὸν Τεγεάτην⁵⁾· οὐ γὰρ εἶναι θεοὺς εἰπεῖν τετολμήκασιν.

XII.

Aelianus, Var. Hist. II. 31. ed. Hercher:

Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐπήνεσε τὴν τῶν βαρβάρων σοφίαν; εἴ γε μηδεὶς αὐτῶν ἐς ἀθεότητα ἐξέπεσε, μηδὲ ἀμφιβάλλουσι περὶ θεῶν ἄρα γέ εἰσιν ἢ οὐκ εἰσιν, καὶ ἄρά γε ἡμῶν φροντίζουσιν ἢ οὐ. Οὐδείς γοῦν ἔννοιαν ἔλαβε τοιαύτην, ὅταν Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος ἢ Διογένης ὁ Φρυγὴς ἢ Ἴππων ἢ Διαγόρας ἢ Σωσίας ἢ Ἐπίκοῦρος ἢτε Ἰνδοὺς οὕτε Κελτοὺς οὕτε Αἰγύπτους.

XIII.

Clemens Alexandrinus, *Protrept.* c. II. 24. p. 20. ed. Dindorf:

Ὡν δὲ χάριν — οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτεόν — θαυμάζειν ἔπεισι

¹⁾ ψύχων: correxit Bentley.

²⁾ Κεῖος: cod. Regimontanus.

³⁾ τοὺς μὲν τῶν προτέρων πεφιλοσοφηκότων εὗρομεν: cod. Laurent. LXXIV. 3.; τοὺς τὸ πρότερον φιλοσοφήσαντας εὗρομεν: cod. Laurent. LVIII. 2.; correxit Diels addito ἄν.

⁴⁾ ὡς περιγόραν τὸν ἤλιον: Laurent. LXXIV. 3.; ὥσπερ ἀγόραν τὸν ἥλιον: Laurent. LVIII. 2.; correxit Diels.

⁵⁾ εὐήμερον τὸν τεγεάτην: Laurent. LVIII. 2.

μοι, ὅτω τρόπῳ Εὐδήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον καὶ Διαγόραν καὶ Ἴππωνα τὸν Μίγλιον, τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τοῦτοις ἔκεινον — ὁ ¹⁾ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ — καὶ τινας ἄλλους συγχνοῖς, σωφρόνως βεβιωκότας καὶ καθεωράκοτας ὁξύτερόν ποῦ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέτους ἐπικεκλήκασιν, εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὴ νενοηκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑποπεισκότας· ὅπερ οὐ σμικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον ἀναφύεται σπέρμα.

Cf. scholiastam ad hunc locum.

XIV.

Arnobius Adv. nat. IV. 29. ed. Reifferscheid :

Et possumus quidem hoc in loco omnis istos, nobis quos inducitis atque appellatis deos, homines fuisse monstrare vel Agragantino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonem in Italum transtulit, vel Nicanore ²⁾ Cyprio vel Pellæo Leonte vel Cyrenensi Theodoro vel Hippone ac Diagora Meliis, vel auctoribus aliis mille, qui scrupulosæ diligentiae cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus, inquam, si placet, et Jovis res gestas et Minervæ expromere bella, virginis et Dianæ, quibus dolis Liber Indorum affectaverit regimen ³⁾, cuius fuerit condicionis Venus, cuius operæ, cuius quæstus, matrimonium Magna cuius tenuerit Mater, quidnam spei, quid voluptatis specioso ab Attide conceperit, unde Serapis Aegyptius, unde Isis, vel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum.

XV.

Lactantius De ira dei c. 11. ed. Fritzsche : ⁴⁾

Unde igitur ad homines opinio multorum deorum persuasione pervenit? ⁵⁾ Nimirum ii omnes, qui coluntur ut dii, homines

¹⁾ Delendum videtur ὁ.

²⁾ *Nicagora* : Par. 1661 ; *Nicanore* : correxit Meursius ex Clem. Alex. Protrept. c. II. 24., quem Arnobius hoc loco imitatus est.

³⁾ *regimen* : Hildebrandius : *rege* : Par. ; *regnum* : Sabæus.

⁴⁾ Etiam in siglis codicum editionem sequimur Fritzschanam.

⁵⁾ Ed. Par. a. 1513 : *persuasione*.

fuerunt, et iidem primi ac maximi reges : sed eos aut ob virtutem, qua profuerant hominum generi, divinis honoribus affectos esse post mortem ; aut ob beneficia et inventa, quibus humanam vitam excoluerant, immortalem memoriam consecutos quis ignorat ? nec tantum mares, sed et feminas. Quod cum vetustissimi Græciæ scriptores, quos illi θεολόγους nuncupant, tum etiam Romani Græcos secuti et imitati, docent : quorum præcipue Euhemerus ac noster Ennius, qui eorum omnium natales, coniugia, progenies, imperia, res gestas, obitus, sepulcra ¹⁾ demonstrant.

XVI.

Eusebius, Præpar. Evang. II. 2. p. 59. ed. Dindorf :

Ὁ Διόδωρος καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἀπὸ τῆς Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου γραφῆς ἐπικυροῖ τὴν αὐτὴν θεολογίαν [sc. quam l. III. c. 59. tradidit] ὥδε κατὰ λέξιν φάσκων. 2. Περὶ θεῶν τοίνυν διττὰς οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων τοῖς μεταγενεστέροις παραδεδώκασιν ἐννοίας· τοὺς μὲν γὰρ αἰδίου καὶ ἀφθάρτου εἶναι φασιν, οἷον ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα τὰ κατ' οὐρανόν, πρὸς δὲ τούτοις ἀνέμους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τῆς ὁμοίας φύσεως τούτοις τετυγχότας. τούτων μὲν γὰρ ἕκαστον αἰδίον ἔχειν τὴν γένεσιν καὶ τὴν διαμονήν. ἑτέρους δὲ λέγουσιν ἐπιγείους γενέσθαι θεούς, διὰ δὲ τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ἀθανάτους ²⁾ τετυγχότας τιμῆς τε καὶ δόξης, οἷον Ἡρακλέα, Διόνυσον, Ἀρισταῖον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τούτοις ὁμοίους. 3. Περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις· καὶ τῶν μὲν ἱστορικῶν Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ποιησάμενος ἰδίως ἀναγέγραψεν, τῶν δὲ μυθολόγων Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος καὶ Ὀρφεὺς καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι τερατωδεστέρους μύθους περὶ θεῶν πεπλάκασιν· ἡμεῖς δὲ παρ' ἀμφοτέροις ἀναγεγραμμένα πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας.

XVII.

Augustinus De civ. dei l. VI. c. 7. ed. Dombart :

Quid de ipso Jove senserunt, qui eius nutricem in Capitolio

¹⁾ Multi libri manuscr., inter quos Kell. Bas. G., et edd. fere omnes: *simulacra*.

²⁾ Sic melius in Montacutii codice. Vulgo deerat ἀθανάτους vocabulum.

posuerunt? Nonne adtestati sunt Euhemero, qui omnes tales deos non fabulosa garrulitate, sed historica diligentia homines fuisse mortalesque conscripsit?

XVIII.

Augustinus De consensu Evang. l. I. c. 23. [Migne: Patr. Tom. 34. p. 1055.] :

Sed numquid etiam ille Euhemerus poeta fuit, qui et ipsum Jovem et Saturnum patrem eius et Plutonem atque Neptunum fratres eius ita planissime homines fuisse prodit, ut eorum cultores gratias magis poetis agere debeant, quia ad eos non dehonestandos, sed potius ad exornandos multa finxerunt. Quamvis et ipsum Euhemerum ab Ennio poeta in Latinam linguam esse conversum Cicero commemorat.

XIX.

Theophilus ad Autolycum, l. III. c. 5 :

Τὰ περὶ *Εὐημέρου* τοῦ ἀθεωτάτου περίσσειον ἡμῖν καὶ λέγειν· πολλὰ γὰρ περὶ θεῶν τόλμης φθέγεσθαι ἔσχατον καὶ τὸ ἐξόλου μὴ εἶναι θεοῦ ἀλλὰ τὰ πάντα αὐτοματισμῷ διοικεῖσθαι βούλεται.

XX.

Theophilus ad Autolycum, l. III. c. 5 :

Τίτι οὖν αὐτῶν πιστεύωμεν; Φιλήμονι τῷ Κομικῷ λέγοντι·

Οἱ γὰρ θεὸν σέβοντες ἐλπίδας καλὰς
ἔχουσιν εἰς σωτηρίαν

ἣ οἷς προειρήκαμεν *Εὐημέρω* καὶ *Ἐπικούρῳ* καὶ *Πυθαγόρῳ* καὶ τοῖς λοιποῖς ἀρνούμενοις εἶναι θεοσέβειαν καὶ πρόνοιαν ἀναιροῦσι.

XXI.

Theodoretus, Græc. affect. curatio, p. 758. ed. Schulze [pag. 102. apud Gaisford] :

Ἀναγνωστέον δὲ οὐ μόνον τὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων μαθήματα ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν θείων προφητῶν θεσπίσματα. Οὕτω γὰρ τις καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας θεολογίας τὴν ἑμφωνίαν ὁρῶν, θαυμάσεται τὴν ἀληθείαν καὶ ψεύζεται μὲν *Διαγόρου* τοῦ *Μιλησίου* καὶ τοῦ *Κυρηναίου*

Θεοδώρου καὶ Εὐήμερου τοῦ Τεγεάτου τὸ ἄθεον· τούτους γὰρ ὁ Πλούταρχος ἔφησε μηδὲνα νενομικέναι θεόν.

XXI.

Theodoretus, Græc. affect. curatio, p. 760. ed. Schulze [p. 106. apud Gaisford]:

Οὐκ οὖν μόνοι γε ἄθεοι Διαγόρας ὁ Μιλήσιος καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος καὶ Εὐήμερος ὁ Τεγεάτης καὶ οἱ τούτοις ἠκολουθηκοίτες, παντάπασιν φάντες μὴ εἶναι θεοὺς, ὥς ὁ Πλούταρχος ἔφη· ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος καὶ αἱ τῶν φιλοσόφων συμμορίαι, παμπόλλους μὲν θεῶν μυθολογήσαντες ὀρμαθούς, ἀνδραποδώδεις δὲ τινὰς καὶ παθῶν ἀνθρωπείων ἀποφύγναντες δούλους.

Euhemeri reliquiæ.¹⁾

Præfatio.

I.

Εὐήμερος δὲ ὁ ἐπικληθεὶς ἄθεός φησιν·

Ὅτ' ἦν ἄτακτος ἀνθρώπων βίος, οἱ περιγεγόμενοι τῶν ἄλλων ἰσχύι τε καὶ συνέσει, ὥστε πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῶν κελευόμενα πάντας βιοῦν, σπουδάζοντες μείζονος θαυμασμοῦ καὶ σεμνότητος τυχεῖν, ἀνέπλασαν περὶ αὐτοὺς ὑπερβάλλουσάν τινα καὶ θεῖαν δύναμιν, ἔνθεν καὶ τοῖς πολλοῖς ἐνομίσθησαν θεοί.

[Sext. Empiricus IX. 17. p. 552. ed. Bekker.]

Descriptio Panchaiæ.

II.

4. Εὐήμερος μὲν οὖν, φίλος γεγονώς Κασσάνδρου τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τοῦτον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικὰς τινὰς χρείας καὶ μεγάλας ἀποδημίας, φησὶν ἐκτοπισθῆναι κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν Ὠκεανόν. Ἐκπλεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' Ὠκεανοῦ πλείους ἡμέρας, καὶ προσενεχθῆναι νήσοις πελαγίαις, ὧν μίαν ὑπάρχειν τὴν ὀνομαζομένην Παγχαίαν, ἐν ἣ τειθεῖσθαι τοὺς ἐνοικοῦντας Παγχαίους εὐσεβεῖα διαφέροντας καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας μεγαλοπρεπεστάταις θυσίαις καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις ἀργυροῖς τε καὶ χρυσοῖς. 5. Εἶναι δὲ καὶ τὴν νῆσον ἱερὰν θεῶν, καὶ ἕτερα πλείω θαυμαζόμενα κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ¹⁾

¹⁾ Asterisco notavimus fragmenta, quæ ex Ennii versione fluxisse videntur.

²⁾ Vide an fuerit ἐν τῇ βίβλῳ.

ἀναγεγράφαμεν. 6. Εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατὰ τινὰ λόφον ὕψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου¹⁾ καθιδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ καθ' ὃν καιρὸν ἐβασίλευσε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἔτι κατὰ ἀνθρώπους ὦν. 7. Ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλην εἶναι χρυσήν, ἐν ἣ τοῖς Παγγαίσις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τὰς τοῦ Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς.

[Excerptum e Diodori Siculi libro VI. apud Eusebium, Præpar. Evang. II. 2; 4—7. p. 59. ed. Dindorf.]

III.

XLI. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῆς πρὸς ἐσπέραν κεκλιμένης χώρας καὶ τῆς πρὸς τὰς²⁾ ἄρκτους νενεικνίας, ἔτι δὲ τῶν κατὰ τὸν Ὠκεανὸν διεξήλθομεν, ἐν μέρει διεξιμεν περὶ τῶν κατὰ τὴν μεσημβρίαν νήσων τῶν ἐν Ὠκεανῷ τῆς Ἀραβίας τῆς πρὸς ἀνατολὴν κεκλιμένης καὶ προσοριζούσης τῇ καλουμένῃ Κεδρωσίᾳ.

2. Ἢ μὲν³⁾ γὰρ χώρα πολλαῖς κώμαις καὶ πόλεσιν ἀξιολόγοις κατοικεῖται, καὶ τούτων αἱ μὲν ἐπὶ χωματίων ἀξιολόγων κεῖνται, αἱ δ' ἐπὶ γεωλόφων⁴⁾ ἢ πεδίων καθιδρύνται· ἔχουσι δ' αὐτῶν αἱ μέγιστα βασιλεία κατεσκευασμένα πολυτελῶς, πλήθος οἰκητόρων ἔχοντα καὶ κτήσεσι⁵⁾ ἱκανάς. 3. Πᾶσα δ' αὐτῶν ἡ χώρα γέμει θρεμμάτων παντοδαπῶν, καρποφοροῦσα καὶ νομάς ἀφθόνους παρεχομένη τοῖς βοσκήμασι· ποταμοὶ τε πολλοὶ διαρρέοντες ἐν αὐτῇ πολλὰν ἀρδεύουσι χώραν, συνεργοῦντες⁶⁾ πρὸς τελείαν αὔξησιν τῶν καρπῶν. διὸ καὶ τῆς Ἀραβίας ἡ πρωτεύουσα τῇ ἀρετῇ προσηγορίαν ἔλαβεν οἰκείαν, εὐδαίμων ὀνομασθεῖσα.

4. Ταύτης δὲ κατὰ τὰς ἐσχατίας τῆς παρωκεανίτιδος χώρας κατ' ἀντικρὺ νῆσοι κεῖνται πλείους, ὧν τρεῖς εἰσιν ἄξια τῆς ἱστορικῆς ἀναγραφῆς, μία μὲν ἡ προσαγορευομένη Ἰερὰ, καθ' ἣν οὐκ ἔξεστι τοὺς τετελευτηηκότας θάπτειν, ἑτέρα⁷⁾ δὲ πλησίον ταύτης, ἀπέχουσα σταδίου

¹⁾ Vulgo mendose Τριφυλίου; cf. Diod. V. 41—46.

²⁾ Articulus omittit Coisl.

³⁾ Deest in Coisl.

⁴⁾ γεωλόφων πεδίων: Reg. Vat.; hinc Stephanus mediam vocem notu signavit.

⁵⁾ κτίσεσι: Coisl.

⁶⁾ sic Coisl. et Mut.; alii συντελοῦντες.

⁷⁾ ἑτέρα . . . εἰς ἣν: Reg. et Ursini cod. omissis mediis, quibus et Steph. asteriscum propterea appinxit.

ἐπτά,¹⁾ εἰς ἣν κομίζουσι τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων ταφῆς ἀξιούν-
τες. ἡ δ' οὖν Ἱερὰ τῶν μὲν ἄλλων καρπῶν ἄμοιρός ἐστι, φέρει δὲ λιβα-
νωτοῦ τοσοῦτο ²⁾ πλῆθος ὥστε διαρκεῖν καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην πρὸς
τὰς τῶν θεῶν τιμὰς· ἔχει δὲ σμύρνης πλῆθος διάφορον καὶ τῶν ἄλλων
θυμιαμάτων παντοδαπὰς φύσεις, παρεχομένης πολλὴν εὐωδίαν. 5. Ἡ δὲ
φύσις ἐστὶ ³⁾ τοῦ λιβανωτοῦ καὶ ἡ κατασκευὴ τοιαύτη· δένδρον ἐστὶ τῷ
μὲν μεγέθει μικρόν, τῇ δὲ προσόψει τῇ ἀκάνθῃ τῇ Αἰγυπτίᾳ τῇ λευκῇ
παρεμφερές, τὰ δὲ φύλλα τοῦ δένδρου ὅμοια τῇ ὀνομαζομένῃ ἱτέᾳ,⁴⁾ καὶ
τὸ ἄνθος ἐπ' αὐτῷ φύεται· χρυσοειδές, ὃ δὲ λιβανωτὸς γινόμενος ἐξ
αὐτοῦ ὀπίζεται ὡς ἂν δάκρυον. 6. Τὸ δὲ τῆς σμύρνης δένδρον ὅμοιον
ἐστὶ τῇ σχίνῳ, τὸ δὲ φύλλον ἔχει λεπτότερον καὶ πυκνότερον. ὀπίζεται
δὲ περισκαφίσσης τῆς γῆς ἀπὸ τῶν ριζῶν, καὶ ὅσα μὲν αὐτῶν ἐν ἀγαθῇ
γῇ πέφυκεν, ἐκ τούτων γίνεται δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἕαρος καὶ θέρους· καὶ ὁ
μὲν πυρρὸς ἑαρινὸς ὑπάρχει διὰ τὰς θρόους, ὁ δὲ λευκὸς θερρινός ⁵⁾
ἐστὶ. τοῦ δὲ παλιούρου συλλέγουσι τὸν καρπὸν, καὶ χρῶνται βρωτοῖς καὶ
ποτοῖς καὶ πρὸς τὰς κοιλίας τὰς ῥεθύσας φαρμάκῳ.

XLII. διήρηται δὲ τοῖς ἐγγωρίοις ἡ γῶρα, καὶ ταύτης ὁ βασιλεὺς
λαμβάνει τὴν κρατίστην καὶ τῶν καρπῶν τῶν γινόμενων ἐν τῇ νήσῳ δε-
κάτην ⁶⁾ λαμβάνει. τὸ δὲ πλάτος τῆς νήσου φασὶν εἶναι σταδίων ὡς δια-
κοσίων. 2. κατοικοῦσι δὲ τὴν νήσον οἱ καλούμενοι Παγχαῖοι, καὶ τὸν τε
λιβανωτὸν καὶ τὴν σμύρναν κομίζουσιν εἰς τὸ πέραν καὶ πωλοῦσι τοῖς
τῶν Ἀράβων ἐμποροῖς, παρ' ὧν ἄλλοι τὰ τοιαῦτα φορτία ⁷⁾ ὠνούμενοι
διακομίζουσιν εἰς τὴν Φοινικὴν καὶ Κοίλῃν Συρίαν, ἔτι δὲ Αἴγυπτον, τὸ
δὲ τελευταῖον ἐκ τούτων τῶν τόπων ἔμποροι διακομίζουσιν εἰς πᾶσαν τὴν
οἰκουμένην. 3. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη νήσος μεγάλη, τῆς προσειρημένης ἀπέ-
χουσα σταδίους τριάκοντα, εἰς τὸ πρὸς ἑω μέρος τοῦ Ὀκεανοῦ κειμένη,
τῷ μῆκει πολλῶν τινων σταδίων· ἀπὸ γὰρ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἀνήκοντος
ἀκρωτηρίου φασὶ θεωρεῖσθαι τὴν Ἰνδικὴν ἄεριν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ
διαστήματος. 4. Ἔχει δὲ ἡ Παγχαία καθ' αὐτὴν ⁸⁾ πολλὰ τῆς ἱστορικῆς

¹⁾ sic Coisl.; alii ὡς ἐπτά.

²⁾ Τοσοῦτον: Coisl. Mut.

³⁾ sic Coisl. Mut. Reg. Vat. mox id verbum (ἐστὶ) pretereuntes; alii φύσις.

⁴⁾ ἱτέα et paulo post σχίνῳ Co.

⁵⁾ edd. vett. χειμερινός.

⁶⁾ δεκάτης: Coisl. Mut.

⁷⁾ τὰ φορτία: Reg. Coisl.

⁸⁾ asteriscum addit his, quæ Vat. ignorat, Steph.; κατ' αὐτὴν: Reg. Mut.

ἀναγραφῆς ἄξια. κατοικοῦσι δὲ αὐτὴν αὐτόχθονες μὲν οἱ *Παρχαῖοι* λεγόμενοι, ἐπὶ γλυδὲς δ' *ᾠκεανῖται* καὶ *Ἰνδοὶ* καὶ *Σκύθαι* καὶ *Κροῖτες*. 5. Πόλις δ' ἐστὶν ἀξιόλογος ἐν αὐτῇ, προσαγορευομένη μὲν *Πανόρα*, εὐδαιμονία δὲ διαφέρουσα. Οἱ δὲ ταύτην οἰκοῦντες καλοῦνται μὲν ἰκέται¹⁾ τοῦ Διὸς τοῦ Τριφυλίου μόνοι δ' εἰσὶ τῶν τὴν Παρχαίαν χώραν οἰκοῦντων αὐτόνομοι καὶ ἀβασίλευτοι. Ἄρχοντας δὲ καθιστάσι κατ' ἐνιαυτὸν τρεῖς · οὗτοι δὲ θανάτου μὲν οὐκ εἰσὶ κύριοι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα διακρίνουσι καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι τὰ μέγιστα ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς²⁾ ἀναφέρουσιν. 6. Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς πόλεως ἀπέχει σταδίους ὡς ἐξήκοντα ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου³⁾ κείμενον μὲν ἐν χώρᾳ πεδίαδι, θανυμαζόμενον δὲ μάλιστα διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς⁴⁾ κατασκευῆς καὶ τὴν τῶν τόπων εὐφροίαν.

XLIII. Τὸ μὲν οὖν περὶ τὸ ἱερὸν πεδίων συνηρεφές ἐστὶ παντοίοις δένδροισιν, οὐ μόνον καρποφόροις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς δυναμένοις τέρπειν τὴν ὕρασιν · κυπαρίττων τε γὰρ ἐξαισίων τοῖς μεγέθεσι καὶ πλάτάνων καὶ δάφνης καὶ μυρσίνης⁵⁾ καταγέμει, πληθύνοντος τοῦ τόπου ναματιαίων ὕδατων. 2. Πλησίον γὰρ τοῦ τεμένους ἐκ τῆς γῆς ἐκπίπτει τηλικαύτη τὸ μέγεθος πηγῇ γλυκέος ὕδατος ὥστε ποταμὸν ἐξ αὐτῆς⁶⁾ γένεσθαι πλωτόν. Ἐκ τούτου⁷⁾ δ' εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ὕδατος διαίρουμένου, καὶ τούτων ἀρδευομένων, κατὰ πάντα τὸν τοῦ πεδίου τόπον συνάγκειαι δένδρων ὑψηλῶν πεφύκασιν συνεχεῖς,⁸⁾ ἐν αἷς πλῆθος ἀνδρῶν ἐν τοῖς τοῦ θέρους καιροῖς ἐνδιατρίβει, ὀρνέων τε πλῆθος παντοδαπῶν ἐννεοττεύεται,⁹⁾ ταῖς χρόαις διάφορα καὶ ταῖς μελωδίαις μεγάλην παρεχόμενα τέρψιν, κηπεῖαί τε παντοδαπαὶ καὶ λειμῶνες πολλοὶ καὶ διάφοροι ταῖς χλόαις¹⁰⁾ καὶ τοῖς ἄνθεσιν, ὥστε τῇ θεοπρεπείᾳ τῆς προσόψεως ἄξιον τῶν ἐγχωρίων θεῶν φαίνεσθαι. 3. Ἦν δὲ καὶ τῶν φοινίκων στελέχη μεγάλα καὶ καρποφόρα διαφερόντως καὶ καρύαι πολλαὶ ἀκροδρόων θαφιλιστατήν τοῖς ἐγχωρίοις ἀπόλαυσιν παρεχόμεναι. Χωρὶς δὲ τούτων

¹⁾ οἰκέται . . . Τριφυλίου : Reg. Coisl. Pogg.

²⁾ Τοῖς ἱεροῖς : Coisl.

³⁾ Τριφυλίου : Reg. Coisl.

⁴⁾ sic Coisl. ; alii τῆς τε.

⁵⁾ sic Reg. Coisl. Pogg. ; μυρσίνης ἔρνεσι : alii ; μυρσίνης γένεσι : Mut.

⁶⁾ sic Coisl. Reg. ; αὐτοῦ : cett.

⁷⁾ ἐκ τούτων : Coisl. Mut. Reg.

⁸⁾ συνεχεῖς : Steph. marg. Reg. Mut. Coisl. Clar. I. Vat. ; vulgo θαφιλεῖς.

⁹⁾ ἐννεοσσεύεται : Cod. Ursin. Reg. Coisl. Clar.

¹⁰⁾ χρόαις edd. vett. ; paulo post καρσαί loco καρύαι Coisl.

ὑπὲρχον ἄμπελοι πολλαὶ καὶ παντοδαπαί, αἱ πρὸς ὕψος ἀνηγμέναι καὶ διαπεπλεγμέναι ποικίλως ἡδεῖαν τὴν πρόσοψιν ¹⁾ ἐποίουν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ὥρας ἐτοιμοτάτην παρείχοντο.

XLIV. Ὁ δὲ ναὸς ὑπὲρχεν ἀξιόλογος ἐκ λίθου λευκοῦ, τὸ μήκος ἔχων δυοῖν ²⁾ πλέθρων, τὸ δὲ πλάτος ἀνάλογον τῷ μήκει· κίονες δὲ μεγάλοι καὶ παχέσιν ὑπὲρειστο ³⁾ καὶ γλυφαῖς φιλοτέχνους διειλημμένοις ⁴⁾ ἀγάλματά τε τῶν θεῶν ἀξιολογώτατα, τῇ τέχνῃ διάφορα καὶ τοῖς βάρεσι θαυμαζόμενα, 2. Κύκλῳ δὲ τοῦ ναοῦ τὰς οἰκίας εἶχον οἱ θεραπεύοντες τοὺς θεοὺς ἱερεῖς, δι' ὧν ἅπαντα τὰ περὶ τὸ τέμενος διωκεῖτο. Ἀπὸ δὲ τοῦ ναοῦ δρόμος κατεσκεύαστο, τὸ μὲν μήκος σταδίων τεσσάρων, τὸ δὲ πλάτος πλέθρον. 3. Παρὰ δὲ τὴν πλευράν ἑκατέραν τοῦ δρόμου χαλκεία μεγάλα κεῖται, τὰς ⁵⁾ βάσεις ἔχοντα τετραγώνους· ἐπ' ἐσχάτῃ ⁶⁾ δὲ τοῦ δρόμου τὰς πηγὰς ἔχει λάβρως ἐκχεομένης ὁ προειρημένος ποταμός. Ἔστι δὲ τὸ φερόμενον ῥεῦμα τῇ λευκότητι καὶ γλυκύτητι ⁷⁾ διαφέρον πρὸς τε τὴν τοῦ σώματος ὑγιείαν πολλὰ συμβαλλόμενον τοῖς χρωμένοις· ὀνομάζεται δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος *ἡλίου ὁδωρ*. 4. Περιέχει δὲ τὴν πηγὴν ὅλην κρητὶς λιθίνη πολυτελής, διατείνουσα παρ' ἑκατέραν πλευρὰν σταδίους τέσσαρας. Ἄχρι δὲ τῆς ἐσχάτης κρηπίδος ὁ τόπος οὐκ ἔστι βάσιμος ἀνθρώπῳ πλὴν τῶν ἱερέων. 5. Τὸ δ' ὑποκείμενον πεδῖον ἐπὶ σταδίους διακοσίους καθερωμένον ἐστὶ τοῖς θεοῖς, καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ προσόδους εἰς τὰς θυσίας ἀναλίσκουσιν. Μετὰ δὲ τὸ προειρημένον πεδῖον ὅρος ἐστὶν ὑψηλόν, καθερωμένον μὲν θεοῖς, ὀνομαζόμενον δὲ *Οὐρανοῦ ὀφρος* καὶ *Τριφύλιος* ⁸⁾ **Ολυμπος*. 6. Μυθολογοῦσι γὰρ τὸν παλαιὸν Οὐρανὸν βασιλεύοντα ⁹⁾ τῆς οἰκουμένης προσηγῶς ἐνδιατρίβειν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐφορᾶν τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἄστρα, ὕστερον δὲ Τριφύλιον **Ολυμπον* κληθῆναι διὰ τὸ τοὺς κατοικοῦντας ὑπάρχειν ἐκ τριῶν ἐθνῶν ὀνομάζεσθαι ¹⁰⁾ γὰρ τοὺς μὲν Παγχαίους τοὺς δὲ Ὠκεανίτας, τοὺς δὲ Δῶρους ¹¹⁾ οὕς ὕστερον ὑπὸ Ἀμμωνος ἐκβλήθησαν. 7. Τὸν

¹⁾ οἰκίαν τὴν πρόσοψιν ἡδεῖαν: Reg. Coisl. Mut.

²⁾ δυοῖν: Reg. Mut.

³⁾ ὑπερέριτο: Reg.; ὑπερίκει: Co.

⁴⁾ sic Clarom. I.; alii διειλημμένος.

⁵⁾ ἐσχάτων: Mut., ἐσχάτου: Reg.

⁶⁾ Non habent duas has voces Reg. Coisl. Pogg.

⁷⁾ Τριφύλλιος: Reg.

⁸⁾ βασιλεύσαντα: Reg.

⁹⁾ ὀνομάζεσθαι δὲ τοὺς μὲν Ἀρχαίους: Coisl. Reg.

¹⁰⁾ Δῶρους: Vat. Clar. 2.; Ἀῶρους: Reg. Coisl. Mut.

γάρ Ἀμμωνά φασι μὴ μόνον φυγαδεῦσαι τοῦτο τὸ ἔθνος, ἀλλὰ καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἄρδην ἀνελεῖν, καὶ κατασκάψαι τὴν τε Δῶαν¹⁾ καὶ Ἀστερουσίαν. Θυσίαν τε κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει ποιεῖν τοὺς ἱερεῖς μετὰ πολλῆς τῆς²⁾ ἀγνείας.

XLV. Μετὰ δὲ τὸ ὄρος τοῦτο καὶ κατὰ τὴν ἄλλην Παγγαίτιν³⁾ χώραν ὑπάρχειν φασὶ ζῶων παντοδαπῶν πλῆθος· ἔχειν γὰρ αὐτὴν ἐλέφαντάς τε πολλοὺς καὶ λέοντας καὶ παρδάλεις καὶ δορκάδας καὶ ἄλλα πλείω θηρία διάφορα ταῖς τε προσόψεσι καὶ ταῖς ἀλκαῖς θαναταστά. 2. Ἔχει δὲ ἡ νῆσος αὕτη καὶ πόλεις τρεῖς ἀξιολόγους, Ἰρακίαν⁴⁾ καὶ Δαλίδα καὶ Ὠκεανίδα. Τὴν δὲ χώραν ὅλην εἶναι καρποφόρον καὶ μάλιστα οἴνων παντοδαπῶν ἔχειν⁵⁾ πλῆθος. 3. Εἶναι δὲ τοὺς ἄνδρας πολεμικοὺς καὶ ἄρματα⁶⁾ χρῆσθαι κατὰ τὰς μάχας ἀρχαῖκῶς. Τὴν δ' ὅλην πολιτεῖαν ἔχουσι τριμερῆ, καὶ πρῶτον ὑπάρχει μέρος παρ' αὐτοῖς τὸ τῶν ἱερέων, προσκειμένων αὐτοῖς τῶν τεχνιτῶν,⁷⁾ δευτέρα δὲ μέρος ὑπάρχει τῶν γεωργῶν, τρίτη δὲ τῶν στρατιωτῶν, προστιθεμένων τῶν νομέων. 4. Οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς τῶν ἀπάντων ἦσαν ἡγεμόνες, τὰς τε τῶν ἀμφισβητήσεων κρίσεις⁸⁾ ποιούμενοι καὶ τῶν ἄλλων τῶν δημοσίων πραττομένων κύριοι· οἱ δὲ γεωργοὶ τὴν γῆν ἐργαζόμενοι τοὺς καρποὺς ἀναφέρουσιν εἰς τὸ κοινόν, καὶ ὅστις ἂν αὐτῶν δοκῇ κάλλιστα γεγεωργηκέναι, λαμβάνει γέρας ἐξαίρετον ἐν τῇ διαιρέσει τῶν καρπῶν, κριθεὶς ὑπὸ τῶν ἱερέων ὁ πρῶτος καὶ ὁ δευτερος καὶ οἱ λοιποὶ μέχρι δέκα, προτροπῆς ἕνεκα τῶν ἄλλων. 5. Παραπλησίως δὲ τούτοις⁹⁾ καὶ οἱ νομεῖς τὰ τε ἱερεῖα¹⁰⁾ καὶ τὰ ἄλλα παραδιδόασιν εἰς τὸ δημόσιον τὰ μὲν ἀριθμῶ, τὰ δὲ σταθμῶ, μετὰ πάσης ἀκριβείας. Καθόλου γὰρ οὐδὲν ἔξεστιν ἰδίᾳ κτήσασθαι πλὴν οἰκίας καὶ κήπου¹¹⁾ πάντα δὲ τὰ γεννήματα καὶ τὰς προσόδους οἱ ἱερεῖς παραλαμβάνοντες τὸ ἐπιβάλλον ἐκάστῳ δικαίως ἀπονέμουσι, τοῖς δὲ ἱερεῦσι μόνους δίδοται διπλάσιον. 6. γρῶνται δ' ἐσθῆσι μὲν μαλακαῖς διὰ τὸ παρ' αὐτοῖς πρόβατα

¹⁾ Δῶαν: Steph. marg. Clar. 2. Vat.; Ὠώαν: Coisl. Reg. Mut.

²⁾ articulus exsulat ex Coisl. Reg.

³⁾ Παγγαίτιν: Coisl. Mut.

⁴⁾ Ἰρακίδαν: Reg. Mut. Pogg.; vulgo Ἰρακίαν.

⁵⁾ ἔχουσα: Clar. 1.

⁶⁾ ἄνδράσι: Clar.

⁷⁾ τεχνιτῶν: solito sibi more Co.

⁸⁾ κρίσεις: Clar. 1.

⁹⁾ δὲ τούτοις desunt Coisl.

¹⁰⁾ ἔρια καὶ τὰ ἄλλα: Reg.

¹¹⁾ κήπους: Vat. Mox. πάντων δὲ Coisl. Mut.

ὑπάρχειν διαφέροντα τῶν ἄλλων τὴν¹⁾ μαλακότητά· φοροῦσι δὲ καὶ κόσμον χρυσοῦν, οὐ μόνον αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες, περὶ μὲν τοῦς τραχήλους ἔχοντες στρεπτοὺς κύκλους, περὶ δὲ τὰς χεῖρας ψέλια,²⁾ ἐκ δὲ τῶν ὧτων παραπλησίως τοῖς Πέρσαις ἐξηρητημένους κρίκους. Ὑποδέσσει³⁾ δὲ κοίλαις χρῶνται καὶ τοῖς χρώμασι πεποικιλμέναις περιττότερον.

XLVI. Οἱ δὲ στρατιῶται λαμβάνοντες⁴⁾ τὰς μεμερισμένας συντάξεις φυλάττουσι τὴν χώραν, διειληφότες ὁχυρώμασι καὶ παρεμβολαῖς. Ἔστι γάρ τι μέρος⁵⁾ τῆς χώρας ἔχον ληστήρια θρασέων καὶ παρανόμων ἀνθρώπων, οἱ τοὺς γεωργοὺς ἐνεδρεύοντες πολεμοῦσι τούτους. 2. Αὐτοὶ δὲ οἱ ἱερεῖς πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερέχουσι⁶⁾ τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς ἐν τῇ βίῃ καθαριότησι καὶ πολυτελείαις· στολὰς μὲν γὰρ ἔχουσι λινὰς τῇ λεπτότητι⁷⁾ καὶ μαλακότητι διαφόρους, ποτὲ δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν μαλακωτάτων ἐρίων κατασκευασμένας ἐσθῆτας φοροῦσι· πρὸς δὲ τούτοις μίτρας ἔχουσι χρυσοῦφεις· τὴν δ' ὑπόδεσιν ἔχουσι σανδάλια ποικίλα φιλοτέχνως εἰργασμένα· χρυσοφοροῦσι δ' ὁμοίως ταῖς γυναῖξι πλὴν τῶν ἐνωτίων.⁸⁾ 3. Προσεδρεβούσι δὲ μάλιστα ταῖς τῶν θεῶν θεραπείαις καὶ τοῖς περὶ τούτων ὕμνοις τε καὶ ἐγκωμίοις, μετ' ᾧδης τὰς πράξεις αὐτῶν καὶ τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας διαπορευόμενοι. Μυθολογοῦσι δ' οἱ ἱερεῖς τὸ γένος αὐτοῖς ἐκ Κρήτης ὑπάρχειν, ὑπὸ Διὸς ἡγμένοις⁹⁾ εἰς τὴν Παγχαίαν, ὅτε κατ' ἀνθρώπους ὦν ἐβασίλευε τῆς οἰκουμένης· καὶ τούτων σημεῖα φέρουσι τῆς διαλέκτου, δεικνύοντες τὰ πολλὰ διαμένειν παρ' αὐτοῖς Κρητικῶς ὀνομαζόμενα· τὴν τε πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητα καὶ φιλανθρωπίαν ἐκ προγόνων παρεληφέναι, τῆς φήμης ταύτης τοῖς ἐκγόνοις¹⁰⁾ παραδιδομένης ἀεί. 4. Ἐδδείκνυσεν δὲ καὶ ἀναγραφὰς τούτων, ἃς ἔφασαν τὸν Δία πεποιῆσθαι κατ' ὃν καιρὸν ἔτι κατ' ἀνθρώπους ὦν ἰδρύσατο τὸ ἱερόν. Ἐχει δὲ ἡ χώρα μέταλλα θαφιλῇ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ καὶ καττιτέρου καὶ σιδήρου· καὶ τού-

¹⁾ διὰ τὴν: Coisl. Mut. Vat.

²⁾ ψέλια: Coisl. Vat.; ψέλλια: alii.

³⁾ ὑποδέσσει: cod. Urs.

⁴⁾ συνάγοντες: Clar. 2. Ursini ms.

⁵⁾ τι μέρος: Coisl. Reg.; cett: τό.

⁶⁾ διαφέρουσι: marg. Stephani, cod. Ursin. et Clar. 2.; tum τρυφαίς Reg. Coisl. Mut.

⁷⁾ sic. Reg. Mut.; alii λευκότητι.

⁸⁾ ἐνωτίων: nonnulli mss.

⁹⁾ ἡγουμένου: Reg. Mut. Coisl.

¹⁰⁾ ἐν τοῖς ἐκγόνοις: Coisl. ἐν τοῖς ἐκγόνοις: Mut. Reg. Vat.

των οὐδὲν ἔξεστιν ἐξενεγκεῖν ¹⁾ ἐκ τῆς νήσου, τοῖς δ' ἱερεῦσιν οὐδ' ἐξελεῖν τὸ παράπαν ἐκ τῆς καθιερωμένης χώρας· τὸν δ' ἐξελεθόντα ἐξουσίαν ἔχει ²⁾ ὁ περιτυχὼν ἀποκτείνει. 5. Ἀναθήματα δὲ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ πολλὰ ³⁾ καὶ μεγάλα τοῖς θεοῖς ἀνάκειται, σεσωρευκότος τοῦ χρόνου τὸ πλῆθος τῶν καθιερωμένων ἀναθημάτων. 6. Τὰ τε θυρώματα τοῦ ναοῦ θαυμαστάς ἔχει τάς κατασκευὰς ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ἔτι δὲ θύας ⁴⁾ δεδημιουργημένας. Ἡ δὲ κλίνη τοῦ θεοῦ τὸ μὲν μήκος ὑπάρχει πηχῶν ἕξ, ⁵⁾ τὸ δὲ πλάτος τεττάρων, χρυσῇ δὲ ὅλη ⁶⁾ καὶ τῇ κατὰ μέρος ἐργασίᾳ φιλοτέχνως κατασκευασμένη. 7. Παραπλήσιος δὲ καὶ ἡ τράπεζα τοῦ θεοῦ καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ πολυτελείᾳ παράκειται πλησίον τῆς κλίνης. Κατὰ δὲ μέσσην τὴν κλίνην ἕστηκε στήλη χρυσῇ μεγάλῃ, γράμματα ἔχουσα τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλούμενα, δι' ὧν ἦσαν αἱ πράξεις Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμέναι ⁷⁾ καὶ μετὰ ταύτας αἱ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλωνος ὕψ' Ἑρμοῦ προσαναγεγραμμέναι ⁸⁾

Περὶ μὲν οὖν τῶν κατ' ἀντικρὺ τῆς Ἀραβίας ἐν Ὠκεανῷ νήσων ἀρχεσθησόμεθα τοῖς ῥηθείσι.

[Diodorus Siculus, l. V. c. 41—46. ed. Dindorf.]

IV.*

sit dives amomo

Cinnamaque costumque suum sudataqua ligno

Tura ferat floresque alios Panchaia tellus,

Dum ferat et murram

[Ovidius, Metam. X. 307—310.]

V.

Panchaia: Arabia, ut diximus supra. Panchaia regio Arabiæ, ubi est templum Triphylî Jovis.

Servius ad Verg. Georg. II. 139. ed. Thilo.]

¹⁾ ἔξεστιν ἐξενεγκεῖν: Vat. ἐστιν ἐξενεγκεῖν: Co. Mut. Reg.; vulgo οὐκ ἐστιν ἐξενεγκεῖν.

²⁾ εἴχεν: Clar. 1.

³⁾ πολιά: prave Clar.

⁴⁾ θύρας: Mut. Coisl. Reg.; alii θύους.

⁵⁾ ἑπτά: Clar.

⁶⁾ δι' ὅλη: Clar. 1.

⁷⁾ ἀναγεγραμμέναι: Mut. Reg. Clar. 2.; καὶ μετὰ ταύτας: Coisl. Vat. Reg. Mut.; vulgo ἀναγραμμέναι et μετ' αὐτάς.

⁸⁾ προσαναγεγραμμένην: Clar. 1.

De Urano.

VI.

8. Μετὰ ταῦτά φησιν πρῶτον Οὐρανὸν γεγονέναι βασιλέα, ἐπεικὴ
τινα ἄνδρα καὶ ἐδεργетικὸν καὶ τῆς τῶν ἄστρον κινήσεως ἐπιστήμονα, ὃν
καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεούς· διὸ καὶ Οὐρανὸν
προσαγορευθῆναι. 9. Πῦρ δὲ αὐτῷ γενέσθαι ἀπὸ γυναικὸς Ἑστίας
Τιτᾶνα ¹⁾ καὶ Κρόνον, θυγατέρας δὲ Ῥέαν καὶ Δήμητρα.

[Excerptum e Diodori Siculi libro VI. apud Eusebium,
Præpar. Evang. II. 2; 8. 9. p. 59. ed. Dindorf.]

VII. *

Ennius quidem in Euhemero non primum dicit regnasse Saturnum, sed Uranum patrem.

Initio, inquit, primus in terris imperium summum Cælus ²⁾ habuit. Is id regnum una cum fratribus suis sibi ³⁾ instituit atque paravit.

[Lactantius, Div. Instit. I. I. c. 13. ed. Fritzsche.]

VIII. *

Cui ergo sacrificare Juppiter potuit, nisi Cælo avo, quem dicit Euhemerus in Oceania ⁴⁾ mortuum et in oppido Huracia ⁵⁾ sepultum.

[Lactantius, Div. Instit. I. I. c. 11. ed. Fritzsche.]

De Saturno.

IX.

Κρόνον δὲ βασιλεῦσαι μετὰ Οὐρανὸν καὶ γήμαντα Ῥέαν γεννήσαι
Δία καὶ Ἥραν καὶ Ποσειδῶνα.

¹⁾ Πῖνα: codices, sed cf. Lact. Div. Inst. I. 14.

²⁾ Cælus: libri mss; Uranus: edd. vett.

³⁾ suis sibi: Epitome; Kell. Bas. G.; sibi: omisso suis, Bern. A.;
suis omisso sibi: vulgo.

⁴⁾ Oceania: sex Regg.; Oceania: Lips. 202; Occiania: Lips. 203;
Oceana: Lips. 204; Octavia: nonnulli.

⁵⁾ Huracia: scripsi; Aulacia: Lips. 203 et quidam alii; Alaria:
Lips. 202.; Aulanæ: Lips. 204.; occurrunt in codd. et Aulatia et Aularia,
tum alia monstra.

[Excerptum e Diodori Siculi libro VI. apud Eusebium Præpar. Evang. II. 2; 9. p. 59. ed. Dindorf.]

X.

Καὶ βασιλεῦσαι δὲ αὐτὸν (sc. Saturnum) ἡ ἱστορία πα[ρα]δίδω-
σιν, ὥς ἔμπρ[ο]σθεν ἀφηγησάμην, κ' αὐτὰ τε τὴν Λιβύην [καὶ] Σικελίαν,
[οἰκίσαι τε τοὺς τό]πους καὶ [πόλ]ιν κτίσαι, ὡς ὁ Χάραξ φησί, τ[ὴν] τότε
μὲν λεγ[ο]μένην Κρονίαν, νῦν δὲ Ἰερὰν πόλιν, ὡς Ἰσίδωρος περὶ Ἑλλήν]-
ικῶν θεῶν καὶ Πολέμων καὶ Αἴσχυλος ἐν τῇ Αἴτνῃ π[αρα]διδόασιν, ἢ ὡς
πᾶσα ἡ ἱστορία κατὰ τὸν Εὐήμερον ποικίλλεται, σοφῶς τὴν τῶν λεγο-
μένων θεῶν ὑπογράφουσα θε[ω]ρίαν ἀπακρύπτει . .
. ον δα εσεν [ὥστε καὶ κ[α]λῶς] ὁ Π
ἐν τῷ περὶ Διονύσου φησί τοὺς [δικαίους τῶν βασιλείων καὶ ἱερέ]ων
ταῖς ἴσας τιμ[αῖς] . . . ὅπ' αὐτῶν τῶν θεῶν καὶ προσηγορίαις τιμη-
θῇ[ναι]. καὶ ταύτῃ μὲν εἴρησθαι μὐθ[ικῶς], τὴν δὲ ἱστορίαν πεπ[λα]σμέ-
ως παρ[α]δεδ[ό]σθαι.

[Joannes Laurentius Lydus, De mensibus, fragmentum
Caseolinum ex ed. Imm. Bekkeri cum supplementis eiusdem.]

XI.*

Nunc, quoniam ab iis, quæ rettulimus, aliquantulum Sacra
Historia dissentit, aperiāmus ea, quæ veris litteris continentur, ne
poetarum ineptias in accusandis religionibus sequi ac probare
videamur. Hæc Ennii verba sunt :

Exin Saturnus uxorem duxit Opem. Titan, qui maior natu
erat, postulat, ut ipse regnaret. Ibi Vesta mater eorum et sorores
Ceres atque Ops suadent Saturno, uti de regno non concedat fratri.
Ibi Titan, qui facie ¹⁾ deterior esset, quam Saturnus, idcirco, et
quod videbat, matrem atque sorores suas operam dare, uti Satur-
nus regnaret, concessit ei, ut is regnaret. Itaque pactus est cum
Saturno, uti, si quid liberum *virile secus* ²⁾ ei natum esset, ne quid
educaret. Id eius rei causa fecit, uti ad suos gnatos regnum redi-
ret. Tum Saturno filius qui primus natus est, eum necaverunt.
Deinde posterius nati sunt gemini, Juppiter atque Juno. Tum Juno-

¹⁾ facile : 2 Reg. 1 Brun. Goth. Lips. 204; Bass. F. G.

²⁾ virile secus : scripsi; virile secus : Goth.; virilis secus : ceteri.

nem Saturno in conspectum dedere, atque Jovem clam abscondunt dantque eum Vestæ educandum celantes Saturnum.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. 14. ed. Fritzsche.]

XII. *

Nec sane rustico dignum est sciscitari, fueritne mulier pulcherrima specie Melissa, quam Juppiter in apem convertit, an, ut Euhemerus¹⁾ poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educaverunt; mox Dictæo specu Jovis existisse nutrices easque²⁾ pabula munere dei sortitas, quibus ipsae parvum educaverant alumnus. Ista enim, quamvis non dedeant poetam, summatim tamen et uno tantummodo versiculo leviter attigit Vergilius, cum sic ait: Dictæo cæli regem pavere sub antro. Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando et in qua regione primum natæ sint: utrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus,³⁾ an Erechthei temporibus in monte Hymetto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Menander.

[Columella, l. IX. c. 2. ed. Schneider.]

XIII. *

Item Neptunum clam Saturno Ops parit eumque clanculum abscondit. Ad eundem modum tertio partu Ops parit geminos, Plutonem et Glaucam. Pluton latine est Dispiter,⁴⁾ alii Orcum vocant. Ibi Glaucam filiam Saturno ostendunt ac⁵⁾ filium Plutonem celant atque abscondunt. Deinde Glaucæ parva emoritur. Hæc, ut scripta sunt, Jovis fratrumque eius stirps atque cognatio. In hunc modum nobis ex sacra scripture traditum est.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 14.]

¹⁾ Euhemerus: sic et hic et infra Politianus Misc. c. 35. e duobus Mediceis; *Heuhemerus*: cod. bibliothecæ senatoriæ civitatis Lipsiensis (Rep. I. fol. 13.); *Homerus*: plurimi.

²⁾ vide an fuerit: *eaque pabula*.

³⁾ Euhemerus: Politianus, cod. Lipsiensis; *Homerus*: vulgo.

⁴⁾ Sic Guelph. pap. 1. Clarom. Bern. A.; *Dispater*: Canc. Reg. Put.; *Diespiter*: reliqui, quod est Jovis cognomen.

⁵⁾ at: scribit Vahlen in Ennii reliquiis.

XIV. *

Natos sibi filios non utique devorabat (sc. Saturnus), ut ferunt fabulæ, sed necabat, quamquam scriptum sit in historia sacra, Saturnum et Opem ceterosque tunc homines humanam carnem solitos esitare; verum primum Jovem, leges hominibus moresque condentem, edicto prohibuisse, ne liceret eo cibo vesci.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 13.]

XV. *

Item paulo post hæc infert ¹⁾ (sc. Ennius):

Deinde Titan, postquam rescivit Saturno filios procreatos atque educa'tos esse clam, seducit secum filios suos, qui Titani vocantur, fratremque suum Saturnum atque Opem comprehendit eosque muro circumegit ²⁾ et custodiam iis ³⁾ apponit.

[Lactantius, Div. Instit. l. I. c. 14.]

XVI. *

Cum *sos* ⁴⁾ obsidio magnus Titanus ⁵⁾ premebat.

[Ennius apud Nonium l. VII. p. 216.]

XVII. *

Cæsar quoque in Arato refert, Aglaosthenem dicere, Jovem, cum ex insula Naxo adversus Titanas proficisceretur et sacrificium faceret in litore, aquilam ei in auspicium advolasse, quam victor bono omine acceptam tutelæ suæ subiugarit.

Sacra vero historia etiam ante consedisse illi aquilam in capite atque ei regnum portendisse testatur.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 11.]

XVIII. *

Reliqua historia sic contextitur:

Jovem adultum, cum audisset, patrem atque matrem custodiis circumsepto atque in vincula coniectos, venisse cum magna

¹⁾ vulgo: *refert*.

²⁾ *muros circumegit*: duo Reg.

³⁾ *his*: codd. multi.

⁴⁾ *suo*: codd.; *saero*: Junius; *sis*: Krahner; *sos*: correxi.

⁵⁾ *Titanum*: codd.; *Titana*: Junius; *Titanu'*: Merula.

Cretensium multitudine, Titanumque ac filios eius pugnando vicisse, parentes vinculis exemisse, patri regnum reddidisse atque ita in Cretam remeasse. Post hæc deinde Saturno datam sortem, ut caveret, ne filius eum regno expelleret; illum elevandæ¹⁾ sortis atque effugiendi periculi gratia insidiatum Jovi, ut eum necaret: Jovem cognitis insidiis regnum sibi denuo vindicasse ac fugasse Saturnum, qui cum iactatus esset per omnes terras, persequentibus armatis, quos ad eum comprehendendum vel necandum Juppiter miserat, vix in Italia locum, in quo lateret, invenit.

[Lactantius, Div. Instit. I. 14.]

XIX.*

Primo enim Olympi montis et fori vestri comparatio facta est. Quæ nescio quo pertinuerit, nisi ut me commonefaceret, in illo monte Jovem castra posuisse, cum adversus patrem bella gereret, ut ea docet historia, quam vestri etiam sacram vocant.

[Augustinus, Epist. 44. Migne: Patr. Tom. 33. p. 83.]

XX.*

Nam quod Vergilius ait:

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens et regnis exul adeptis.

et quæ ad hanc rem pertinentia consequuntur, totam de hoc Euhemerus²⁾ pandit historiam, quam Ennius in Latinum vertit eloquium.

[Augustinus, De civ. dei l. VII. c. 27. ed. Dombart.]

De Jove.

XXI.

Τὸν δὲ Δία διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Κρόνου γῆμαι Ἥραν καὶ Δήμητρα καὶ Θέμιν, ἐξ ὧν παῖδας ποιήσασθαι Κούρητας μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης, Περσεφόνην δὲ ἐκ τῆς δευτέρας, Ἀθηνᾶν δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης.

¹⁾ *alimandæ sortis*: mss. collegii corporis Christi.

²⁾ *Homerus*: aliquot mss.

[Excerptum e Diodori Siculi libro VI. apud Eusebium Præpar. Evang. II. 2.; 9. p. 59. ed. Dindorf.)

XXII.

Euhemerus ait Aega¹⁾ quandam fuisse Panos uxorem: eam ab Jove compressam peperisse, quem viri sui Panos diceret filium. Ita puerum²⁾ Aegipana, ³⁾ Jovem vero Aegiochum appellatum⁴⁾: qui, quod eum diligebat plurimum, inter astra capræ figuram⁵⁾ memoriæ causa conlocavit.

[Hyginus, Poët. astron. l. II. c. 13. ed. Bunte.]

XXIII.*

Antiquus auctor Euhemerus, qui fuit ex civitate *Messena*,⁶⁾ res gestas Jovis et ceterorum, qui dii putantur, collegit, historiamque contexuit ex titulis et inscriptionibus sacris, quæ in antiquissimis templis habebantur, maximeque in fano Jovis Triphylîi, ubi auream columnam positam esse ab ipso Jove titulus indicabat, in qua columna gesta sua perscripsit, ut monimentum esset posteris rerum suarum. Hanc historiam et interpretatus est Ennius et secutus, cuius hæc verba sunt:

Ubi⁷⁾ Juppiter Neptuno imperium dat maris, ut insulis omnibus et quæ secus⁸⁾ mare loca essent, omnibus regnaret.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 11.]

XXIV.

10. Ἐλθόντα δὲ εἰς Βαβυλῶνα ἐπιξενωθῆναι (sc. Jovem) Βίλφ καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Παρχαίαν νῆσον πρὸς τῷ Ὀκεανῷ κειμένην παραγενόμενον Οὐρανὸς τοῦ ἰδίου προπάτορος βωμὸν ἰδρύσασθαι.

¹⁾ *Aega*: Guelf. II.; *ega*: Dresd.; *egam*: Guelf. I.; *Aegam*: vulgo.

²⁾ *puerum*: omisit Guelf. II., deletum in Dresd.

³⁾ *aegipan*: Guelf. II.; *egypan*: Dresd.

⁴⁾ *Appellatum*: Dresd. Guelf. II.; *apellatum*: Guelf. I.; vulgo *dictum*.

⁵⁾ *figuram*: Guelf. I. II. Dresd.; *figura*: vulgo.

⁶⁾ *Messena*: Lips. 203. Reg. 1 ant., 2 Colb., 1 Claromont.; *Messene*: Regio-Put., 2 Reg., 1 Colb., Goth. Brun.; *Messana*: Lips. 202., 3 Colb., 1 Sorbon., edd. vett.; *Massana*: Lips. 204.

⁷⁾ *ibi*: aliquot codd.

⁸⁾ *secus*: 2 Reg. 3. Colbert. Cauc. Christ. Em.; *secundum*: cett.

[Excerptum e Diodori Siculi libro VI. apud Eusebium Præpar. Evang. II. 2; 10. p. 59. ed. Dindorf.]

XXV.*

In sacra historia sic Ennius tradit :

Deinde *Panchacum* ¹⁾ deducit in montem, qui vocatur Cæli *sella*.²⁾ Postquam eo ascendit, contemplatus est late terras, ibique in eo monte aram creat Cælo, primusque in ea ara Juppiter sacrificavit: in eo loco suspexit in cælum, quod nunc nos nominamus, idque quod supra mundum erat, quod æther vocabatur,³⁾ de sui avi nomine cælo nomen indidit; idque Juppiter, quod æther vocabatur, placans,⁴⁾ primus cælum nominavit;]⁵⁾ eamque⁶⁾ hostiam, quam ibi sacravit, totam adolevit.

[Lactantius, Div. Instit. I. c. 11.]

XXVI.

Κάκειθεν διὰ Συρίας ἐλθεῖν πρὸς τὸν τότε δυνάστην Κάσιον,⁷⁾ ἐξ οὗ τὸ Κάσιον ὄρος. Ἐλθόντα δὲ εἰς Κιλικίαν πολέμῳ νικῆσαι Κίλικα τοπάρχην, καὶ ἄλλα δὲ πλείστα ἔθνη ἐπελθόντα παρ' ἅπασι τιμηθῆναι καὶ θεὸν ἀναγορευθῆναι.

[Excerptum e Diodori Siculi libro VI. apud Eusebium Præpar. Evang. II. 2; 10. p. 59. ed. Dindorf.]

XXVII.*

Historia vero sacra testatur ipsum Jovem, postquam rerum potitus sit, in tantam insolentiam venisse, ut ipse sibi fana multis in locis constitueret. Nam cum terras circuiret, ut in quamque regionem venerat, reges principesve populorum hospitio sibi et amicitia copulabat: et cum a quoque digrederetur, iubebat sibi

¹⁾ *Pancum*: Lips. 202. 204; *Panacum*: alii; *Pan cum*: nonnulli; *paventum*: Reg. antiquissimus; *Panchaeum*: scripsi; *Panchaeum eum*: coniecit Krahner; *Panchaiam*: coniecit Ganss.

²⁾ *stella*: codd.; *stela*: con. Ciacconius; *sella*: em. Krahner.

³⁾ *vocatur*. *Cui*: Luc. Mueller.

⁴⁾ *precans*: codd. aliquot.

⁵⁾ locum uncis secluserit Luc. Mueller.

⁶⁾ *terraeque*: codd. nonnulli.

⁷⁾ *κάσιον*: vulgo.

fanum creari hospitis sui nomine; quasi ita ¹⁾ posset amicitiae et foederis memoria conservari. Sic constituta sunt templa Jovi Ataburio, ²⁾ Jovi Labrandeo. ³⁾ Ataburius enim et Labrandeus hospites eius atque adiutores in bello fuerunt. Item Jovi Laprio, ⁴⁾ Jovi Molioni, Jovi Casio ⁵⁾ et quæ sunt in eundem modum. Quod ille astutissime excogitavit, ut et sibi honorem divinum et hospitibus suis perpetuum nomen acquireret cum religione coniunctum. Gaudabant ergo illi et huic ⁶⁾ imperio eius libenter obsequebantur et nominis sui gratia ritus annuos et festa celebrabant. [Simile quiddam in Sicilia fecit Aeneas, cum conditæ urbi Acestæ hospitis nomen imposuit, ut eam postmodum lætus ac libens Acestes diligeret, augeret, ornaret]. ⁷⁾ Hoc modo religionem cultus sui per orbem terræ Juppiter seminavit et exemplum ceteris ad imitandum dedit.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 22.]

XXVIII.*

In Olympo autem Jovem habitasse docet eadem historia, quæ dicit:

Ea tempestate Juppiter in monte Olympo maximam partem vitæ colebat, et eo ad eum in ius veniebant, si quæ res in controversia erant. Item, si quis quid novi invenerat, quod ad vitam humanam utile esset, eo veniebat atque Jovi ostendebat. ⁸⁾

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 11.]

XXIX.*

Ennius in Sacra Historia, descriptis omnibus, quæ in vita sua gessit, ad ultimum sic ait:

¹⁾ *quasi ut*: Bass. F. G. Kell. Bern. A.

²⁾ sic mss. 6 Reg. 1 Bonon. ant. 2 Colb.; *Atabyrio*: vulgo; *Atavirio*: nonnulli.

³⁾ *Labradio*: unus Reg.; *Labriandro* vel *Labriando* vel *Labriandro* alii libri.

⁴⁾ *Labrio*: Bon. ant. Bern. A. et 7 alii codd.

⁵⁾ *Cassio*: libri rec. et multæ edd.

⁶⁾ *Hinc*: codd. nonnulli.

⁷⁾ locum uncis secludendum esse censet Luc. Mueller.

⁸⁾ *veniebant* — *ostendebant*: Bass. F. G. Kell. Bern. A.

Deinde Juppiter, postquam quinquies terras circuevit omnibusque amicis atque cognatis suis imperia divisit reliquitque hominibus leges, mores, frumentaue paravit, multaue alia bona fecit, immortalis gloria memoriaque affectus sempiterna monumenta sui reliquit: ætate pessum acta,¹⁾ in Creta vitam commutavit²⁾ et ad deos abiit: eumque Curetes filii sui curaverunt decoraveruntque eum et sepulcrum eius est in Creta in oppido Gnosso: et dicitur Vesta hanc urbem creavisse: in quo sepulcro eius est inscriptum antiquis litteris Græcis: ΖΑΝ³⁾ ΚΡΟΝΟΥ, id est Latine: Juppiter Saturni.

[Lactantius, Div. Inst. l. I. c. 11.]

De Minerva.

XXX.

Euhemerus⁴⁾ quidem⁵⁾ Gorgonam⁶⁾ a Minerva dicit interfectam.

Hyginus, Poet. Astron. l. II. c. 12. ed. Bunte.]

XXXI.

Sus Minervam: in proverbio est, ubi quis id docet alterum, cuius ipse inscius est. Quam rem in medio, quod aiunt, positam Varro et Euhemerus ineptis mythis involvere maluerunt, quam simpliciter referre.

Festus s. v. ed. Ottfried Mueller.]

De Venere.

XXXII.*

Quæ (sc. Venus) prima, ut in historia sacra continetur, artem meretriciam instituit auctorque mulieribus in Cypro fuit, uti vulgato⁷⁾ corpore quæstum facerent: quod ideo impera-

¹⁾ sic plerique codd.; al. *pessumata*; al. ut Bas. F. *persummata*.

²⁾ *consummavit*: mss. 2 Colb., Cantabrig. et 1 Clarom.

³⁾ Ζῆνα vel Ζῆμα aliqui libri, Ζεύς; pleræque edd.

⁴⁾ *Euemerus*: Dresd.; *Eumerus*: Guelf. II.

⁵⁾ *quidam*: Dresd.

⁶⁾ sic Dresd. Guelf. I. II., vulgo *Gorgonem*.

⁷⁾ sic 2 Brun. Bas. G.; reliqui *vulgo*.

vit, ne sola praeter alias mulieres impudica et virorum appetens videretur.

[Lactantius, Div. Inst. I. c. 17.]

XXXIII.

Οὐ γὰρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης ¹⁾ Κινύρας ²⁾ παραπείσαι ³⁾ ποτ' ἂν τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην, μαχλῶντα ὄργια ἐκ νυκτὸς ἡμέρας παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολίτιδα.

[Clemens Alexandrinus, Protrep. c. II. 13. p. 12. ed. Din-dorf.]

XXXIV.

Numquid rege a Cyprio, cuius nomen Cinyras est, *dilectam* ⁴⁾ meretriculam Venerem divorum in numero consecratam.

[Arnobius, Adv. Nat. l. IV. c. 24. ed. Reifferscheid.]

XXXV.

Ἢ μὲν οὖν ἀφρογενὴς τε καὶ Κυπρογενὴς, ἣ Κινύρα φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγω, τὴν «φιλομηδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη» μηδέων ἐκείνων τῶν ἀποκεκομμένων Οὐρανοῦ, τῶν λάγων, τῶν μετὰ τὴν τομὴν τὸ κῶμα βεβιασμένων, ὡς ἀσελγῶν ὑμῖν μορίων ἄξιος Ἀφροδίτη γίνεται καρπός, ἐν ταῖς τελευταῖς ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς ἄλων ⁵⁾ γόνδρος καὶ φαλλὸς τοῖς μυσούμενοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικήν ἐπιδίδοται νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυσούμενοι, ὡς ἐταίρα ⁶⁾ ἐρασταί.

[Clemens Alexandrinus, Protrep. c. II. 14. p. 13. ed. Din-dorf.]

XXXVI.

Nec non et Cypriae Veneris abstrusa illa initia praeteribimus,⁷⁾ quorum conditor indicatur Cinyras⁸⁾ rex fuisse, in quibus sumentes

¹⁾ Glossema esse monuit Cobet.

²⁾ κινύρας: Eusebius in excerptis.

³⁾ παραπείσαι: Paris. Mutinensis.

⁴⁾ *Dilectam*: correxi; *ditatam*: Gel; *dictatum*: Par. 1661., quod ut corruptum asterisco notavit Reifferscheid.

⁵⁾ ἄλως: Eusebii codd. tres.

⁶⁾ ἐταίρας: unus; ἐτέρα: Eusebii libri plerique.

⁷⁾ *praeteribimus*: scripsit Reifferscheid; *praeterimus*: Par. 1661.; *praetereamus*: Gel.

⁸⁾ *Cinyras*: Ursinus; *cyniras*: Par. 1661.

ea certas stipes inferunt ut meretrici et referunt phallos¹⁾ propitii numinis signa donatos.

[Arnobius, Adv. Nat. l. V. c. 19. ed. Reifferscheid.]

XXXVII.

Audio Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici donasse — ei erat Venus nomen — initiasse etiam Cypriæ Veneri plurimos et vanis consecrationibus deputasse, statuisset etiam ut quicumque initiari vellet secreto Veneris sibi tradito, assem unum²⁾ mercedis nomine deæ daret. Quod secretum quale sit, omnes taciti intelligere debemus, quia hoc ipsum propter turpitudinem manifestius explicare non possumus. Bene amator Cinyras meretriciis legibus serviit:³⁾ consecratæ Veneri a sacerdotibus suis stipem dari iussit ut scorto.

[Firmicus Maternus, De err. prof. rel. c. 10. ed. Halm.]

XXXVIII.

Τὴν δὲ γε Ἀφροδίτην, οὐδὲ εὐεργεσίας τινὸς ἄρξασαν, ἀλλὰ καὶ ἀκολασίας γεγενημένην διδάσκαλον· χαμαιτύπην γὰρ αὐτὴν καὶ ἐταίραν γεγενῆσθαι φασὶ καὶ ἐρωμένην Κινύρου· θεῶν ὠνομάκκασιν.

[Theodoretus, Græc. affect. cur.; disp. III. p. 767. ed. Schulze].

XXXIX.

Quinta stella est Mercurii nomine Stilbon: sed hæc est brevis et clara. Hæc autem Mercurio data existimatur, quod primus menses instituerit et perviderit siderum cursus.

Euhemerus autem Venerem primam ait⁴⁾ sidera⁵⁾ constituisse et Mercurio demonstrasse.

[Hyginus, Poet. Astron. l. II. c. 42. ed. Bunte.]

¹⁾ *fallos*: Par. 1661. in mg.

²⁾ *assem unum*: Wowerus; *asse munu*: cod. Palat.; *asse, manum*: ed. princeps.

³⁾ *servit*: cod. Palat. ed. princeps; emendavit Bursian.

⁴⁾ sic Dresd. Guelf. I.; *primam ait Venerem*: vulgo.

⁵⁾ *astra*: vulgo.

De Cadmo.

[E libro tertio.]

XL.

Εὐήμερος, ἔφη, ὁ Κῶρος ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ἱερᾶς ἀναγραφῆς τοῦθ' ἱστορεῖ, ὡς Σιδωνίων *) λεγόντων τοῦτο, ὅτι Κάδμος μάγειρος ὢν τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβὼν τὴν Ἀρμονίαν, ἀδλητρίδα καὶ αὐτὴν οὖσαν τοῦ βασιλέως, ἔφυγε σὺν αὐτῇ.

[Athenæus, l. XIV. p. 658. ed. Meineke.]

De Broto.

XLI.

Βροτός· ὡς μὲν Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος ἀπὸ Βροτοῦ τινὸς αὐτό-
χθονος.

[Etym. Magn. p. 215., 36. s. v. ed. Gaisford.]

De Atlante.

XLII.

* Ἄτλας τὸν οὐρανὸν ὑπεδέξω.

Vide Diogeniani Proverb. popul. cent. II. 67 :

Ἄτλας τὸν οὐρανὸν ἐπὶ τῶν μεγάλους τισὶ πράγμασιν ἐπιβαλλο-
μένων καὶ κακῷ τινι περιπιπτόντων.

Adduntur his in codice Bodleiano :

Εὐήμερος ἐν ἱερῷ λόγῳ προσέειπε τὸ ὑπεδέξω. Λέγεται δὲ ἐπὶ
τῶν τινὶ κακῷ περιπεσόντων, ἐπιβαλλομένων μεγάλῳ πράγματι.

[Cf. : Paroemiographi Græci, edd. Leutsch et Schneidewin
tom. I. p. 207.]

De Judæis.

XLIII.

Ἄρκοῦσι δὲ ὅμως εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀρχαιότητος (sc. Judæo-
rum) αἱ τε Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων καὶ Φοινίκων ἀναγραφαί, πρὸς
ἐκείναις τε τοσοῦτοι τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς τοῖς
εἰρημένους Θεόφιλος καὶ Θεόδοτος καὶ Μνασέας καὶ Ἀριστοφάνης καὶ
Ἑρμογένης, Εὐήμερος τε καὶ Κόνων καὶ Ζωπυρίων καὶ πολλοὶ τινες
ἄλλοι τάχα.

*) Σιδωνίων: unus cod.

[Josephus, contra Apionem l. I. c. 23. ed. Bekker. Verba eius exscripsit Eusebius in Præpar. Evang. IX. 42.]

De pyramidibus.

XLIV.

Qui de iis (sc. de pyramidibus) scripserunt, sunt Herodotus, *Euhemerus*, Duris Samius, Aristagoras, Dionysius, Artemidorus, Alexander polyhistor, Butoridas, Antisthenes, Demetrius, Demoteles, Apion.

[Plinius, Nat. Hist. XXXVI. 12. ed. Detlefsen.]

De auri metallis et flatura.

XLV.

Auri metalla et flaturam Cadmus Phoenix ad Pangæum montem, ut alii, *Thoas aut Acacus in Panchaia* (sc. invenerunt).

[Plinius, Nat. Hist. VII. 56 (57). ed. Detlefsen.]

De Cerere et Proserpina.

XLVI.*

Sequitur hanc sacri contagionem et imitatur ordinem funeris a Cerere Hennensi muliere mors filiæ consecrata. Nam quicquid in Creta pater circa ¹⁾ filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amissa filia impatientia materni doloris instituit: quod quatenus factum sit, brevi sermone perstringam.

Unicam Cereris filiam, quam Græci Persefonam, nostri immutato sermone Proserpinam dicunt, ad coniugale consortium plures petebant. Mater sollicita ²⁾ de singulorum meritis iudicabat et cum adhuc omnibus matris sententia videretur incerta, dives rusticus, cui propter divitias Pluton fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moras dilationis ferre non posset et cum præposteris amoris coqueretur incendiis, ³⁾ prope Percum ⁴⁾ inventam

¹⁾ circa: cod. Palat.; ob: ed. princeps Argenterati 1562; quo: cod. Palat.

²⁾ sollicite: ed princeps.

³⁾ cum de præpostero amore conquereretur: ed. pr.

⁴⁾ Pergus: Ovid. Met. V. 386.

virginem rapit. Percus est autem lacus in Hennæ civitatis finibus satis amœnus et gratus, cuius amœnitas ex florum varietatibus nascitur: nam per omnem annum vicissim sibi succedentibus floribus coronatur. 2. Illic invenies quicquid hyacinthi turget in caulem, illic comam narcissi vel quod auream¹⁾ rosam desuper pingit, illic albæ hederæ per terram molliter serpunt et cum purpureis violis suaviter rubens amaracus invenitur, nec coronam istam alba deserunt lilia: prorsus aptus locus qui gratia sua puellares animos et invitaret pariter et teneret. In hoc loco cum a Plutone virgo prope vesperam fuisset inventa, vi rapitur et superimposita vehiculo scissis vestibis laceratis crinibus ducitur: nec resecati²⁾ unguis contra amatorem rusticum aliquid profuerant nec clamor atque ululatus adiuvit nec ceterarum strepitus puellarum. 3. Tunc una celeri cursu, cum de civitate nemo succurreret, facta ex ipso³⁾ timore velocior matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater armatam manum ducit: nec Plutoni mulieris fefellit adventus, sed ut retorsit⁴⁾ ad civitatem oculos et infinitos cuneos respexit venire cum matre, funestum cepit ex desperatione consilium: quadrigam qua vehiculum trahebatur⁵⁾ per medium lacum dirigit: is erat profundis voraginibus immersus.⁶⁾ Illic cum amata submersus virgine miserandæ matri de morte filiæ funestum spectaculum præbuit. 4. Hennenses ut possent maternis luctibus ex aliqua parte invenire solacium, inferiorum regem virginem rapuisse finxerunt, et ut fides figmenta sequeretur, prope Syracusas eum per alium locum cum virgine emersisse⁷⁾ iactarunt. Templum sane et raptori et virgini accurate conlatis sumptibus faciunt et annua in templo vota decernunt: sed nullo genere matris dolor vincitur nec muliebris impatientiæ tormenta curantur, sed credens vere filiam⁸⁾ prope

¹⁾ aureum: cod. Palat.

²⁾ resecati: M. Haupt. in Herme II. 8.; reservati: cod. Palat. ed. princ.

³⁾ ipso: cod. Palat. corr. ex ipse.

⁴⁾ retrorsit: cod. Pal.

⁵⁾ qua . . . trahebatur: Halm; quæ . . . trahebat: ed. princ.; qua . . . trahebat: cod. Palat.

⁶⁾ immersus: J. F. Gronovius.

⁷⁾ mersisse: cod. Palat.

⁸⁾ filia . . . visa: cod. Palat.

Syracusas esse visam, Triptolemo duce vilico ¹⁾ suo nocturnis itineribus ad Syracusanæ civitatis litus cum lugubri veste ac sordido squalore pervenit. Nec illic ²⁾ defuit qui credulam de calamitatibus suis falleret matrem: ait ³⁾ se Pandarus nescio qui vidisse non longe a Pachyno navem raptorem ascendisse cum virgine. Persuasum est mulieri, quæ, quoniam ⁴⁾ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis donis ⁵⁾ remunerat civitatem. 5. Syracusani liberalitate mulieris provocati raptum virginis consecrant et mitigantes dolorem matris pompam miseri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc sufficit matri, sed ascensa nave per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempestatibusque iactata ad Atticæ urbis locum pervenit: illic hospitio recepta incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patria et ex adventu mulieris nomen accepit, nam Eleusin dictus est, quod illuc Ceres relicta Henna venerat. 6. Sic quod ipsa dispensato quod attulerat frumento ⁶⁾ colligendarum frugum tradiderat disciplinam, post mortem ob beneficium, quod ex frugum copia nascebatur, et sepulta in loco ⁷⁾ est pariter et consecrata et divino cum filia appellata nomine. ⁸⁾ [Firmicus Maternus, De err. prof. rel. c. 7. ed. Halm.]

Incertae sedis fragmentum.

XLVII.*

Arista et granum omnibus fere notum: *gluma* paucis. Itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris versis. ⁹⁾

[Varro, De re rustica l. I. 48.]

¹⁾ *villico*: ed. princeps.

²⁾ *illic*: cod. Pal.; *illi*: ed. pr.

³⁾ *ait*: cod. Pal.; *tunc ait*: ed. pr.

⁴⁾ *quoniam*: Halm; *quo*: cod. Pal. ed. pr.; *quia*: Oehler.

⁵⁾ *donis*: Bursian; *dotis*: cod. Pal.; *dotibus*: ed. pr.

⁶⁾ *dispensatio . . . frumenti*: J. Fr. Gronovius; *dispensatio . . . frumenta*: cod. Palat.; sicque tum ipsa dispensatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum etc.: ed. pr.

⁷⁾ *in eo loco*: ed. pr.

⁸⁾ *numine*: cod. Palat. ed. pr.; emendavit Wowerus.

⁹⁾ *In Ephemeridis versibus*: vulgo; *in Euhemeri libris versis*: Politianus in Miscell. c. 25. «ex veneranda vetustatis exemplari e publica gentis Mediceæ bibliotheca».

Narrationes Euhemero probabiliter tribuendae.

XLVIII.*

Sed adhuc supersunt aliæ superstitiones, quarum secreta pandenda sunt: Liberi et Liberæ, quæ omnia sacris sensibus vestris specialiter intimanda sunt, ut et in istis profanis religionibus sciatis mortes esse hominum consecratas.

Liber itaque Jovis fuit filius, regis scilicet Cretici. Hic cum fuisset adultera matre progenitus, nutriebatur apud patrem studiosius quam decebat. Uxor Jovis, cui Junoni fuit nomen, novercalis animi furore commota ad necem infantis omnifariam parabat insidias. 2. Proficiscens peregre pater, quia indignationes tacitas sciebat uxoris, ne quid ab irata muliere dolo fieret, idoneis, sicut sibi videbatur, custodibus tutelam credidit filii. ¹⁾ Tunc Juno opportunum insidiarum nancta ²⁾ tempus et ex hoc fortius inflammata, quia proficiscens pater et sellam ³⁾ regni puero tradiderat et sceptrum, custodes primum regalibus præmiis muneribusque corruptit, deinde satellites suos, qui Titanes vocabantur, in interioribus regie locat partibus et crepundiis ac speculo adfabre facto animos ita pueriles inlexit, ut desertis regiis sedibus ad insidiarum locum puerilis animi desiderio duceretur. 3. Illic interceptus trucidatur et, ut nullum possit necis inveniri vestigium, articulatum ⁴⁾ membra concisa ⁵⁾ satellitum sibi dividit turba. Tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra consumunt, ut humani cadaveris inauditis usque in illum diem epulis vescerentur. Cor divisum sibi soror servat, cui Minerva fuit nomen, quæ et ipsa sceleris fuit particeps, et ut manifestum delationis esset indicium ⁶⁾ et ut haberet unde furentis patris mitigaret impetum. Reverso Jovi filia ordinem facinoris exponit. 4. Tunc pater funesta

¹⁾ *filio*: cod. Palat.

²⁾ *nancta*: cod. Pal.; *tracta*: ed. pr.

³⁾ *sellam*: cod. Pal.; *solium*: ed. pr.

⁴⁾ *particulatim*: cod. Pal. ed. pr.; emendavit Wakefield Silv. crit. IV. p. 249.

⁵⁾ *conscissa*: ed. pr.

⁶⁾ *iudicium*: ed. pr.

calamitate cladis et acerbi ¹⁾ luctus atrocitate commotus Titanas quidem vario genere excruciatos necat nec prætermisum est in ultione filii aut tormentum aliquod aut pœna, sed per omnia poenarum genera bacchatus necem ²⁾ qualiscumque ³⁾ filii vindicavit, affectu quidem patris, sed tyrannica potestate. Tunc, quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat et quæ dolor ex orbitate veniens nullis solaciis mitigabatur, imaginem eius ex gypso plastico opere perfecit et cor pueri, ⁴⁾ ex quo facinus fuerat sorore deferente detectum, in ea parte plastæ ⁵⁾ collocat, qua pectoris fuerant liniamenta ⁶⁾ formata. Post hæc pro tumulo extruit templum et pædagogum pueri constituit sacerdotem: huic Silenus ⁷⁾ fuit nomen. 5. Cretenses, ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos funeris dies statuunt et annum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer moriens aut fecit aut passus est. Vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes et per secreta silvarum clamoribus dissonis eiulantes fingunt animi furentis insaniam, ut illud facinus non per fraudem factum sed per insaniam crederetur: præfertur cista, in qua cor soror latenter absconderat, tibiæ cantu et cymbalorum tinnitu crepundia, quibus puer deceptus fuerat, mentiuntur. Sic in honorem tyranni a serviente plebe deus factus est, qui habere non potuit sepulturam.

[Firmicus Maternus, De err. prof. rel. c. 6. ed. Halm.]

XLIX.*

6. Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus magicæ artis potestate perspicuus. Hic cum muliebres animos venenis quibusdam et carminibus occupasset, pro arbitrio suo crudelia facinora furentibus imperabat, ut mente captas nobiles feminas et libidinum ministros haberet et scelorum. Qui qualia fecerit scelera

¹⁾ *acerbi*: cod. Pal.; *acerba*: ed. pr.

²⁾ *neces*: cod. Pal.

³⁾ *qualitercunque*: ed. pr.

⁴⁾ *cor pueri*: Bursian; *corpore*: cod. Pal.; *cor*: ed. pr.

⁵⁾ *plastæ*: Bursian, idem *plasti* coniiciens.

⁶⁾ *lineamenta*: edd.

⁷⁾ *Selenus*: cod. Pal. pr. manu.

vel quantum matri contra filium vel sororibus contra fratrem imperaverit facinus, in scænis cottidie a tragici carminis auctoribus traditur, ut scelerati tyranni facinerosa ¹⁾ crudelitas in animis audientium funestis semper relationibus renascatur. 7. Hunc Lycurgus sobria virorum coniuratione protectus regno exuit, pellit patria: neque enim effeminatus ²⁾ consensum virorum potuit diutius sustinere. Effeminatum enim eum ³⁾ fuisse et amatorum servisse libidinibus Græcorum gymnasiis decantatur. Nec fuga eius Lycurgus tantum est exilioque contentus, sed timens, ne fugiens et ab aliis receptus ludibriosa scelerum suorum etiam in alia regione conderet ⁴⁾ semina, succinctus ferro patriæ dedecus minaci persequitur edicto. Tunc Liber proiectis infulis, quas pampineis coronarum ⁵⁾ circulis inligabat, cum semiviro comitatu fugiens — soli enim eum secuti sunt stuprorum ⁶⁾ et flagitiorum ac libidinum socii — per omnes oras vicini maris cum summa trepidatione desperationis ⁷⁾ erravit. 8. Illic inter ebrias puellas et vinolentos ⁸⁾ senes, cum adhuc eum scelerum pompa præcederet, ⁹⁾ alter nigro amictu tæter, ¹⁰⁾ alter ostenso angue terribilis, alter cruentus ore, dum viva pecudis ¹¹⁾ membra discerpit, a Lycurgo comprehensus per proximam rupem quæ immensum præcipitium saxi invisi fecerat, in mare præcipitatur, ut ¹²⁾ lacerum corpus marinis diu iactatum fluctibus errantium populorum animos ad sanitatis ac sobrietatis ordinem severa animadversione revocaret.

[Firmicus Maternus, De err. prof. rel. c. 6. ed. Halm.]

¹⁾ *facinerosa*: edd.

²⁾ *effeminatus*: cod. Palat.; *effoeminatus ille*: ed. princeps.

³⁾ *enim eum*: Bursian; *cenatum enim eum*: cod. Pal.; *enim*: ed. pr.

⁴⁾ *contenderet*: cod. Pal.

⁵⁾ *coronarum*: cod. Pal.

⁶⁾ *struptionum*: cod. Pal.

⁷⁾ *disperationis*: cod. Pal.

⁸⁾ *cinonettes*: cod. Pal.

⁹⁾ *præcederet et*: cod. Pal.; *et* delevit Bursian.

¹⁰⁾ *teter*: cod. Pal. ed. pr.

¹¹⁾ *pecudis*: cod. Pal.; *pecoris*: ed. pr.

¹²⁾ *ut*: ed. princeps; *at*: cod. Pal.

ADNOTATIONES.

I. Ad testimonia.

T. I.

Χάλκειον ὁ πλάσας Ζᾶνα: confer et Schol. ad Alleg. II. Tzetzis [apud Matrangam in Anecd. Græc. p. 60³]: ὅθεν καὶ ἄλεια αἱ ἐκκλησίαι καλοῦνται ἀπὸ τοῦ συναθροίζεσθαι ἐκεῖ, ὡς ὁ Καλλιμάχος φησι·

Εἰς τὸ πρὸ τείχευς ἱερὸν ἄλεις θεῦτε,
οὗ τὸν πάλαι *χάλκειον* ὁ πλάσας Ζᾶνα
γέριον ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία ψύχει,

ubi in codicis margine legitur: γέριον ἐστὶν ὁ ἄστος Εὐήμερος; necnon Schol. ad Clem. Alex. Protrept. c. II. 24. p. 102. ed. Klotz: Εὐήμερος — οὗ μέμνηται ὁ Καλλιμάχος ἐν τοῖς ἱάμβοις γράφων:

γέριον ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία ψύχει.

Χάλκειον: exhibent codices Pseudo-Plutarchi; *χάλκειον* scripsi rationibus adductus metricis. At Bentley hanc scripturam in *Παγγαῖον* mutavit, cuius auctoritatem nullo iudicio abhibito recentiores omnes secuti sunt. Sed primum, ut rebus levioris momenti eum refutare incipiam, mox ad graviora transiturus, illud *χάλκειον* non Pseudo-Plutarchi solum testimonio, sed etiam Scholiis ad Alleg. II. commendatur; deinde, quod ad externam scripturarum similitudinem attinet, *Παγγαῖον* illud et *χάλκειον* non ita facile confundi possunt; tum Callimachus certe, Euhemerum oblique perstringens, non de Iove Panchæo, sed de Cretensi, ubi deum a puero educatum esse atque regnasse Historia Sacra auctor narravit, loqui debebat; nam eundem ne in Panchaia quidem Panchæum, sed Triphylum appellatum esse e fragmentis II. III. V. et XXIII. elucet. Neque enim me movet, quod Schmidt in editione Hesychii, Bentleyi memor, glossam *Πάγγαρος* Ζεὺς ex vetere coniectura in *Παγγαῖος* Ζεὺς mutavit, secutus magnam illorum cohortem, qui coniecturas coniecturis superstruere non dubitant; nam equidem, multo tutiorem emendandi viam ingrediens, pro *Πάγγαρος* scribendum esse censeo *Παγγαρόης*, quod sane dignum optimo maximo deo cognomen est. Significat enim omnia exhilarantem, idem fere, quod *Χάρμων*, lætitiæ dator, quo cognomine Iovem cultum fuisse Pausanias testatur in l. VIII. 12, 1: Διὸς ἀφρόστηκεν ἱερὸν ἐπὶ κλησιν *Χάρμωνος*.

Sed cur tandem Bentley *χάλκειον* Ζᾶνα e textu omnino tollendum esse

existimavit? Num Callimachum de templo Iovis Triphylīi, non Panchæi, ab Euhemero descripto cogitasse scivit? Nam illud πρὸ τεύχευς, ἱερὸν idem est, quod et Diodorus Euhemerum secutus in l. V. c. 44. descripsit agrumque consecratum circa templum situm usque ad fontem sacrum lapidea crepidine — huc enim pertinet πρὸ τεύχευς — cinctum fuisse tradidit his verbis: Περιέχει δὲ τὴν πύργῳ ὅλην κρητὶς λιθίνη πολυτελής, διατείνουσα παρ' ἑκατέραν πλευρὰν σταθίους τέτταρας, ἅχρ' ὅς τις ἐσχάτης κρηπίδος ὁ τόπος οὐκ ἔστι βᾶσιμος πλὴν τῶν ἱερέων (fr. III.) Idem Diodorus autem ibidem de templo hæc quoque dicit: Παρὰ δὲ τὴν πλευρὰν ἑκατέραν τοῦ ὁρόμου χαλκεία μεγάλα κείμενα, τὰς βάσεις ἔχοντα τετραγώνους, quæ Rhodomannus, præsertim si bases illas quadratas spectas, non sine iure videtur ita vertisse: «Ad utrumque eius latus grandes ex aere statuæ erectæ sunt». At, si magis probas, quæ Wesseling adnotavit: «Ego rarsa athenæa fuisse arbitror ex usu vocis, de quo non dubitabis, modo Δωδωναῖον χαλκείον . . . in memoriam redegeris», et hoc adversariis facile largior, contentus illis, quæ Diodorus noster ibidem dicit: «Ἀγάλματά τε τῶν θεῶν ἀξιολογώτατα, τῇ τέχνῃ διάφορα καὶ τοῖς βάρεσι θαυμαζόμενα, ἐ quibus ab Euhemero statuas deorum in templo commemoratas esse apparet. Iam, si tenes, quod et per se probabile videtur et a me, opinor, satis demonstratum est in Quæstt. Euhem. c. II. §. 6., Euhemerum scilicet a Diodoro non ad verbum esse exscriptum, quid impedit, quominus æneam Iovis statuam (χαλκεὺν Ζῆνα) pondere mirabilem (τοῖς βάρεσι θαυμαζόμενα) ab auctore Historiæ Sacræ descriptam a Callimacho hoc loco commemoari arbitremur, præsertim cum verbum πλάσας ad χαλκεῖον Ζῆνα prorsus accommodatum sit?

Ψύχει: sic cod. Mosquensis 339. et Marciānus 521; ψύχει: Paris. 1672.: ψύχει est coniectura Bentleyi, cuius memores Duebner in editione Plutarchi ψήχει, Schneider ψήχων scripserunt. Sed quæ est huius mutationis præstantia? Sicut enim βιβλία ψύχειν, ita et βιβλία ψήχειν significatione libros exarandi ἀπαξ λεγόμενον est, nisi quod hoc Bentley fecit, illud autem apud Plutarchum, nec non apud Scholiastas ad Clem. Alex. et ad Alleg. II. occurrat. Concedamus igitur Callimacho, ut licentia iamborum elatus Euhemerum *impios libros eructari* dixerit; nam Bentleyo, quod pace tanti viri dicam, etiam in Callimacho recensendo idem, quod sæpissime, accidisse, scilicet ut coniecturas faceret ingeniosas quidem, sed minime necessarias, non est quod miremur. Ceterum confer et Petri Petiti coniecturam in l. I. Miscell. Observ. c. 2: *ψύττει* (exspuens, vomens impios libros).

Denique, ut omnem lectoribus evellamus scrupulum, non esse eum Schneidero ψήχων vel ψύχων scribendum secundum Sext. Empir. l. IX. 50. facile perspicimus, si evolvimus eius librum, ubi legitur: καὶ εἶναι μὲν (sc. θεοὺς) οἱ πλείους τῶν δογματικῶν καὶ ἡ κοινὴ τοῦ βίου πρόληψις, μὴ εἶναι δὲ οἱ ἐπιπληθέντες ἄνθρωποι, καθάπερ Εὐήμερος

γέρον ἀλαζῶν ἄδικα βιβλία ψήχων

καὶ Διαγόρας ὁ Μήλιος καὶ Προδίκος ὁ Κεῖος καὶ Θεόδωρος καὶ ἄλλοι παμπληθεῖς. Nonne manifestum est, consulto eum ψύχων scripsisse, ut servaret orationis concinnitatem participii formam postulantem?

T. III.

ἢ τὸν *Μεσσήριον*: hæc verba Meineke contra consentientem codicum memoriam eiecit et glossatoris esse nescientis Euhemerum Messenium ludibrii causa Bergæum vocari confidenter affirmavit, provocans ad Strab. I. II. c. 4. p. 104 (t. IV. apud nos): Ἐρατοσθένης δὲ τὸν μὲν Εὐήμερον Βεργαῖον καλεῖν. Scilicet Strabo hic nihil aliud nisi illum Eratosthenis locum laudare debuit, ubi Euhemerus Bergæus appellatus est! Certe Βεργαῖος hoc loco ipsum Antiphanein, mendacem Ἀπίστων auctorem significat, Euhemeri similem, quem et alibi, in I. II. c. 3. p. 102. (ὃ πολὺ ὅν ἀπολείπεται ταῦτα τοῦ Πυθέου καὶ Εὐήμερου καὶ Ἀντιφάνους ψευσμάτων) Strabo commemoravit, neque instam videmus subesse causam, cur athetesin adhibeamus.

φλναγρίαν: Casaubonus Euhemero vindicat etiam ea, quæ addit Strabo: καὶ τοῦτος δ' ἓνα τῶν λήριον αὐτὸς λέγει, τὸν μὲν Ἀράβιον κόλπον λίμνην ὑπολαβάνοντος εἶναι, Διότιμον δὲ τὸν Στρομβίχου πρεσβείας Ἀθηναίων ἀφηγούμενον διὰ τοῦ Κύδνον ἀναπλεῦσαι ἐκ τῆς Κιλικίας ἐπὶ τὸν Χάσπην ποταμὸν, ὃς παρὰ τὰ Σοῦσα ῥεῖ, καὶ ἀρκεῖσθαι τετρακοσσιῶν εἰς Σοῦσα· ταῦτα δ' αὐτῷ διηγέσασθαι αὐτὸν τὸν Διότιμον. Ἦτα θαυμάζειν, εἰ τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν ἦν δυνατόν διακόψαντα τὸν Κύδνον εἰς τὸν Χάσπην ἐξβαλεῖν. Sed hæc, præterquam quod ab argumento libri Euhemerei prorsus aliena sunt, certe Damast. tribuenda videntur ea de causa, quod Strabo antea, quid Eratosthenes a scriptore illo mendaci sumpserit, nusquam dicit. At hoc omnino commemorare debuit, ut gravissimum geographiæ auctorem iure reprehendere posset. Illud καὶ τοῦτος igitur non ad Euhemerum, sed ad Damasten est referendum. Ceterum confer *Bergeri* librum, qui inscribitur *Die geogr. Fragmente des Eratosthenes*, p. 43. sqq.

T. VII.

ἐν δὲ *Πάγχοντι*: forma Πάγχων pro Πάγχχιζ apud ipsum Euhemerum, ut opinor, occurrere non potuit. Nam insulæ nomen, ut *Block* (Evhémère, son livre et sa doctrine, p. 23.) recte vidit, compositum est e vocibus πᾶν et χάσις, ut Πάγχχιζ γῆ significet *terram imprimis nobilem*. Hinc apud poetas Romanos sæpe Panchaiā legitur, velut in Ovid. Met. X. 309: Panchaia tellus; Verg. Georg. II. 139: Panchaia pinguis; Tibull. III. 23: Panchaia merces. Quare si genuinam nominis formam constanter retinere vellemus, etiam apud Græcos Πάγχχιζ esset scribenda, quæ cum Πάγχοντι conciliari nullo modo potest. Mendosum est igitur hoc loco etiam illud Πάγχωσις, et, cum librariorum errori utraque forma tribui non possit, Plutarchum memoria lapsus esse statuere debemus, quamobrem ei ipsum Euhemeri librum fama tantum notum fuisse iure suspiceris. Quæ cum ita sint, ne Τριφυλλίους quidem contra consentientem codd. manuscr. memoriam corrigere ausus sum, quamquam ex Diod. Sicul. I. V. c. 44: Τριφυλίων Ὀλυμπον κληθεῖναι διὰ τὸ τοὺς κατοικοῦντας ὑπάρχειν ἐκ τριῶν ἐθνῶν, statim apparet Τριφυλλίους esse genuinam nominis formam.

T. XIII.

Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον : confer Scholiastæ verba ad hunc locum :

Οὗτός ἐστιν ὁ Εὐήμερος, ὃν τινες Μεσσήνιον, οὗ μένηται ὁ Καλλιμαχος ἐν ταῖς χωλιάρμοις λέγων·

γέρον ἀλαζῶν ἄδικα βεβλία ψύγει·

ὅς διεβάλλετο ὡς ἄθεος. Ἀκράγας Σικελίας καὶ ὅρος καὶ πόλις ὁμώνυμος.

T. XIV.

Nicanore Cyprio : sic rectissime emendavit Meursius; *Nicagora* legitur in codice, quod Reifferscheid cur retinuerit, nescio. Imprimis enim tenendum est Arnobium et hic et alibi sæpiissime Clementis Alexandrini legisse vestigia, non ita quidem, ut verbum verbo redderet, sed ut aliis additis, aliis detractis id solum, quod maximi esset momenti, servaret. Confer fragmenta XXXIV. et XXXVI. ex Arnobio sumpta cum fragmentis XXXIII. et XXXV. a Clemente servatis, quibus addi possunt ea, quæ ad fr. XXXIV. adnotavimus et Arnobii locus in libro Adv. Nat. VI. 6. : «Ptolemæus Agesarchi de Philopatore quem edidit primo Cinyram regem Paphi cum familia omni sua, immo cum omni prosapia in Veneris templo situm esse litterarum auctoritate declarat», collatus cum Clem. Alex. Protrept. c. III. p. 40 : Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἀγησάρχου ἐν τῇ πρώτῃ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα ἐν Πάφῳ λέγει ἐν τῇ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῇ κινύραν τε καὶ τοὺς κινύρου ἀπογόνους κεκηδεῦσθαι. Quæ cum ita sint, ne hoc quidem loco alia quærere nomina possumus, nisi ea, quæ occurrunt apud Clementem in Protrept. c. II. 24. p. 20 [t. XIII. apud nos] : Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον καὶ Νικάνορα τὸν Κύπριον καὶ Διαγόραν καὶ Ἰππωνά τὸν Μηλίον, τὸν τε Κυρηνάιον; quod denique ad Leontem ab Arnobio commemoratum attinet, et huius alibi Clementis mentionem fecit. Iam cum Meursio *Nicanore* scribere eo tutius possumus, quod de *Nicagora* quodam Cyprio nihil antiquitus traditum est, et, quod in Arnobii textu constituendo unius tantum codicis utimur testimonio, ut gratias agere Fortunæ debeamus, quoties eius argumentis aliunde petitis confirmandi aut corrigendi facultas datur.

T. XVI.

2. *Περὶ θεῶν τοίνυν . . . τοὺς τούτοις ὁμοίους* : nonnulli viri docti totum segmentum Euhemero tribuere atque hac ratione doctrinam eius de diis supplere voluerunt. Sed hæc omnia ipsi Diodoro sunt vindicanda, qui non hoc loco, sed paulo inferius in segmento 4. [apud nos fr. II.] Euhemeri inventa referre incipit. Adde, quod etiam alibi, ubi certe non Euhemerum ante oculos habuit, iisdem fere verbis commemorat has διττάς περὶ θεῶν ἐννοίας, ut exempli gratia Bibl. Hist. l. III. c. 9 : Περὶ δὲ θεῶν οἱ μὲν ἀνώτερον Μερόης οἰκοῦντες ἐννοία; ἔχουσιν διττάς. Ὑπολαμβάνουσι γὰρ τοὺς μὲν αὐτῶν αἰώνιον ἔχειν καὶ ἄφθαρτον τὴν φύσιν οἷον ἥλιον τε καὶ σελήνην καὶ τὸν

σύμπαντα κόσμον, τοὺς δὲ νομίζουσι θνητῆς φύσεως κεκοινωνηθέναι καὶ δι' ἀρετὴν καὶ κοινὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν τετευχέναι τιμῶν ἀθανάτων. Confer eiusdem Diodori l. I. c. 11: Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπους ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεούς, αἰδίου τε καὶ πρώτους τόν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην; l. I. c. 13: ἄλλους δ' ἐκ τούτων ἐπιγείους γενέσθαι φασὶν ὑπάρξαντας μὲν θνητούς, διὰ δὲ τὴν σύνεσιν καὶ κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν τετευχότας τῆς ἀθανασίας.

II. Ad fragmenta.

Fr. II.

6. Κατὰ τινα λόφον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου: his repugnare videtur, quæ idem Diodorus l. V. c. 42, 6 (fr. III. apud nos) refert: ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου κείμενον μὲν ἐν χώρᾳ πεδιάδι. Vehementer tamen erraret, qui propterea reiiciendum esse huius loci testimonium crederet. Nam cum Diodorus in descriptione Panchaiæ, quæ est in l. V., alia quoque [cf. adnot. ad fr. III. 46, 7.] parum accurate referat, multo commendatius est l. V. et VI. testimonia coniungere, quam alterum contemnere, alterum probare. Nos igitur secundum Euhemerum circa templum Iovis regionem planam fuisse [τὸ περὶ τὸ ἱερὸν πεδῖον apud Diod. l. V. 43.], sed ipsum fanum in tumultu quodam exstructum longe eminuisse arbitramur. Cf. Blockii librum: *Echémère, son livre et sa doctrine*, p. 24. Certe hunc λόφον ὑψηλὸν et montem Ὀζρανὸς διφρον seu Τριφυλίον Ὀλυμπον, de quo sermo est in fr. III. 44, 5., nullo modo confundere licet.

Fr. III.

XLI. 2. 3. Etiam hæc Euhemero, non ipsi Diodoro sunt tribuenda. Nam e fr. II. 4: Ἐκπεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, eum per Arabiam Felicem iter fecisse et inde in Panchaiam navigasse elucet. Quæ cum narraret, commodè adiungere potuit Arabiæ descriptionem. Nam non Panchaiam tantum, sed etiam Phœniciam, Palæstinam et Aegyptum ab eo descripta esse fragmenta XL. XLIII. et XLIV. docent.

XLI. 2: ἔχουσι δ' αὐτῶν etc. Hæc verba Rhodomannus sic in Latinum vertit: «Urbium maximæ regias habent magnifice exstructas, magnamque habitatorum frequentiam et copiam facultatum», quæ prorsus aptiorem efficiunt sensum, quam textus Diodori codicibus traditus. Certe πλῆθος οἰκητόρων et κτήσεις ἱκανὰς ad urbes potius, quam ad regias referenda esse videntur, ut illud ἔχοντα, quod sententiam perturbat, corruptum esse non sine causa suspiceris.

XLII. 5: κείμενον μὲν ἐν χώρᾳ πεδιάδι: hoc loco Diodorum parum accurate secutum esse Euhemeri descriptionem supra ad fr. II. 6. adnotavimus.

XLIII. 3: Ἦν δὲ . . . ὑπέρχον . . . ἐποίουν . . . παρείχοντο: cur hoc

loco Diodorus, cum in ceteris descriptionis partibus praesens tempus adhiberet, imperfecto usus esset, exposuimus in Quæst. Euhem. c. II. §. 6.

XLVI. 4: Ἐχει δὲ ἡ χώρα μέταλλα . . . ἐκ τῆς νήσου: quæ Diodorus de metallis dicit, alio loco olim stetisse contendit Block in libro: *Erhemere, son livre et sa doctrine* p. 28: «Ce détail-inquit-rompt complètement la suite du récit et ne se trouvait peut-être pas à cette place dans le texte de Diodore. Il est possible que, dans la confection du manuscrit qui a servi de base à ceux que nous possédons, cette phrase, oubliée dans le texte, puis ajoutée en marge, ait été à la légère intercalée en cet endroit.» Sed res nobis longe aliter se habere videtur. Iis enim verbis, quæ statim sequuntur: τοῖς δ' ἱερεῦσιν οὐδ' ἐξελαθεῖν τὸ παράπαν ἐκ τῆς καθιερωμένης χώρας suspecta illa de metallis particula adeo arcte coniungitur cum descriptione condicionis sacerdotum, ut divelli nullo modo possint. Neque ita difficile est, cur hoc loco auctor de metallis mentionem fecerit, rationem reddere. Scilicet ἡ χώρα non totam Panchaiam, sed agrum consecratum, qui circa templum a Iove conditum situs erat, τὴν καθιερωμένην χώραν significat. Cohæret ergo cum præcedentibus, ubi sermo est de sacerdotibus, qui in hoc agro habitabant, et de templo Iovis, quod ibidem erat; neque minus apte transitum parat ad ea, quæ sequuntur: ἀναθήματα δὲ χρυσῆ καὶ ἀργύρεα: deinde: θυσώματα τοῦ ναοῦ . . . ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ; tum: ἡ κλίνη τοῦ θεοῦ . . . χρυσῇ ὄλῃ; denique: στήλη χρυσῇ μεγάλῃ. Eo enim consilio agrum consecratum auro et argento abundare neque quicquam eorum exportari licere Euhemerus narravit, ut lectores in fano tantam rerum pretiosissimarum copiam inveniri facilius crederent.

XLVI. 7: αἱ πράξεις Θύρανοῦ τε καὶ Διός: Saturni nomen hoc loco desiderari recte monuit Sévin [*Memoires de l'Acad. des Inscr.* tom. VIII. p. 107. sq.]. Confer fr. III. 7: ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλην εἶναι χρυσῇν, ἐν ᾗ τοῖς Παγγαίοις γραμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τὰς τοῦ Θύρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις. Neque tamen necessarium est hoc cum Sevinio librariorum negligentia tribuere, cum non Euhemerus ipse, sed excerpta tantum Diodori, qui etiam alibi parum accurate auctores in suum usum convertit, ad nos pervenerint.

Ἡκοὶ μὲν οὖν etc.: Diodori, non Euhemeri verba esse omnes intellegent.

Fr. IV.

Sit dives anomo: Ennius in versione sua procul dubio descripsit insulam Panchaiam. Hanc descriptionem ante oculos habent poetae Romani, præsertim Ovidius; nam de imitatione poetarum Græcorum, apud quos Panchaiæ nulla est mentio, in hac re sermo esse non potest. Ceterum confer cum Ovidii versibus inter reliquias Euhemeri Enniani positus Lucret. II. 417:

Araque Panchæos exhalat propter odores;

Verg. Georg. II. 139:

Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis;
et Georg. IV. 379:

Panchæis adulescunt ignibus aræ;
Tibull. III. 23:

Illic quas mittit dives Panchaia merces;

Claudian Nupt. Honor. et Mar. 94: Panchaia cinnama. Quæ omnia non tam ad Panchaiam ipsam, quam ad insulam sacram [$\tau\epsilon\rho\lambda\ \nu\tilde{\eta}\tau\tau\zeta$ apud Diod. l. V. 41, 4.] ei vicinam pertinent, ubi tura et murræ abunde inveniri Euhemerus narravit. Poetarum locos respicit Arnobius Adv. Nat. VII. 233: «Numina non indigne sustinent Panchaicas sibi ardere resinulas».

Fr. V.

Hæc verba legimus etiam apud Philargyrium ad Verg. Georg. II. 139. Neuter legit Euhemerum, qui Panchaiam non regionem Arabiæ esse, sed adversus Arabiam Felicem in Oceano sitam (cf. Diod. V. 41, 2.), tradidit.

Fr. VII.

Ennius quidem: confer Lactantii Epitomen ad Pentadum c. 14:

Saturni patrem Uranum fuisse vocitatum et Herines auctor est et sacra historia docet. . . Euhemerus eundem Uranum primum in terra regnasse commemorat his verbis: Initio primus in terris imperium summum Cælus habuit; is id regnum una cum fratribus *suis sibi* instituit atque paravit.

Fr. VIII.

Oceania . . . Huracia: hoc loco in nominibus scribendis mire discrepant codices; in optimis tamen *Oceania* legitur, quo etiam scripturæ Lipsiensium, quos ipse excussi, in 202. *Oceania*, in 203. *Occiania*, in 204. *Occeana* referendæ sunt. Maior est difficultas in *Aulacia*, quæ in Lips. 203. et in quibusdam aliis invenitur, cum Lips. 202. *Alaria*, 204. *Aulanæa*, nonnulli *Aulatia*, alii alia monstra exhibeant, ex quo iam archetypum corruptum fuisse iure suspiceris. Quæ cum ita sint, ut tota recte instituantur quæstio, inprimis Cælum, ubi divinos primum nactus esset honores, ibidem, scilicet in insula Panchaia, supremum diem obisse sciendum est, quod quamquam nusquam commemoratur, necessario sequitur ex Euhemeride diis doctrina ad exemplar cultus heroum conformata, præterquam quod avum Jovis, Panchaie regem, in regno suo mortuum et sepultum per se consentaneum esse videtur. Neque sententiæ nostræ repugnat, quod Lactantius Cælum in Oceania vitam reliquisse dicit; nam, cum Diodorus, ubi Panchaiam copiose describit [l. V. c. 41—46], inter incolæ insulæ Oceani-tas et inter urbes etiam Oceanidem commemoret, probabilis est Blockii coniectura [cf. librum eius: *Évhémère, son livre et sa doctrine*, p. 32.],

Oceaniam esse Panchaiæ regionem ab Oceanitis habitatam, quo concesso etiam dubiam illam *Aulaciam* ibidem quæramus necesse est. Sed idem Diodorus in descriptione insulæ enumerat urbes memorabiles, inter quas certe etiam *Aulacia* illa Cæli sepulcro clara esse debet. Nomina autem hæc sunt: Πανάρα (c. 42.) Δῶα et Ἀστερουσία (c. 44.), Ὠκεανίς, Δαλίς et Ὑρακία (c. 45.). Jam si ex Ὑρακία in versione Ennii certe *Huraciam* factam esse consideramus, habemus quo referamus omnes codicum corruptelas. [Cf. quæ exposui in ephemeride philologica Hungarorum: *Egyetemes Philologiai Közlöny* t. XII. p. 535.]

Fr. IX.

Αἴα καὶ Ἥρα καὶ Ποσειδῶνα: et hoc loco parum accurate Diodorus Euhemeri doctrinam exposuit, omisit enim Plutonem et Glaucom, de quibus cf. fr. XIII.

Fr. X.

ἐν τῷ περὶ Διονύσου: hæc ad Euhemerum refert Block [cf. Évhémère, son livre et sa doctrine, p. 41.] et eius de Baccho fabulas hoc loco a Lydo enarratas esse arbitratur. Sed cum in prima fragmenti parte de Saturno sermo sit, de cuius regno Charax, Isigonus, Polemo et Aeschylus inducuntur testes, his probabilius adnumerandus est, qui proxime sequitur, Euhemerus, præsertim si supplementa editoris recto stant talo. Adde, quod Hase in editione sua in lacuna ὁ Π... Plutarchi nomen delitescere eique librum illum de Baccho tribuendum esse putat.

Fr. XI.

facie deterior: sic plerique libri; *facile*: codices nonnulli et editores veteres. Cf. Sibyll. Carm. III. 127:

καὶ ρ' ἔχριναν βασιλῆα Κρόνον πάντων βασιλεύειν
Ὅννεκά τοι πρέσβιστός τ' ἦν γε καὶ εἶδος ἄριστος

virile secus: in antiquo codice Gothano legitur *virile serus*, ex quo vulgatam lectionem *virilis serus* correxī. *Secus*, substantivum indeclinabile, sæpissime occurrit apud antiquiores, quod, quamquam Ciceronis ætate iam obsoletum erat, invenitur etiam in scriptis recentiorum, ubi id agunt, ut venerandam antiquitatem sermo eorum redoleat. Cf. Plant. Rud. I. 2, 19:

virile secus nusquam ullum habui;

Asell. ap. Gell. II. 13: Eum quem virile secus tum in eo tempore habebat;
Varro ap. Gell. III. 10: Quod eius virile secus futurum est.

Fr. XII.

Ut Euhemerus poeta dicit: sic et hic et infra corripuit Politianus e duobus Mediceis; in codice Lipsiensi melioribus adnumerando, quem ipse

excussi, hoc loco *Heuhemerus*, infra *Euhemerus* legitur. Præferenda est igitur hæc lectio vulgatæ illæ *Homerus*, cuius ortum corruptela *Heuhemerus* in Lipsiensi satis illustrat. Adde, quod etiam apud Augustinum in l. De civ. dei VII. c. 27. pro *Euhemero*, de quo ibi procul dubio sermo est, in nonnullis codicibus *Homerus* occurrit. Sévin autem [Mem. de l'Acad. des Inscr. t. VIII. p. 107. sqq.] pro Euhemero *Eueni*, poetæ elegiaci, nomen scribere malit, quippe qui fabulas hoc loco commemoratas ab Euhemero alienas esse putet. Quamobrem etiam Schneider, Columellæ editor, *Eumelum* potius quam Euhemerum in textum recipiendum esse arbitratur: potuisse enim talia referri ab Eumelo, Bugoniæ auctore. Sed vide quæ exposui in Quæstt. Euhem. c. III. §. 5.

Fr. XIII.

Hæc ut scripta sunt . . . traditum est: etiam hæc verba Ennio esse tribuenda docet Lactantii Epitome ad Pentadium c. 13., ubi legimus:

Quam historiam vertit Ennius in Latinum, cuius hæc verba sunt: Hæc ut scripta sunt Iovis fratrumque eius stirps atque cognatio. In hunc modum nobis ex sacra scripture traditum est.

Vahlen [Enn. rel. p. 170.] ultima huius loci verba sic scribit: «cognatio in hunc modum nobis ex sacra scripture *trallita* est».

Fr. XIV.

humanam carnem solitos evitare: Sieroka [De Euhemero, p. 14.] respiciens locos de Urano Diodori [fr. VI. apud nos]: ἐπεικῇ τινα ἄνδρα καὶ εὐεργετικὸν καὶ τῆς τῶν ἀστέρων κινήσεως ἐπιστήμονα, ὃν καὶ πρῶτον θυσίας τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεούς, et Lactantii [fr. VII.]: «Initio primus in terris imperium summum Cælus habuit. Is id regnum una cum fratribus suis sibi instituit atque paravit», dicit hæc: «Iam ex his locis liquet Uranum hominum non tantum regem, *sed etiam ordinatorem primum* fuisse. Falso igitur Lactantius Div. Inst. l. I. cc. 13. et 22. a Iove homines ad mitiorem victum cultumque et ad deorum opinionem a vita fera traductos esse tradidit». Sed Lactantius *nusquam* dicit a Iove primum homines ad deorum opinionem esse traductos; deinde ex eo, quod Uranus secundum Diodorum εὐεργετικὸς fuit et secundum Lactantium regnum instituit atque paravit, eum humana carne abstinuisse, leges hominibus dedisse moresque feros mitigasse nondum sequitur. Certe, si nodum in scirpo quærere nolumus, suspicioni, Lactantium hoc loco parum accurate rettulisse Euhemeri doctrinam, nullum relictum esse locum fatendum est.

Fr. XV.

qui Titani vocantur: certe hunc Lactantii locum respexit Fulgentius in Mythol. l. I. c. 25:

«Iuppiter enim, ut Anacreon, antiquissimus auctor, scripsit, dum adversos *Titanos*, id est *Titani filios*, qui frater Saturni fuerat, bellum

adsueneret et *sacrificium Caelo* (vide fr. XXV.) fecisset, in victoriae auspiciū aquilae sibi adesse prosperum vidit volatum*.

Nam, quod provocat ad Anacreontem, antiquissimum auctorem, nemini imponit, qui novit mendacissimi scriptoris ineptias.

Fr. XVII.

Caesar quoque in Arato: fabula, quam secutus est et in usum suum collaturus commutavit Euhemerus, aquilam in Iovis capite consedissee narrans, saepius apud scriptores veteres occurrit. Cf. Eratosthenis, qui Aglaosthenem nominat auctorem, Catast. c. 30. ed. C. Robert: ἐξορμῶντος δὲ ἐκ τῆς Νάξου ἐπὶ τοὺς Τιτᾶνας ἀετὸν αὐτῷ φανῆναι θύοντι, τὸν δὲ οὐωνισάμενον ἱερὸν αὐτὸν ποιησάσθαι καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐν οὐρανῷ τιμῆς ἀξιωματῆναι; Schol. ad Germ. Arat. p. 91: Aglaosthenes dicit Iovem***, cum ex Naxo adversus Titanas proficisceretur et sacrificium faceret, aquilam ei in auspicio adparuisse. Quam bono omine acceptam tutelae suae subiecisse*; Hyg. Astron. II. 16., eiusdem Aglaosthenis testimonio usus: «Cum voluerit bello lacessere Titanas, sacrificanti ei aquilam auspicatam»; Schol. ad Hom. II. Θ. 247. ed. Bekker: λέγεται δὲ κατὰ τὴν τοῦ Διὸς γένεσιν τὸν ἀετὸν γεννηθῆναι, ἐν τε τῇ πρὸς τοὺς Γίγαντας μάχῃ παραπτῆναι· διόπερ ἐν τῇ διανεμήσει τῶν πτηνῶν Ζεὺς τὸν ἀετὸν εἴλετο; Serv. ad Aen. IX. 564; Acro ad Hor. Carm. IV. 4. Quid de Fulgentii in Mythol. I. 25. testimonio statuendum esset, exposuimus supra in adnot. ad fr. XV.

ante: priusquam adversus Titanas bellum iniret, ut recte adnotavit Luc. Mueller.

Fr. XVIII.

Cum magna Cretensium multitudine: huc fortasse pertinet Ennii fragmentum, quod Vahlen inter incerta [n. XX.] posuit, apud Charisium I. p. 99. P.

Cretenses Ennius, ut Varro libro primo de sermōne Latino scribit.

Fr. XXIII.

Antiquus auctor: potuisse haec vel talia in prooemio ab Ennio ipso referri recte monuit Luc. Mueller. Confer Lactantii epitomen ad Pentadum c. 13: «Euhemerus fuit *Messenius* antiquissimus scriptor, qui de sacris inscriptionibus veterum templorum et originem Iovis et res gestas omnemque progeniem collegit; item ceterorum deorum parentes, patrias, actus, imperia, obitus, sepulcra etiam persecutus est. Quam historiam vertit Ennius in Latinum, cuius haec verba sunt.»

Messena: ex Epitome, ubi Euhemerus *Messenius* appellatur, falsam esse scripturam codicum nonnullorum, qui *Messana* exhibent, facile elucet.

Secus mare: maxima pars codicum *secundum mare* exhibet. Sed praefendum censui *secus*, antiquiorem praepositionis formam, quae occurrit

etiam apud Catonem, Ennii æqualem, in libro De re rust. 21, 2: *foramina utrimque secus laminas*. Nam quod Charisius dicit l. I. 17, 49. p. 61: «Id, quod vulgus usurpat, *secus illum sedi*, hoc est secundum illum, et novum et sordidum est», ideo tantum audiendum est, quod nobis rem notissimam, scilicet obsoletas vocabulorum formas in sermone incultorum hominum diutissime conservari, novo demonstrat exemplo.

Fr. XXIV.

ἰδρύσασθαι: sequitur fr. XXVI. Deinde Eusebius hæc addit:

Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια ὡς περὶ ἀνηγνῶν ἀνδρῶν περὶ τῶν θεῶν διαλεθῶν ἐπιφέρει (sc. Diodorus) λέγων·

Καὶ περὶ μὲν Εὐήμερου τοῦ συνταξάμενου τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ἀρχεσθησόμεθα τοῖς ῥηθεῖσι, τὰ δὲ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι μυθολογούμενα περὶ θεῶν ἀκολούθως Ἡσιόδῳ καὶ Ὀμήρῳ καὶ Ὀρφεὶ περὶσσύμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν.

Verba τὰ τοῦτοις παραπλήσια indicant plures Euhemeri fabulas, quam hoc loco commemorantur, in l. VI. a Diodoro esse enarratas.

Fr. XXV.

Panchaeum deducit in montem: scripturæ codicum plurimorum, *Pavenium*, *Panaeum* et *Paneum*, iam archetypum corruptum fuisse satis indicant, ut illud *Pan eum*, quod libri nonnulli exhibent, coniectura librariorum ortum esse iure suspiceris, præsertim cum nullo alio commendetur in fragmentis Euhemeri testimonio. Quare Krahner [Grundl. zur Gesch. des Verf. der. röm. Staatsrel. p. 39.], coniectura locum sanare conatus, *Panchaeum eum* scripsit, *Ganss* autem [Quest. Euh.] *Panchaiam*. Equidem Krahnerum sequor, nisi quod *Panchaeum* solum scripsi, *eum* omittens; nam quod verbum *deducit* non habet quo referatur, non me movet, cum Lactantium ipsa auctoris verba omissis præcedentibus e contextu erepta laudare sciam. Quantum e fr. XXIV., ubi Iovem Beli Babylonii hospitio relicto in Panchaiam venisse avoque aram creasse, et e fr. XXVI., ubi eum e Panchaia [παχέειν] in Syriam, e Syria in Ciliciam profectum esse regemque Cilicem bello vicisse legimus, conicere licet, bellicosum ducem cum exercitu terram circuisse hospitiaque quæsisse suspicamur. Quæ si vera sunt, hunc in modum probabiliter supplere possumus sententiam mutilatam apud Lactantium, non eo consilio, ut verba ipsa, quod absurdum sit, coniectura assequamur, sed ut aptus evadat sensus; «Iuppiter Belum relinquit, exercitum Babylone abducit, deinde *Panchaeum deducit in montem*. . .»

Caeli sella: in codd. omnibus *Caeli stella* legitur; *Caeli stela* (στέλη) Ciacconii coniectura est, quam Vahlen a. 1854, Luc. Mueller a. 1884. Bæhrens [Poet. Rom. fr.] a. 1886. in textum fragmentorum Ennianorum recipere non dubitarunt! Quorum neglegentiam satis mirari non possum. Non fuit enim eis nota præstantissima Krahneri emendatio iam a. 1839. publici iuris facta in programme scholæ Latinæ Halensis: *Caeli sella*.

Nam mons hic commemoratus idem est, qui apud Diodorum l. V. c. 44, 5: *Οὐρανοῦ δῆμος* vocatur, de quo ibidem legimus: *Μυθολογοῦσι γὰρ τὸν παλαιὸν Οὐρανὸν βασιλεύοντα τῆς οἰκουμένης προσηνοῖς ἐνδιατρῖβειν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐφορᾶν τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἄστρα. . . Θυσίαν τε κατ' ἐνικυτὸν ἐν τούτῳ τῷ ὄρει ποιεῖν τοὺς ἱερεῖς μετὰ πολλῆς τῆς ἀγνείας* [fr. III.] Quæ sacrificia certe in ara ab Iove erecta fiebant. Confer et Euseb. Præpar. Evang. II. 2, 10: *Εἰς τὴν Παγγαίαν νῆσον πρὸς τῷ Ὡκεανῷ κειμένην παραγενόνμενον (sc. Iovem) Οὐρανοῦ τοῦ ἰδίου προπάτορος βωμὸν ἰδρύσασθαι* [fr. XXIV.].

idque . . . *nomen indidit*: uncis secluset Vahlen. «Uncis inducta — ait — non potui mihi persuadere aut ab Lactantio aut ab eo quem is auctorem sequitur proximis præposita fuisse». Sed potius ea quæ sequuntur:

idque Iuppiter , . . *nominavit*: eiicienda esse recte monuit Luc. Mueller. Nam verba: *idque quod aether vocabatur placans* a consilio auctoris aliena statim produnt interpolationem ineptam: Iovem enim, cum Cælo aram crearet eique sacrificaret, non ætheri, ætherem placasse credibile non est. Adde, quod, quæ præcedunt: *de sui ari nomine cælo nomen indidit*, magis Ennianæ dictionis præ se ferunt speciem, cum verbum *indendi* hoc præsertim sensu apud antiquiores sæpius, quam apud aureæ ætatis scriptores, fuerit usitatum. Cf. apud Vahlenum inter tragoediarum Ennianarum reliquias vs. 100:

Andromachæ nomen qui indidit, recte indidit.

Ciacconius repetitionis evitandæ gratia sic nostrum locum abbreviavit: «In quo loco suspexit idque quod supra mundum erat quodque æther vocabatur precans primum cælum nominavit». Quæ refutare post ea, quæ supra dixi, supervacaneum est.

Denique, ut omnes enumeremus virorum doctorum ad hunc locum coniecturas, *Ganss*, respiciens fr. VII. (apud Vahlenum) Epicharmi Enniani:

Istic est is Iuppiter quem dico, quem Græci vocant
Aërem

talem fere sensum his verbis tribuendum esse suspicatur: «idque quod supra mundum erat, quod *aër* vocabatur, de suo ipsius nomine Iovem nominavit idque Iuppiter, quod *aether* vocabatur, precans primus cælum nominavit».

Fr. XXVI.

Κἀκεῖθεν etc. hæc verba Diodori cum fr. XXIV. coherent. *Κἀκεῖθεν* igitur significat: ex Panchaia, postquam Cælo avo aram erexit.

Fr. XXVII.

Historia vero Sacra: confer Lactantii Epitomen ad Pentadium c. 24:

Euhemerus autem in sacra historia ipsum Iovem dicit, postquam imperium ceperit, sibi multis in locis fana posuisse. Nam circuiens

orbem, ut quemque in locum venerat, principes populorum amicitia sibi et hospitii iure sociabat. Cuius rei ut posset memoria servari, fanum sibi creari iubebat atque ab hospitibus suis annua festa celebrari. Sic per omnes terras cultum sui nominis seminavit.

Casius: non Cassius, ut aliqui libri exhibent; nam etiam apud Eusebium Præpar. Evang. II. 2, 10 [fr. XXVI] Κάσιον lectio melioribus libris commendatur.

Simile quiddam . . . ornaret: hæc verba, utpote neque ab Euhemero neque ab Ennio profecta, uncis secludenda sunt; nam perturbant totum contextum neque ad doctrinam Euhemeream ulla ex parte pertinent. Quamobrem iam Luc. Mueller in editione Ennii hæc omnino non ab Euhemero aut ab interprete eius, sed ab eo, qui verteret Ennium in prosam, addita esse censuit. Equidem additamentum Lactantio tribuo, qui, cum hoc loco non verba ipsa Ennii laudare, sed argumentum Historiæ Sacræ suis verbis enumerare vellet, quintum Aeneidos librum ante oculos habens, ut fabulam exemplo omnibus noto illustraret, hæc inseruit. Similiter in Div. Inst. l. I. c. 11. Neptuni regnum comparavit cum infinito M. Antonii imperio «cui totius oræ maritimæ potestatem senatus decreverat, ut prædones persequeretur ac mare omne pacaret».

Hoc modo . . . dedit: hæc Ennio esse tribuenda et Epitome, quam supra laudavimus et verbum *seminandi* sensu divulgandi minus proprie usurpatum luculenter docent.

Fr. XXIX.

Ennius in Sacra Historia: confer Lactantii Epitomen ad Pentadum c. 13:

Idem igitur Euhemerus Iovem tradit, cum quinquies terram circumivisset et amicis suis atque cognatis distribuisset imperia legesque hominibus (supplendum fortasse: *reliquisset*), multaque alia bona fecisset, immortalis gloria memoriaque affectum sempiterna in Creta *ritam commutasse* atque ad deos abiisse, et sepulcrum eius esse in Creta in oppido Gnosso et in eo scriptum antiquis litteris Græcis ΖΑΝ ΚΡΟΝΟΥ quod est Iuppiter Saturni.

Vitam commutavit: non *consummarit*, ut codices nonnulli exhibent; nam etiam Epitome, ubi legitur *ritam commutasse*, cum melioribus libris facit.

Fr. XXX.

interfectam: addit Hyginus: «de quo alio tempore plura dicemus». In libris tamen eius, qui ad nos pervenerunt, nihil præterea de hac re inveni.

Fr. XXXIV.

dilectam meretriculam: codex Arnobii unicus, Par. 1661., hoc loco dictatum exhibet, quod ut corruptum asterisco notavit Reifferscheid. Iam

si corruptelæ medelam afferre volumus, ut tota recte instituatür quæstio, imprimis sciendum est, Arnobium omnia, quæ de Cinyra Cypriorum rege et de Venere meretrice refert, Clementi Alexandrino debere neque apud eum quicquam, quod scriptor Græcus non commemoret, recte quæri posse. Reicienda est igitur, quamquam ad codicis scripturam proxime accedit, Geli coniectura *ditatam*, cum Clemens Venerem a rege Cyprio divitiis donatam esse nusquam narret. Sed apud eundem in Protrept. c. II. 14: Venus ἡ Κινύρα φίλη appellatur. Eodem pertinent in Protrept. c. II. p. 29: Ἀφροδίτη δὲ ἐπ' Ἀρεὶ κατησχυμένη μετέλθεν ἐπὶ Κινύραν; deinde apud Firmicum Maternum, qui, sicut Arnobius, Clementem expilavit in libro De err. prof. rel. c. IV: Audio Cinyram Cyprium templum *amicæ meretrici* donasse; tum apud Theodoretum, eiusdem scriptoris sectatorem, in Græc. affect. cur. [p. 767. ed. Schulze]: αὐτὴν καὶ ἑταίραν γεγενῆσθαι φασὶ καὶ ἐρωμένην Κινύραν. Itaque cum satis constet secundum Euhemerum Cinyræ, regis Cyprii, amicam fuisse Venerem, coniectura nostra, *dilectam meretriculam*, locum sanari arbitror.

Fr. XLVII.

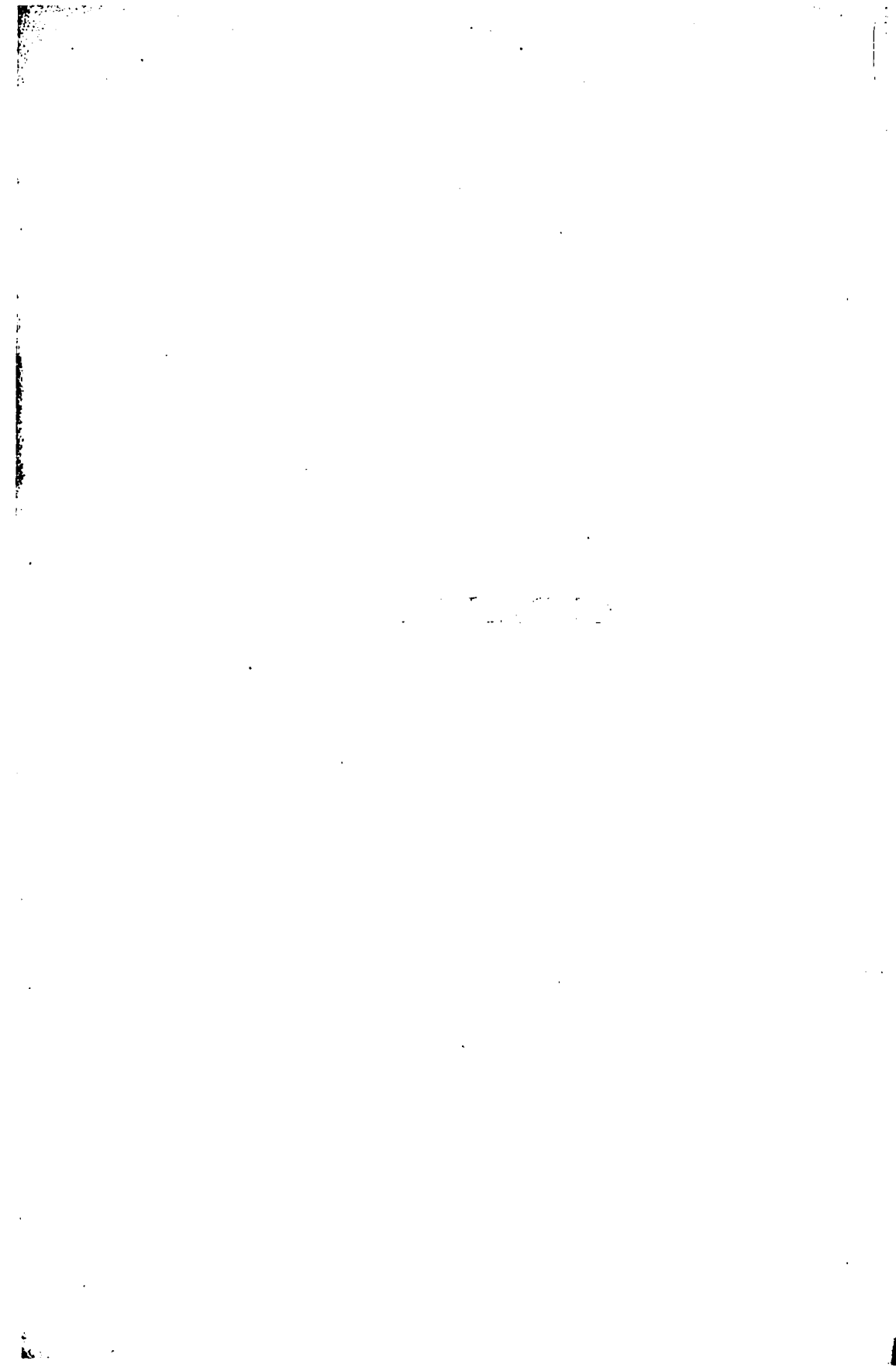
Arista et granum: vide initium huius particule apud Varronem:

«In segetibus autem frumentum, in quo culmus extulit spicam: ea quæ mutilata non est, in ordeo et tritico tria habet continentia, granum, glumam, aristam: et etiam primitus spica cum oritur, vaginam. Granum dictum, quod est intimum solidum, gluma, qui est folliculus eius. Arista, quæ ut acus tenuis longe eminet e gluma. Proinde ut grani theca sit gluma et apex arista.»

Fragmento autem hæc addit: «Videtur vocabulum (sc. gluma) etymon habere a glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum».

Euhemeri libris versis: aliter Krahner [Grundl. zur Gesch. des Verf. der röm. Staatsrel. Halle 1839.] qui scribit: *Euhemeri versibus*: «Denn — ait — *Ephemeridis versibus* oder *Euhemeri libris* der Wiener Handschrift ist Corruptel und *Euhemeri libris versis*, was Politian, Remescius und Schneider aufnahmen, offenbar blosser Conjectur.» Nos tamen, cum in Varronis libro recensendo huc usque non habeamus solidum manuscriptorum fundamentum, in auctoritate Politiani impræsentiarum acquiescendum putamus.

APPENDIX.

Index librorum ad Euhemerum pertinentium.

Hoc loco commentationes virorum doctorum omnes, quæ usque ad hunc diem publici iuris factæ ad Euhemeri doctrinam illustrandam aliquid contulerunt, enumerare paucisque tantum verbis, quid continerent quantumque ad scriptorem nostrum rectius intellegendum valerent, indicare statui, gratum illis me facturum putans, qui posthac in Historia Sacra operam collocare, et, quid huc usque in hac re elaboratum sit, quam facillime cognoscere cupient.

Q. Ennii poetæ vetustissimi fragmenta, ab *Hieron. Columna* conquistata disposita et explicata, nunc ad editionem Neapolitanam a. 1590. recusa accurante Francisco Hesselio, Amstelodami 1707. — Insunt fragmenta versionis Ennianæ apud Lactantium servata omnia, quibus adduntur nonnulla de vita Euhemeri et complures libri eius reliquæ e scriptoribus Græcis diligenter excerptæ. Neque tamen Columna, quippe qui non data opera de Euhemero quæreret, omnia huc pertinentia collegit, neque reliquiis apte disponendis, qualem Historia Sacra formam integra habuisset, ornare temptavit.

Iossius: De historicis Græcis, ed. Westermann. p. 105. 106. — Agitur de Euhemero historico, quem non omnino ficta rettulisse, sed insulam Panchaiam re vera fuisse maiore doctrina quam emolumento auctor evincere conatur.

Serén: Recherches sur la vie et les ouvrages d'Euhémère. [Mémoires de l'Académie des Inscript. t. VIII. p. 107—117. 1733.]. — Commematio bonæ frugis plena, in qua scriptor, vita Euhemeri breviter enarrata, omnia fere testimonia ad librum eius pertinentia, quæ alicuius essent momenti, in quæstionem vocavit; Panchaiam ab auctore ipso fictam, doctrinam tamen de diis e vera eius persuasione profectam esse opinionique illius ætatis prorsus accommodatam fuisse statuit.

Fourmont: Dissertation sur l'ouvrage de Euhémère. [Mem. de l'Acad. des Inscr. t. XV. p. 265—292. 1743.]. — Insulam Panchaiam non ab Euhemero fictam esse, sed in Rubro Mari, nomine *Pank*, re vera inveniri, magna sed confusa doctrina disputans, contendit.

Foucher: Recherches sur l'origine et la nature de l'Hellénisme. I. Système d'Euhémère. [Mem. de l'Acad. des Inscr. t. XXXIV. p. 435—461. 1770.]. Examen du système d'Euhémère. [Ibid. t. XXXV. p. 39—88.] — Re-

futat Fourmontii somnia; Euhemerum deos non omnino sustulisse, sed stellis præsertim divinitatem tribuisse Diodori usus testimonio primus affirmat; universam eius doctrinam non esse veram, interdum tamen in explicandis heroum factis non sine ullo fructu adhiberi posse putat.

Fabricius: Bibliotheca Græca, ed. Harles. T. III. p. 616. 1793. — Vir doctissimus solita cum cura testimonia de Euhemeri vita et locos scriptorum veterum ad librum eius deperditum pertinentes collegit.

Brucker: Historia critica philosophiæ. Vol. I. p. 604. sqq. — Nihil novi continet.

Meiners: Historia doctrinarum apud Græcos. T. II. p. 664. sqq. — Nihil novi continet.

Zimmermann: Epistola qua Euemerus Messenius et Diagoras Melius ab atheismo contra Plutarchum aliosque defenduntur. [Museum hist. philos. Bremens. vol. I. p. 604. sqq.] — Hac commentatione, qui legit libellum Foucheri Euhemeri doctrinam ab atheismo vindicantis, facile credere potest.

Reinmann: Historia atheismi. p. 176. sqq. — Nihil novi continet.

Heyne: De fontibus et auctoribus historiarum Diodori. [Comment. Societ. Gotting. ad a. 1784. 1785. vol. VII. p. 99; nunc in editione Diodori, a L. Dindorfio curata]. — Præter l. V. c. 41—46. et fragmentum l. VI. apud Eusebium Euhemero fortasse vindicanda statuit l. I. c. 27. et magna ex parte l. V. c. 64—80., de quibus disputavimus in Quæst. Euhem. c. II. §. 7.

Creuzer: Symbolik und Mythologie der alten Völker. 1812. T. IV. p. 545. sqq. — Pauca tantum neque ita magni momenti sunt, quæ de nostro disputat.

Hoeck: Kreta. Vol. III. p. 326. sqq. — Quantum Euhemerus ad polytheismum tollendum contulerit, argumentis probabilibus docet; doctrinam eius etiam in mysteria Cretensium penetrasse sine iusta causa suspicatur.

Böttiger: Ideen zur Kunstmythologie. T. I. p. 187. sqq. — E reliquiis servatis, qualis Euhemeri liber integer fuerit, probabilibus coniecturis restituere conatur; ei maxime tribuit religionis mythologicæ interitum.

Blum: Einleitung in Rom's alte Geschichte. Berlin und Stettin. 1828. p. 101—110. — Euhemeri vita breviter enarrata, quantum rerum Romanarum scriptores in fabulis Italicis explicandis ei debuerint, exponit. Eundem in Panchaïæ descriptione non solum de deorum origine humana, sed etiam de optima reipublicæ forma cogitasse contendit.

Lobeck: Aglaophamus. T. I. p. 138. sqq. — In mysteria Græcorum ex Euhemeri doctrina nihil penetrasse contra Hoeckium exponit.

Krahnert: Grundlinien zur Geschichte des Verfalls der römischen Staatsreligion. II. Ennius. p. 20—45. [Programm der lateinischen Hauptschule zu Halle. 1837.] — Agitur de Euhemeri vita, de indole totius doctrinæ, quam sine ullo graviore consilio mendacissime conflata putat, tum, quid ei Romani scriptores, Varro præsertim, debuerint, exponit. Sen-

tentiam eius de versione Ennii et de reliquiis Ennianis apud Lactantium servatis vide in nostrarum Quæstt. Euhem. c. III. §. 6.

Gerlach: Historische Studien. Hamburg und Gotha. 1841. — Über die heilige Geschichte des Euhemeros, p. 137—154. — Vitam Euhemeri breviter enarrat; occupatus est maxime in descriptione Panchaïæ interpretanda, in qua Indiæ ubertatem, mores institutaque populorum orientalium adumbrari putat.

Fyger: Latini sermonis vetustioris reliquiæ selectæ. Paris. 1843. p. 151—154. — Insunt fragmenta Euhemeri Enniani neque diligenter collecta neque ea qua par erat cura edita.

Droysen: Geschichte des Hellenismus. Vol. III. p. 21. — Quantum Euhemeri doctrina valuerit ad tollendam religionis auctoritatem, exponitur.

Steinhart: Euhemeros. [In Encycl. Ersch-Gruber. sect. I. vol. 39.] — Nihil novi continet, præterquam quod plures illas patrias, quas diversi scriptores Euhemero tribuunt, longa eius peregrinatione explicare et nomen Panchaïæ falso ad Παναγίδειν referre conatur.

Krause: Panchaia. [In Encycl. Ersch-Gruber. sect. III. vol. 10.] — Percenset et refutat discrepantes inter se virorum doctorum sententias, qui insulam re vera fuisse putarunt et in terris diversissimis collocarunt.

Mueller: Fragmenta historicorum Græcorum. Vol. II. p. 100. — In adnotatione ad Aristagoram Milesium diligenter collegit locos scriptorum ad Euhemerum pertinentes.

Mullach: Fragmenta philosophorum Græcorum. Vol. II. p. 431. — Fragmenta Græca, sed non ea qua par erat cura neque omnia, collegit. Ennianæ versionis reliquias in præfatione in explicanda Euhemeri doctrina in usum suum convertit. Quod autem in collectione fragmentorum maximi est momenti, ut liber, qualis integro statu fuerit, probabiliter restituatur, omnino neglexit.

Vahlen: Ennianæ poeseos reliquiæ. Lipsiæ 1854. — Versionis Ennianæ fragmenta non omnia, quæ erui poterant, collegit. Nonnulla etiam, quæ viri docti de textu harum reliquiarum exposuerunt, neglexit. Vide, quæ ad fr. XXV. adnotavimus.

B. ten Brink: M. Terentii Varronis locus de urbe Roma, accedunt Q. Ennii Apologus et reliquiæ Euhemeri versibus quadratis. Traiecti. 1855. — Lusus doctus, tantum ad demonstrandam auctoris in versibus Latinis faciendis artem aptus.

Ganss: Quæstiones Euhemereæ. [Jahresbericht über das Gymn. Thomæum zu Kempen. 1860.] — Dissertatio diligenter composita; probanda sunt præsertim ea, quæ de versione Enniana exposuit, de quibus vide Quæst. Euhem. c. III. §. 6; parum feliciter versatus est in reliquiis Euhemeri apud Diodorum perscrutandis, ut in iisdem Quæstt. Euhem. in c. II. §. 7. exposuimus.

Kan: Disputatio de Euhemero. Groningæ 1862. — Nihil novi continet.

Chassang: Histoire du Roman dans l'antiquité grecque et latine Paris. 1862. P. II. c. IV. — Historiam sacram fabulis Romanensibus philosophicis adnumerat, cuius generis plura apud antiquos exstitisse docet exempla.

Sieroka: De Euhemero. Regimonti 1869. — Dissertatio bonæ frugis plena. Scriptor diversa de Euhemero libroque eius testimonia via ac ratione quæ vocatur critica percensere et reliquias probabili ordine disponere primus temptavit.

Zeller: Philosophie der Griechen. Vol. II. p. 295. p. 326. — Euhemeri doctrinam et æqualium philosophorum de diis sententias accuratius comparat.

Block: Euhémère, son livre et sa doctrine. Mons 1876. — Liber omni laude dignus. Auctor copiose descripsit Euhemeri vitam, fragmenta in Francogallicum conversa disposuit, de scriptoris fide et auctoritate sana crisi adhibita disputavit, totam Euhemeristarum cohortem librorumque eorum reliquias percensuit, ut non Euhemeri solum, sed etiam totius Euhemerismi notio ex opere eius optime hauriri posset. Sed ne ille quidem textum fragmentorum Græcum et Latinum adiecit, quo carere, qui scriptorem nostrum accuratius cognoscere vult, non potest, neque omnia Historiæ Sacræ apud antiquos vestigia, quæ erui possunt, conquisivit.

Rohde: Der griechische Roman und seine Vorläufer. Leipzig 1876. p. 220—224. — Inter ceteros rerum mirabilium scriptores de Euhemero quoque breviter disputat; in descriptione Panchaïæ multa inesse affirmat quæ Indorum terræque Indicæ præ se ferant notionem,

Luc. Mueller: Q. Ennii carminum reliquiæ. Petropoli 1884. — In textu fragmentorum Historiæ Sacræ constituendo neglexit eos, qui de hac re accuratius quæsierant.

Bæhrens: Fragmenta poetarum Latinorum. Lipsiæ 1886. Ne hic quidem ea qua par erat cura in edendo versatus est, nisi quod unum ex Augustino fragmentum [fr. XIX. apud nos] iis, quæ apud Vahlenum et Luc. Muellerum leguntur, adiecit.

Munier in præfatione libri *De errore prof. religionum* a se editi (vide Mignii Patr. Lat. t. XII.), commemorat duas *Lundbladii*, professoris in Universitate Lundensi, dissertationes de Euhemero, Londini Gothor. a. 1804. publici iuris factas, quas tamen neque mihi neque iis, qui ante me in eodem labore desudarant, inspicere contigit.

Index nominum.

[Littera *t.* significat *testimonium*, *fr.* autem *fragmentum*.]

I. Pars Græca.

A.

- Ἀγάλματα, in templo Iovis Triphyl-
lii, fr. III. 44.
Ἄσειον, τό, Euhemeri, t. XXI.
Ἄσειος, Euhemerus, t. X; ἄσεώτατος,
Euhemerus, t. XIX; ἄσειοι, Eue-
merus Diagoras et Theodorus, t.
XXII; fr. I.
Ἀσεότης, Euhemeri, t. VII; t. XII.
Ἀστυά, filia Iovis et Themidis, fr.
XXI.
Αἰγύπτιος, t. XII; fr. III. 46, 7; fr.
XLIII.
Αἶγυπτος, fr. III. 42, 2.
Αἰσχολος, fr. X.
Αἴτην, tragedia Aeschyli, fr. X.
Ἀκραγαντινος, Euhemerus, t. XIII.
Ἀμμων, fr. III. 43, 6; 7.
Ἀμπελοι, in Panchaia, fr. III. 43. 3.
Ἀναγγραφαί, a Iove factæ, fr. III. 46, 4.
Ἀναδήματα, aurea et argentea in
Panchaia, fr. III. 46, 5.
Ἀντιζάνης, Bergæus, t. V.
Ἀπόλλων, fr. III. 46, 7.
Ἀραβες, fr. III. 42, 2.
Ἀραβία, εὐδαίμων. fr. II. 4; fr. III.
41; εὐδαίμων, fr. III. 41, 2; —
46, 7.
Ἀριστάιος t. XVI. 2.
Ἀριστοφάνης, fr. XLIII.

- Ἄρμονία, ἀόλητρίς, fr. XL.
Ἄρτεμις, fr. III. 46, 7.
Ἀστερουσία, oppidum in Panchaia, fr.
III. 43, 7.
Ἄτλας, fr. XLII.
Ἀυτοματισμός, t. XIX.
Ἀφροδίτη, πόρνη, fr. XXXIII; ἡ κινύρα
φίλη, fr. XXXV; fr. XXXVIII.

B.

- Βαβυλών, fr. XXIV.
Βάρβαρος, t. VII; t. XII.
Βασιλεῖς, veteres dii facti, t. VII.
Βεργαῖος, Antiphanes, t. III; Erato-
sthenes Euhemerum Βεργαῖον vo-
cat, t. IV.
Βῆλος, Babylonius, hospes Iovis, fr.
XXIV.
Βροτός, ἀντόχθων. fr. XLI.

Γ.

- Γέριον ἀλαζών, Euhemerus, t. I.
Γεωργοί, secunda classis populi in
Panchaia, fr. III. 45, 3.
Γοργόνων κατοικία, t. VI.
Γράμματα, χρυσά, t. VII; Παγχαῖα, fr.
II. 7; τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλού-
μενα, fr. III. 46, 7.

J.

- Δαλίδς, oppidum Panchaiaë, fr. III. 45, 2.
 Δαμάστης, t. III.
 Δάφνη, fr. III. 43.
 Δεκάτη, regi data, fr. III. 42.
 Δημήτηρ, filia Urani, fr. VI. 9; uxor Iovis, fr. XXI.
 Διαγόρας, Μιλήσιος, t. XXI; t. XXII; Μήλιος t. VIII; t. X; t. XII; t. XIII.
 Δικαίαρχος, t. IV.
 Διογένης, Φρύξ, t. XII.
 Διόδωρος, t. XVI.
 Διόνυσος, t. XVI. 2; fr. X.
 Δορυχάδες in Panchaia, fr. III. 44.
 Δυνατοὶ ἄνθρωποι, dii facti, t. X.
 Δύρα, oppidum in Panchaia, fr. III. 43, 7.
 Δῦροι, incolæ Panchaiaë, fr. III. 43, 6.

E.

- Ἐκαταῖος, t. VI.
 Ἐλέφαντες in Panchaia, fr. III. 44.
 Ἐλλήν, t. VII; fr. XLIII.
 Ἐπίγειοι θεοί, t. XVI. 2.
 Ἐπίκουρος, t. XII.
 Ἐρατοσθένης, t. IV.
 Ἐρμῆς, t. IV; fr. III. 46, 7.
 Ἐρμιογένης, fr. XLIII.
 Ἐσπερίδων κατοικία, t. VI.
 Ἐστία, Urani uxor, fr. VI. 9.
 Ἐταίρα, Venus, fr. XXXVIII.
 Ἐξήμερος, t. III. IV. V. VI. VII; Τεγεάτης, t. VIII; ἄστρος, t. X; Τεγεάτης, t. XI; t. XII; Ἀκραγαντῖνος, t. XIII; t. XVI; ἱστορικός, t. XVI. 3; ἀσώτατος, t. XIX; Τεγεάτης, t. XX; t. XXI; ἄστρος, fr. I; φίλος Κασάνδρου, fr. II. 4; fr. X; Κῶος, fr. XL; fr. XLI; fr. XLII; fr. XLIII.
 Εὐρώπη, t. IV.

Z.

- Ζάν, γαλκεῖος, t. I; ZAN KRONOY, fr. XXIX.
 Ζεύς, Τριφύλιος, fr. II. 6; 7; III. 42, 5; 6; — fr. III. 46, 3; 4; 7; fr. IX; rex fit, fr. XXI.
 Ζωπυρίων, fr. XLIII.

H.

- Ἥλείος, Ἡρωταγόρας, t. XI.
 Ἥλιου ὕδωρ, fluvius Panchaiaë, fr. III. 43, 3.
 Ἥρα, filia Saturni, fr. IX; uxor Iovis, fr. XXI.
 Ἡρακλῆς, t. XVI. 2.
 Ἡσιόδοτος, μυθολόγος, t. XVI. 3; t. XXI.

Θ.

- Θεόδοτος, fr. XLIII.
 Θεόδωρος, Κυρηναῖος, t. VIII; t. X; t. XI; t. XIII; t. XX; t. XXI.
 Θεολόγοι, t. XV.
 Θεόπομπος, t. VI.
 Θεόφιλος, fr. XLIII.
 Θέμις, uxor Iovis, fr. XXI.
 Θυμιάματα, fr. III. 41, 4.
 Θυρώματα, fores templi Triphylia Iovis, fr. III. 46, 6.

I.

- Ιαμβοί, Callimachi, t. VIII.
 Ἰερὰ ἀναγραφή, t. XVI. 3, fr. XL.
 Ἰερὰ νῆσος, fr. III. 41, 4.
 Ἰερὰ πόλις, fr. X.
 Ἰερᾶς, prima classis populi in Panchaia, fr. III. 45, 3.
 Ἰερὸν, τὸ πρὸ τείχεως, t. I; Διὸς Τριφυλίου, fr. II. 6; fr. III. 42, 6.
 Ἰερὸς λόγος, fr. XLII.

Ἰκέται Διὸς Τριφυλίου, incolæ Panchaiæ, fr. III. 42, 5.

Ἰνδική, fr. III. 42, 3.

Ἰνδός, t. XII; fr. III. 42, 4.

Ἰππιων, t. XII; Μηλίας, t. XIII.

Ἰσίγονος, fr. X.

Ἰστορικὴ ἀναγραφὴ, fr. III. 41, 4; 42, 4.

Ἰστορικός, Euhemerus, t. XVI. 3.

K.

Κάδμος, μάγειρος, fr. XL.

καλλιμαχος, Κυρηναῖος, t. VIII.

Καρύαι, arbores in Panchaia, fr. III. 43, 3.

Κάσιον ὄρος, in Syria, fr. XXVI.

Κάσιος, Syriae rex, fr. XXVI.

Κάσσανδρος, βασιλεὺς, fr. II. 4.

Κεδρωσία, fr. III. 41.

Κεῖος, Ἠρώδικος, t. X.

Κελτός, t. XII.

Κηπέται, in Panchaia, fr. III. 43, 2.

Κιλικία, fr. XXVI.

Κιλίξ, Ciliciæ princeps, fr. XXVI.

Κυμμερίς πόλις, t. VI.

Κινύρας, Κύπριος, fr. XXXIII; fr. XXXV; fr. XXXVIII.

Κλίνη τοῦ θεοῦ, in templo Triphylī Iovis, fr. III. 46, 6.

Κοῤη Συρία, fr. III. 42, 2.

Κόνων, fr. XLIII.

Κούρητες, filii Iovis et Iunonis, fr. XXI.

Κρητὶς λιθίνη, circa templum Triphylī Iovis, fr. III. 43, 4.

Κρητες, fr. III. 42, 4.

Κρήτη, fr. III. 46, 3.

Κρονια, oppidum, fr. X.

Κρόνος, filius Urani, pater Iovis, fr. II. 7; fr. VI. 9; fr. IX; fr. XXI; fr. XXIX.

Κυπάριττος, fr. III. 43.

Κύπριος, Νικάνωρ, t. XIII; Κινύρας, fr. XXXIII.

Κυρηναῖος, Θεόδωρος, t. VIII; Καλλιμαχος, t. VIII; Θεόδωρος, t. XI. XIII. XX. XXI.

Κῶος, Euhemerus, fr. XL.

A.

Λέοντες in Panchaia, fr. III. 44.

Λιβανωτός, fr. III. 41, 4; 5; 42, 2.

Λιβύη, fr. X.

M.

Μερόπης γῆ, t. VI.

Μετσήνιος, Euhemerus, t. III; t. IV; t. VII; t. XII; t. XVI; fr. XLI.

Μέταλλα, in Panchaia, fr. III. 46, 4.

Μηλίας, Διαγόρας, t. VIII. t. X; Ἰππιων t. XIII.

Μηλῆσιος, Διαγόρας, t. XX; t. XXI.

Μνασείας, fr. XLIII.

Μυθολογῆται, t. XVI. 3.

Μυρσίνη, fr. III. 43.

N.

Ναός, templum Iovis in Panchaia, fr. III. 44.

Ναύαρχοι, veteres dii facti, t. VII.

Νικάνωρ, Κύπριος, t. XIII.

Νομίς, classi militum adiuncti in Panchaia, fr. III. 45, 3.

Νόμισμα, in mysteriis Veneri datum, fr. XXXV.

O.

Ὀλυμπος, Τριφυλίας, fr. III. 43, 5; 6.

Ὀμηρος, μυθολόγος, t. XVI. 3; t. XXI.

Ὀρφεύς, μυθολόγος, t. XVI. 3.

Ὀυρανός, pater Saturni, fr. II. 7; fr. III. 43, 6; fr. III. 46, 7; fr. VI. 8; fr. IX; fr. XXIV; fr. XXV.

Ὀυρανοῦ δῖφος, mons in Panchaia, fr. III. 43, 5.

II.

- Παρχαία, t. IV; γῆ, t. VI; fr. II; fr.
III. 42, 4; 5; 46, 3; fr. XXIV.
Παρχαίτις χώρα, fr. III. 44.
Παρχαῖος, fr. II. 4, 6; fr. III. 42, 2;
Παρχαῖοι αὐτόχθονες, fr. III. 42, 4;
fr. III. 43, 6.
Πάρχιον, -οντος = Παρχαία, t. VII.
Παρχῶος = Παρχαῖος, t. VII.
Παλίουρος, fr. III. 41, 6.
Πανάρα, oppidum in Panchaia, fr.
III. 42, 5.
Παρδάλαις, in Panchaia, fr. III. 44.
Πέρισαι, fr. III. 45, 6.
Περσεφόνη, filia Iovis et Cereris, fr.
XXI.
Πηγὴ γλυκεῖος ὕδατος in Panchaia, fr.
III. 43; 2.
Πλάτανος, fr. III. 43.
Πλούταρχος, t. XX; t. XXI.
Πολέμων, fr. X.
Πόρνη, Ἀφροδίτη, fr. XXXIII.
Ποσειδῶν, filius Saturni, fr. IX.
Πρόδικος, Κεῖος, t. X.
Πρωταγόρας Ἡλείος, t. XI.
Πυθαίης, t. IV; t. V.

P.

- Ῥέα, filia Urani, fr. VI. 9; uxor
Saturni, fr. IX.
Ῥιπαία ὄρη, t. VI.

Σ.

- Σιδώνιοι, fr. XL.
Σικελία, fr. X.
Σκύβα, fr. III. 42, 4.
Σμύρνη, fr. III. 41, 4; 6; 42, 2.
Στήλη χρυσή, in qua facta deorum
perscripta erant, fr. II. 7; fr. III.
46, 7.
Στρατηγοί, veteres dii facti, t. VII.

Στρατιῶται, tertia classis populi in
Panchaia, fr. III. 44. 3.

Συγγραφεῖς τῶν Ἑλλήνων, fr. XLIII.

Συρία, fr. XXVI.

Σωσίας, t. XII.

Σωφρόνιος βεβιωκότης, Euhemerus et
alii athei, t. XIII.

T.

Τεγάτης, Euhemerus, t. VIII; t. XI;
t. XX; t. XXI.

Τεχνίται, classi sacerdotum adiuncti
in Panchaia, fr. III. 45, 3.

Τιτάν, filius Urani, fr. VI. 9.

Τράπεζα τοῦ θεοῦ, in templo Iovis in
Panchaia, fr. III. 46, 7.

Τρισύλλοι, incolæ Panchaiæ, t. VII.

Τρισύλλος, Ζεύς, fr. II. 6; fr. III. 42,
5; 6; Ὀλυμπος, fr. III. 43, 5; 6.

Υ.

Ὑρακία, oppidum Panchaiæ, fr. III.
45, 2.

Φ.

Φαλλός, in mysteriis Veneris, fr.
XXXV.

Φιλόσοφοι, quibus Euhemerus adnu-
meratur, t. VIII.

Φοίνικες, fr. XLIII.

Φοινίκη, fr. III. 42, 2.

Φοῖνιξ, arbor in Panchaia, fr. III,
43, 3.

Φρύξ, Διογένης, t. XII.

Χ.

Χαλδαῖος, fr. XLIII.

Χαλκεία, signa vel vasa ænea ante
templum Iovis, fr. III, 43, 3.

Χαμαιτύπη, Venus, fr. XXXVIII.

Χάραξ, fr. X.

- Q. Ὠκεανὸς ὄρος, t. VI.
Ὠκεανίς, oppidum Panchaiaë, fr. III.
45, 2.
- Ὠκεανίται, incolæ Panchaiaë, fr. III.
42, 4; 43, 6.
Ὠκεανός, fr. II. 4, fr. III. 41; 42, 3;
46, 7; fr. XXIV.

II. Pars Latina.

A.
Acostes, fr. XXVII.
Aeacus, fr. XLV.
Aega (acc.) Panos uxor, fr. XXII.
Aegiochus, Iuppiter, fr. XXII.
Aegipan, fr. XXII.
Aegyptius, t. XIV.
Aeneas, fr. XXVII.
Aether, fr. XXV.
Aetherius, Olympus, fr. XX.
Aglaosthenes, fr. XVII.
Agragantinus, Euhemerus, t. XIV.
Alexander, Polyhistor, fr. XLIV.
Amaracus, fr. XLVI. 5.
Amator Veneris Cinyras, fr. XXXVII.
Anomum, fr. IV.
Antisthenes, fr. XLIV.
Apes, crabronibus et sole genitæ,
fr. XII.
Apion, fr. XLIV.
Apollo, t. IX.
Aquila, quæ in capite Iovis conse-
dit, fr. XVII.
Ara, Cælo avo a Iove creata, fr.
XXV.
Arabia, fr. V.
Aratus, fr. XVII.
Aristæus, fr. XII.
Aristagoras, fr. XLIV.
Artemidorus, fr. XLIV.
As, mercedis nomine Veneri datus,
fr. XXXVII.
Ataburius, cognomen Iovis, fr.
XXVII; hospes Iovis, ibidem.
Attica urbs, fr. XLVI. 5.
Attis, t. XIV.

Aulacia, codicum scriptura in *Hura-*
ciam commutanda, fr. VIII.
Auri metalla et flatūra in Panchaia
inventā, fr. XLV.

B.

Butoridas, fr. XLIV.

C.

Cadmus, Phœnix, auri flatūræ in-
ventor, fr. XLV.
Cælus, pater Saturni, avus Iovis, fr.
VII; VIII; XXV.
Cæsar, Arati interpres fr. XVII.
Capræ figura in cælo, fr. XXII.
Caro humana, qua homines Saturni
temporibus vesci solebant, fr.
XIV.
Casius, cognomen Iovis, fr. XXVII.
Cea insula, fr. XII.
Ceres, Eleusinia, t. IX; soror Sa-
turni, fr. XI; mulier Hennensis,
fr. XLVI.
Cicero, t. XVIII.
Cinnamum, fr. IV.
Cinyras, rex Cyprius, amator Vene-
ris, fr. XXXIV; fr. XXXVI;
XXXVII.
Cnossus, oppidum Cretæ, fr. XXIX.
Cognatio, Iovis fratrumque eius, fr.
XIII.
Colere, maximam partem vitæ, fr.
XXVIII.
Columna aurea, in qua Iuppiter
gesta sua perscripsit, fr. XXIII.

Commutare, vitam, fr. XXIX.

Coniugia deorum, t. XV.

Costum, fr. IV.

Crabrones, quibus apes genitæ sunt,
fr. XII.

Creta, insula, fr. XII; XVIII; XXIX;
XLVI.

Cretenses, fr. XVIII; XLVIII. 5.

Creticus, fr. XLVIII.

Curetes, filii Iovis, fr. XXIX.

Cyprius, t. XIV; fr. XXXIV;
XXXVI; XXXVII.

Cyprus, fr. XXXII.

Cyrenensis, t. XIV.

D.

Delphicus, Apollo, t. IX.

Demetrius, fr. XLIV.

Demoteles, fr. XLIV.

Diagoras, t. XIV.

Diana, t. XIV.

Dictæus, Iuppiter, t. IX, specus, fr.
XII.

Dionysius, fr. XLIV.

Dispiter, Pluto, fr. XIII.

Duris, Samius, fr. XLIV.

E.

Elevare, sortem, fr. XVIII.

Eleusin, fr. XLVI. 5.

Eleusinia, Ceres, t. IX.

Ennius, t. II; XIV; XV; fr. VII;
XI; XX; XXIII; XXV; XXIX;
XXX; XLVII.

Erechtheus, fr. XII.

Euhemerus, t. II; XIV; XV; XVII;
XVIII; fr. VII; VIII; poeta, fr.
XII; XX; XXII; XXIII; XXXI;
XXXIX; XLIV; XLVII.

Euthronius, fr. XII.

F.

Fabulosa garrulitas, t. XVII.

Festa annua in honorem Iovis cele-
brata, fr. XXVII.

Flores, quos Panchaia terra fert,
fr. IV.

Frumenta a Iove parata, fr. XXIX.

G.

Glauca, filia Saturni, soror gemina
Plutonis, fr. XIII.

Gluma, folliculus grani, fr. XLVII.

Gorgo, a Minerva interfecta, fr.
XXX.

Græcus, t. XV; fr. XXIX; XLVI;
XLIX. 7.

H.

Hedera, fr. XLVI. 2.

Henna, fr. XLVI. 1.

Hennensis, fr. XLVI. 1. 4.

Herodotus, fr. XLIV.

Hippo, Melius, t. XIV.

Historia, fr. XX; XXIII; XXVIII.

Historia Sacra, fr. XIV; XIX;
XXVII; XXXI.

Historica diligentia, t. XVII.

Historicus, t. IX.

Hostia, quam Iuppiter in honorem
Cæli totam adolevit, fr. XXV.

Huracia [ex coniectura, vulgo Au-
lacia], fr. VIII.

Hyacinthus, fr. XLVI. 2.

Hymettus, mons, fr. XII.

I.

Imperium, deorum, t. XV; summum
in terris, fr. VII; maris Neptuno
datum, fr. XXIII.

Indus, t. XIV.

Initia abstrusa Veneris, fr. XXXVI.

Inscriptiones sacræ, e quibus Euhe-

merus historiam suam contexuit,
fr. XXIII.

Isis, Pharia, t. IX; t. XIV.

Italia, ubi Saturnus latebat, fr.
XVIII.

Italus, sermo, t. XIV.

Iuno, uxor Iovis, fr. XI; XLVIII.

Iuppiter, t. IX, ubi Dictæus appel-
latur; t. XIV; XVII; XVIII;
fr. V; VIII; XI; XII; XIV;
XVII; XVIII; XIX; XX; XXII;
XXIII; XXV; XXVII; XXVIII;
XXIX; XLVIII.

L.

Labrandeus, cognomen Iovis, fr.
XXVII; hospes Iovis, ibidem.

Laprius, cognomen Iovis, fr. XXVII.

Latine, fr. XXIX.

Latinum, eloquium, fr. XX.

Leo, Pellæus, t. XIV.

Liber, Bacchus, t. XIV; fr. XLVIII;
XLIX. 6.

Libera, fr. XLVIII.

Lilium, fr. XLVI. 2.

Litteræ Græcæ antiquæ in sepulcro
Iovis, fr. XXIX.

Lycurgus, fr. XLIX. 7.

M.

Magna Mater, t. XIV.

Melissa, fr. XII.

Melii, Hippo et Diagoras, t. XIV.

Menander, fr. XII.

Mercurius, fr. XXXIX.

Meretricia ars a Venere instituta,
fr. XXXII; meretriciæ leges, fr.
XXXVII.

Meretricula, Venus, fr. XXXIV.

Meretrix, Venus, fr. XXXVI;
XXXVII.

Messena, ubi Euhemerus natus est,
fr. XXIII.

Minerva, t. XIV; fr. XXX; XXXI;
XLVIII. 3.

Molion, cognomen Iovis, fr. XXVII.

Mortes deorum, t. II.

Murra, Panchaica, fr. IV.

N.

Narcissus, flos, fr. XLVI. 2.

Natales deorum, t. IX; XV.

Naxus, insula, fr. XVII.

Neptunus, frater Iovis, t. XVIII;
clam Saturno ex Ope natus, fr.
XIII; imperium maris a Iove ei
datur, fr. XXIII.

Nicagoras, vulgata lectio pro *Nica-
nore*, t. XIV.

Nicanor, Cyprius [ex coniectura pro
Nicagora], t. XIV.

Nutrices Iovis, apes, fr. XII.

Nymphæ Phryxionides, fr. XII.

O.

Obitus deorum, t. XV.

Obsidio (abl.; nom. *obsidium*), fr.
XVI.

Oceania, ubi Cælus mortuus est, fr.
VIII.

Olympus, fr. XIX; XX; XXVIII.

Opinio multorum deorum, t. XV.

Ops, uxor Saturni, fr. XI; clam
Saturno parit Neptunum, fr. XIII;
fr. XV.

Orcus, Pluto, fr. XIII

P.

Pachynus, fr. XLVI. 4.

Pan, maritus Aegos, fr. XXII.

Panchæus, fr. XXV.

Panchaia, fr. IV; V; XIV.

Pandarus, fr. XLVI. 4.

Pangæus, mons, fr. XLV.

Patriæ deorum, t. IX.

Pellæus, Leo, t. XIV.

Percus, lacus in Sicilia, fr. XLVI. 1.
 Persefona, Cereris filia, fr. XLVI. 1.
 Pessumacta ætate, fr. XXIX.
 Phallus, fr. XXXVI.
 Pharia, Isis, t. IX.
 Phoenix, Cadmus, fr. XLV.
 Phryxionides nymphæ, fr. XII.
 Pluto, frater Iovis, t. XVIII; filius
 Opis, frater geminus Glaucae, fr.
 XIII; dives rusticus, fr. XLVI.
 Polyhistor, Alexander, fr. XLIV.
 Proserpina, fr. XLVI. 1.
 Provinciæ, per quas Euhemerus na-
 tales et sepulcra deorum mon-
 strat, t. IX.

R.

Reges, primi ac maximi, dii facti,
 t. XV., hospitio cum Iove con-
 iuncti, fr. XXVII.
 Res gestæ deorum, t. XV.
 Ritus annui in honorem Iovis cele-
 brati, fr. XXVII.
 Rosa, fr. XLVI. 2.
 Rusticus dives, Pluto, fr. XLVI.

S.

Sacra Historia, fr. XI; XVII; XXV;
 XXIX.
 Sacra scriptio, fr. XIII.
 Sacrificium a Iove factum, fr. XVII.
 Samius, Duris, fr. XLIV.
 Sapientium scripta, t. IX.
 Saturnus, pater Iovis, t. XVIII; fr.
 VII; XI; XII; XV; XVIII; XX;
 XXIX.
 Scortum, fr. XXXVII.
 Scripta, historicorum et sapientium,
 t. IX.
 Scriptores, Græciæ quos *θεολογους*
 nuncupant, t. XV; Romani, qui
 in theologia Græcos secuti sunt,
 ibid.

Secretum, Veneris Cinyræ traditum,
 fr. XXXVII.

Secus = secundum, fr. XXIII.

Secus = sexus, fr. XI.

Sella Cæli, mons in Panchaia, fr.
 XXV.

Seminare religionem per orbem ter-
 ræ, fr. XXVII.

Sepulcra deorum, t. IX; XV.

Sepulcrum Iovis, fr. XXIX.

Sepulture deorum, t. II.

Serapis, t. XIV.

Sicilia, fr. XXVIII.

Sidera a Venere Mercurio demon-
 strata, fr. XXXIX.

Silenus, Liberi pædagogus et sacer-
 dos, fr. XLVIII. 4.

Sol, apes crabronibus et sole genitæ,
 fr. XII.

Sos = eos, fr. XVI.

Stilbon, stella, fr. XXXIX.

Stirps, Iovis fratrumque eius, fr.
 XIII.

Sus Minervam, fr. XXXI.

Syracusæ, fr. XLVI. 4. 5.

Syracusanus, fr. XLVI. 4.

T.

Templa antiquissima, fr. XXIII.

Templum, Triphylia Iovis, fr. V; a
 Cinyra Veneri ædificatum, fr.
 XXXVII; in honorem Plutonis et
 Proserpinæ, fr. XLVI. 4.

Thebæ, fr. XLIX. 6.

Theodorus, Cyrenensis, t. XIV.

Thessalia, t. XII.

Thoas, auri flaturæ inventor, fr.
 XLV.

Titan, fr. XI; XV.

Titanes (plur.), fr. XLVIII. 2.; Ti-
 tanas (acc.) ibid. et fr. XVII.

Titanus (Titanus), fr. XVI; Titani
 (gen.), fr. XVI; Titanum (acc.),
 fr. XVIII.

Tituli sacri, fr. XXIII.

Triphylius Iuppiter, fr. V; XXIII.

Triptolemus, vilicus Cereris, fr.

XLVI. 4.

Triticum a Cerere in Attica divisum,
fr. XLVI. 5.

Tura, Panchaica ligno sudata, fr. IV.

U.

Uranus, pater Saturni, fr. VII.

V.

Varro, fr. XXXI.

Venus, t. XIV; meretrix, fr. XXXII;
XXXIV; XXXVI; XXXVII.

Vergilius, fr. XX.

Vesta, uxor Urani, mater Saturni,
fr. XI; XXIX.

Violæ, fr. XLVI. 2.

Addenda.

Opusculum meum typographo iam traditum erat, cum me vir clarissimus, Aemilius Thewrewk de Ponor, Euhemeri nomen apud Ampelium a Zinkio (in ephem. *Eos* II. p. 322.) probabili coniectura restitutum esse amice admonuit. Locus est in *Libri memorialis* cap. IX. (ed. Wœlfflin): «Martes fuere duo: primus ex * Enoposte, ut eum *Homerus* ait, et noster Mars * Leucarpis et alter Mars * enius; secundus ex Jove et Junone». Ubi Zink corruptelam eum *Homerus* in *Euhemerus* mutandam esse recte vidit. In quo maxime dolemus ita corrupta esse cetera, ut de emendatione loci plane desperandum sit. Ceterum cf. Wœlfflinii commenta in præf. editionis: «primus ex *Enyo* poste***; secundus ex Jove et Junone, ut eum *Homerus* dicit, est noster Mars seu *Marspiter* et alter Mars *Enyalius*». Contra Zink locum huncce in modum in genuinam formam restituere temptavit: «primus ex ** et *Enyo* * poste (prosatus?), ut *Euhemerus* ait, Mars *Enyalius* **; secundus ex Jove et Junone est noster Mars seu *Marspiter*.»

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* I. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar hünmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* I. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szémi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai *Ballagi Mór* r. tagtól. 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Pets Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* I. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* I. tagtól. 50 kr. — X. Emlékezésed Klein Lipót Gyula kültag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* I. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romantizmus. (Székfoglaló.) *Bánóczi József* I. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* I. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* I. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* I. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majlath Béla* I. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignác*tól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* I. tagtól. 10 kr. — X. *Vámbéry Ármin* «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* I. tagtól. 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignác*tól. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölcsei elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* I. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kunos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* I. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. *Irta Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* I. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Ábel Jenő* I. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* I. tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F.* I. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I.* I. tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusról. *Ábel Jenő* I. tagtól. 50 kr. — V. A votjakok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* I. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang *Vámbéry Ármin* ur válaszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Oalepinus magyar tolmácsa. *Szily Kálmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve. *Bogisich Mihály* I. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai *Pets Vilmostól*. 10 kr. — XII. Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. *Telfy Iván* I. tagtól. 30 kr.

Tizennegyedik kötet.

I. Az ó- és középkori Terentius biographiák. *Ábel Jenőtől*. 40 kr. — II. Szőrendi tanulmányok. II. rész. *Joannovics György*tól. 40 kr. — III. A mordva nép házassági szokásai. *Barna F.* I. tagtól. 30 kr. — IV. Jelentés ujhellén munkákról. *Telfy Iván* I. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. *Kálmány Lajostól*. 10 kr. — VI. Etymologicum magnum Romaniae. *Putnoky Miklóstól*. 20 kr. — VII. A magyar szótók. *Simonyi Zsigmond*tól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond*tól. 20 kr. — IX. Szőrend és accentus. *Brassai Sámuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három francia hellenista és a volapük. *Telfy Iván* I. tagtól. 20 kr.

tartott nemzetközi gyűléséről, *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philológok és tanfőfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókról. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Holdy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ik-es igékről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1876. 14 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Berczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiráták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satiraióikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldsziler Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vasary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátyás Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyai *Barna Ferdinánd* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télffy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovics György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasonlítása. *Budenz József* r. tagtól. 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinánd* l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télffy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és-ük személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív kultúrájában az égi testek. *Vámbery Ármán* r. tagtól 10 kr. — X. Batori László és a Jordánusky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenőtlől*. 60 kr. — II. A morlvaik pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvidtől*. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágosttól*. 1 frt. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmándon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-ind-ban *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtlől*. 30 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nemzetisége. *Vámbery Ármán* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F.* l. tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignácztól* 30 kr. — XI. Magyar egyházi népének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.